

1758

ΒΙΟΣ
ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ ΑΡΓΕΝΤΗ
ΤΟΥ ΧΙΟΥ

ΥΠΟ

ΑΙΜΙΛΙΑΣ Κ. ΣΑΡΟΥ

ΚΑΙ

ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΑΥΤΟΥ

ΠΡΟΗΘΕΙΣΑ ΥΠΟ ΤΟΥ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΑΓ. ΒΑΣΙΛΑΚΗ

ΜΕΤΑ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΚΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΞΤΙΑ"
1935

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Εἶναι ἀληθῶς ἀξιοσημείωτον τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ πρῶτος Ἕλλην Νεομάρτυς Ἀνδρέας Ἀργέντης ὁ Χῖος τῆς τουρκικῆς περιόδου, μαρτυρήσας ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παραμένει μέχρι τοῦδε ἄγνωστος σχεδόν. Βιογραφία τις ἐν γλώσσῃ λατινικῇ συνταχθεῖσα, ἴσως ἐπὶ τῇ βάσει ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ λαγίου τοῦ 15^{ου} αἰῶνος Γεωργίου Τραπεζουντίου, καὶ ἄλλαι σποραδικαὶ πληροφορίες, δὲν ἦσαν ἐπαρκεῖς πρὸς πλήρη παράστασιν τῶν κατὰ τὸν Νεομάρτυρα Ἀνδρέαν. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ χαιρετισθῇ μετ' ἐξαιρετικῆς χαρᾶς ἢ μετὰ χεῖρας πραγματείας τῆς διαπρεποῦς λογίας ἑλληνίδος κυρίας Αἰμιλίας Σάρου, ἥτις παρὰ τοῦ ἀειμνήστου πατρὸς της Γεωργίου Ζολώτα κληρονομήσασα τὸ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα τῆς ἱστορικῆς καὶ κοιτικῆς ἐρεῦνης, κατάρθωσε νὰ ἐξακριβώσῃ ὅ,τι εἶναι δυνατὸν περὶ τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Χίου Νεομάρτυρος Ἀνδρέου Ἀργέντη, ταυτοχρόνως δὲ νὰ συγκεντρώσῃ ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ πλῆθος ἱστορικῶν, τοπογραφικῶν, κοινωνικῶν καὶ ἄλλων πληροφοριῶν περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Χίου κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν τουρκικῶν διωγμῶν, καθ' ἣν ἐχύνετο τὸ πρῶτον μαρτυρικὸν αἷμα ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἡ συγγραφεὺς θεωρεῖ τὴν ἐργασίαν της ὡς ἐπανόρθωσιν ἱστορικῆς ἀδικίας. Ἀληθῶς δὲ περὶ τούτου θὰ πεισθῇ πᾶς ὁ διεξερχόμενος αὐτὴν καὶ θὰ αἰσθανθῇ μεγάλην συγκίνησιν ἐκ τῶν λεπτομερειῶν τοῦ μαρτυρίου τοῦ Νεομάρτυρος Ἀνδρέου Ἀργέντη. Ἐν τέλει τῆς πραγματείας παρατίθεται καὶ ἀκολουθία τοῦ Νεομάρτυρος συνταχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Οἰκονόμου Μάρκου Ἀγ. Βασιλάκη, δημοδιδασκάλου, καὶ στηριζομένη τὸ πλεῖστον ἐπὶ τοῦ βίου αὐτοῦ.

Ἀθῆναι τῇ 10^ῃ Ἰουνίου 1935.

† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

ΒΙΟΣ
ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ ΑΡΓΕΝΤΗ
ΤΟΥ ΧΙΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΤΟΥ ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΟΣ

ΑΝΔΡΕΟΥ ΑΡΓΕΝΤΗ

ΤΟΥ ΧΙΟΥ

Οἱ γράψαντες περὶ τῶν νεομαρτύρων τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας ὁμολογοῦσιν ὅλοι ὁμοφώνως ὅτι πολλῶν νεομαρτύρων ἄγνωστα ὀνόματα παραμένουν ἀκόμη εἰς τὸ σκότος τῶν χρόνων¹, ἀναμένοντα τοὺς εὐλαβεῖς μελετητάς, οἱ ὁποῖοι θ' ἀνασύρουν δειλὰ δειλὰ τὰ τίμια ὀνόματα αὐτῶν ἐκ τῆς κόνεως τῶν αἰώνων, χαραγμένα εἰς παμπалаίους κώδικας ἢ ἄλλα σημειώματα ἡμισβυσμένα, διὰ νὰ τὰ παραδώσουν εἰς τὸν σεβασμὸν τῶν Ἑλλήνων, εἰς τὸν δίκαιον ἐθνικὸν σεβασμὸν. Διότι, οἱ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀγρίως θανατωθέντες νεομάρτυρες, δὲν ὑπῆρξαν μόνον τῆς χρι-

¹ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν. *Οἱ Νεομάρτυρες*. Νικοδήμου, ἀγιορείτου. *Συναξαριστὴς τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ*. Τοῦ αὐτοῦ. *Νέον Μαρτυρολόγιον*. Κωνσταντίνου Σάθα. *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, (Κατάλογος τῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τοῦ 1821 μαρτυρησάντων), τόμος Γ', σελ. 605. Κωνσταντίνου Δουκάκη. *Ἀκολουθία ῥηματικὴ μετ' ἐγκωμίων πάντων τῶν νεοφανῶν Μαρτύρων τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μαρτυρησάντων*, ἐξ ὧν οἱ ὀνομαστότεροι βιογραφικῶς σημειοῦνται ἢ *Νέον Μαρτυρολόγιον*. Τοῦ αὐτοῦ. *Μέγας συναξαριστὴς πάντων τῶν ἁγίων ἢ Δωδεκάβιβλος*, τόμοι Α'-ΙΒ'. Ἀνωνύμου. *Νέον Μαρτυρολόγιον*, ἥτοι μαρτύρια τῶν νεοφανῶν μαρτύρων τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ τόπους μαρτυρησάντων. Μακαρίου Νοταῆ. *Νέον Λειμωνάριον*.

² Ἀναφέρονται ἐν πάσι τούτοις τοῖς ἔργοις νεομάρτυρες μὴ περιληφθέντες εἰς τὰ μέχρι τότε ἐκδοθέντα μαρτυρολόγια καὶ συναξάρια.

στιανικής ήμῶν πίστεως ἀκλόνητοι ὁμολογηταί, προσενεγκόντες ἑαυτοὺς μετ' ἀπαραιμίλλου προθυμίας εἰς μυστικὴν θυσίαν διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Θεμελιωτοῦ τῆς πίστεως ήμῶν, ἀλλὰ καὶ μάρτυρες πίστεως ἐθνικῆς ἀκλονήτου. Οἱ ὑπὸ τῶν Τούρκων θανατωθέντες ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως καὶ ἐντεῦθεν ἔνθεοι ἐκεῖνοι νεανίαὶ δὲν ἀπέθανον μόνον ὡς χριστιανοί, ἀλλὰ καὶ ὡς στρατιῶται Ἑλλήνες, μετ' ἴσης δυνάμεως, καὶ ταύτην τὴν διπλὴν ἔννοιαν ἔσχεν ἡ θυσία αὐτῶν καὶ ὡς τοιαύτη διεγνώσθη καὶ ἐπιστεύθη ὑπὸ τοῦ ὑποδούλου γένους. Οὗτοι ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι τῆς χορείας τῶν μετὰ τὸ 1453 ἡρώων καὶ ὡς ἡρώες σεμνοὶ καὶ συμβολικοὶ ἐνέπνευσαν τὴν σεμνὴν ἐκκλησιαστικὴν μοῦσαν, τὰ κατανυκτικὰ ἐκεῖνα ἔσματα τῶν ἀκολουθιῶν, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τοὺς κλασσικοὺς ἤδη βυζαντιακοὺς χρόνους συνεχίζονται μὲ τὰς ὑψιπετεῖς ἐμπνεύσεις τῶν ποιητῶν τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ἦτο ἡ μόνηποίησις ἣν ἡδύναντο νὰ θεραπεύσουν οἱ πιστοὶ ἐκεῖνοι τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων θεματοφύλακες τῶν ὁποίων τὸ ἔργον δὲν ἔχει κατὰ βάθος ἐννοήσῃ ἡ κοινὴ τοῦ ἔθνους ψυχὴ ἐπαρκῶς. Τὸ ἔργον τῶν δέ, τῆς διασώσεως τῆς μνήμης καὶ ἐξάρσεως τῆς θυσίας τῶν νεομαρτύρων, κρίνω ὡς πολυτιμώτατον καὶ ὄντως ἀντάξιον τῶν μεγάλων γεγονότων, τὰ ὁποῖα τὸ ἐνέπνευσαν. Θεολόγοι καὶ φιλόσοφοι ὡς οἱ Ἰωάννης Καρυοφύλλης¹, ὁ Μ. Ρήτωρ Μανουήλ², ὁ Νικόλαος Μαλαξὸς³, Γεώργιος ὁ Κορέσιος⁴, Μακάριος Νοταρᾶς καὶ Ἀθα-

¹ Ἀνωνύμου. *Νέον Μαρτυρολόγιον*, σελ. 11, σελ. 81 - 85 καὶ σελ. 86-91. Κωνσταντίνου Δουκάκη. *Μέγας Συναξαριστής*... Τόμ. Β', σελ. 66: Τόμ. Η', σελ. 143-144, καὶ σελ. 246: Τόμ. Θ', σελ. 31-36 καὶ σελ. 241-246.

² Εὐγενίου Βουλγάρεως, *Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως πρὸς Πέτρον τὸν Κλαίριον*, σελ. 28, ἐνθα γίνεται μνεῖα καὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 512 κώδικος Μονῆς Ἰβήρων.

³ Ἀνωνύμου. *Νέον Μαρτυρολόγιον*, σελ. 39 - 45. Κωνσταντίνου Δουκάκη. *Μέγας Συναξαριστής*... Τομ. Δ', σελ. 210 - 20.

⁴ Ὁ κατὰ πάσαν πιθανότητα συντάξας τὰ Πάτρια τῆς Χίου, ἐν οἷς ἀσφαλῶς καὶ βίῳ νεομαρτύρων Χίων ἢ ἐν Χίῳ ἀθλησάντων, ἔργον ἀπωλεσθέν. Τοῦ Κορέσιου τούτου εἶναι Ἡ Ἀσματικὴ Ἀκολουθία εἰς μάρτυρα Θεόφιλον, Ἐν Ζακύνθῳ 1856.

νάσιος ὁ Πάριος σὺν Νικηφόρῳ τῷ Χίῳ¹ καὶ πολλοὶ ἄλλοι παρέσχον ἀνυπολόγιστον ὑπηρεσίαν τόσον εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὅσον καὶ εἰς τὴν ἐθνικὴν ἱστορίαν. Τὴν ὑποδειγματικὴν ταύτην προτροπὴν ἔχουσα ὁδηγὸν ἐπιθυμῶ νὰ ὑψώσω εἰς τὸ λαμπρὸν πλαίσιον τῆς ἑλληνικῆς μαρτυρολογίας θαυμαστὸν ἅγιον μάρτυρα, τὸν Ἀνδρέαν, τὸν ὁποῖον οἱ βεβαρημένοι ὑπὸ διπλῆς δουλείας συμπατριῶται τοῦ ἐκωλύθησαν νὰ τιμήσουν, ἀφήσαντες οὐ μόνον εἰς τὴν λήθην ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ξένους νὰ γράψουν μόνον αὐτοὶ καὶ νὰ τιμήσουν τὸν μάρτυρα.

Νομίζω δ' ὅτι ὅσοι χρήσιμον καὶ ἄξιον παντὸς λόγου εἶναι τὸ νὰ φέρῃ τις εἰς φῶς ἄγνωστα στοιχεῖα τῆς πατρίου ἱστορίας, ὡς εἶναι αἱ πράξεις τῶν νεομαρτύρων, τόσῳ ἄξιον λόγου καὶ ὑποχρεωτικόν, καί, διὰ τοῦτο τιμιώτερον, ἢ προσπάθεια πρὸς ὀρθὴν ἐρμηνείαν τῶν ἱστορικῶν ἀληθειῶν. Εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν μίᾱς τοιαύτης ἱστορικῆς ἀδικίας διὰ τὴν μνήμην σπουδαίου νεομάρτυρος ἐκ τῶν ἀγνωτέρων τοῦ Κυρίου ήμῶν στρατιωτῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ήμῶν ἱστορίας σεμνώματος, ἀφιερῶ τὴν παροῦσαν μελέτην, ὡς ὑποχρέωσιν ἀληθῆ, ἵν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἐθνικὴν ἱστορίαν νεομάρτυς οὐ μόνον λαμπρός, ἀλλὰ καὶ ὁ πρῶτος τῶν μετὰ τὴν Ἀλωσιν καὶ ἐν τῇ βασιλευσούσῃ μαρτυρησάντων, ὁ νεομάρτυς Ἀνδρέας ὁ Χίος, ὁ ἐκ τοῦ παλαιοῦ τιμαριωτικοῦ οἴκου τῶν Ἀργεντῶν τῆς Χίου.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΑΝΔΡΕΟΥ ΑΡΓΕΝΤΗ ΤΟΥ ΧΙΟΥ.

Ὁ βιογραφούμενος Ἀνδρέας Ἀργέντης, ὁ πρῶτος ὑποστὰς τὸν μαρτυρικὸν θάνατον Ἑλλήν νεομάρτυς μετὰ τὴν Ἀλωσιν, ἐγεννήθη ἐν Χίῳ ἐν ἔτει 1449 καὶ ἀπέθανεν ἐν Κωνσταντινῶν.

¹ Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κορίνθου Μακάριος Νοταρᾶς, ὁ λόγιος Ἀθανάσιος ὁ Πάριος καὶ ὁ εἰτα Ἅγιος Νικηφόρος ὁ Χίος εἶναι οἱ συνεργασθέντες εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ἐν ἔτει 1819 δημοσιευθέντος ἐν Ἐνετίᾳ *Νέου Λεωμναρίου*. Αἰμιλίας Γ. Ζολῶτα. *Βίος Νικηφόρου τοῦ Χίου*, ἐν Χίῳ 1907.

πόλει τῇ 29^η Μαΐου τοῦ ἔτους 1464, ἦτοι εἰς ἡλικίαν 27 ἐτῶν καὶ τῇ ἐνδεκάτῃ ἐπετείῳ ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως. Οἱ μετ' αὐτὸν μαρτυρήσαντες Πέτρος (1470)¹ ἐν Τραπεζοῦντι, Ἰωάννης (1482)² ἐκ Τραπεζοῦντος κατὰ τὸν αὐτὸν αἰῶνα ἠξιώθησαν ἤδη καὶ ἐπαξίων ὑμνητῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν τιμῶν. Ὁ Ἀνδρέας ἔχει μείνῃ τελείως ἄγνωστος ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ. Τὴν παντελῆ ταύτην δ' ἄγνοιαν ἀποδίδω καὶ εἰς τὴν σιγὴν τῶν αἰώνων τῆς τουρκοκρατίας, διότι πλειστάκις συνέβη εἴτ' ἔνεκα διασπορᾶς τῶν λατρευσάντων τὸν ἅγιον κατοίκων εἴτ' ἔνεκα διωγμοῦ νὰ ἐλειψαν οἱ ἄνθρωποι, οἵτινες θὰ συνετήρουν τὴν παράδοσιν, συνέβη δ' ἀκόμη καὶ τὸ φυσικώτερον ν' ἀπωλέσθησαν διὰ τινὰ λόγον τὰ ἔχνη τοῦ τάφου τοῦ μάρτυρος. Ἀλλ' ἀποδίδω τοῦτο κυρίως εἰς τὴν ἀπώλειαν ἐνὸς πολυτίμου ἔργου διὰ τὴν τοπικὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Χίου τῶν μέσων χρόνων καὶ τῆς Τουρκοκρατίας καὶ εἰς τὴν διὰ πυρὸς γενικὴν καταστροφὴν καὶ ἐξαφάνισιν τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν μονῶν κατὰ τὴν πανωλεθρίαν τοῦ 1822. Κατὰ τὴν ἀψευδῆ μαρτυρίαν τοῦ ἱστορικοῦ τῆς Χίου Γ. Ζολώτα καὶ πατρός μου, δυναμένου νὰ ἔχῃ σαφῆ γνῶσιν τῶν χιακῶν πραγμάτων, ὑπῆρχε βιβλίον σφζόμενον μέχρι τοῦ 1822, ἐν χειρογράφῳ πιθανώτατα, καλούμενον τὰ Πατρια (τῆς Χίου), ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ μέγας λατροφιλόσοφος καὶ θεολόγος Γεώργιος Κορέσιος³ εἶχε περιλάβει φαίνεται, τ' ἀφορῶντα τὴν ἐκκλησίαν τῆς

¹ Εὐγενίου Βουλγάρεως. Ἐπιστολὴ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως πρὸς Πέτρον τὸν Κλαίριον, σελ. 28 καὶ κῶδιξ ὑπ' ἀριθ. 512 Μονῆς Ἰβήρων.

² Ἀωνίου. Νέον Μαρτυρολόγιον, σελ. 21-23. Κωνσταντίνου Δουκάκη. Μέγας Συναξαριστής... Τόμ. ΣΤ', σελ. 14-17. Εὐγενίου Βουλγάρεως. Ἐπιστολὴ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως πρὸς τὸν Πέτρον τὸν Κλαίριον, σελ. 28. Διονυσίου Φωτεινοῦ. Ἱστορία τῆς Πάλαι Δακίας, Τόμ. Γ', σελ. 15-16.

³ Βλέπε περὶ τοῦ εὐθαροῦς τούτου τῆς ὀρθοδόξου πίστεως προασπιστοῦ Γ. Ζολώτα. Ἱστορία τῆς Χίου, Τόμ. Γ', Μέρος Ι, σελ. 410-418. «ὁ πολυγραφώτατος τῶν μετὰ τὴν ἄλυσιν Χίων». Αὐτόθι εἰς σελ. 416 ἀποδίδει ὁ Γεώργιος Ζολώτας τὴν συγγραφὴν τῶν Πατρῶν εἰς τὸν Γεώργιον Κορέσιον. Leonis Allatii. Γεωργίου Ἀκροπολίτου, σελ. 125. Κωνσταντίνου

τῆς νήσου καὶ βίους τῶν μαρτύρων καὶ νεομαρτύρων αὐτῆς. Τὸ βιβλίον ὑπῆρξεν ἡ ἄγνωστος εἰς ἡμᾶς πηγὴ, ἀφ' ἧς ἠντλησαν τὰς πολυτίμους εἰδήσεις τῶν οἱ συντάκται τοῦ Νέου Λειμωναρίου, ὡς διαφαίνεται εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ κειμένου¹. Ἀλλ' ἀτυχῶς δὲν διεσώθησαν ὅλα τὰ ἔργα τοῦ μεγάλου ἐκείνου Χίου, μολονότι καὶ πολλὰ διεσώθησαν. Ἀσφαλῶς δὲ καὶ ὁ βίος τοῦ μάρτυρος Ἀνδρέου θὰ εἶναι ἐκ τῶν ἀπωλεσθέντων, διότι ἀπαράδεκτον εἶναι ὅτι περὶ μόνου τοῦ Ἀνδρέου δὲν ἔγραψε, καὶ Χίου ὄντος καὶ εἰς μέγα γένος ἀνήκοντος καὶ πρώτου ἐκ τῶν νεομαρτύρων ἐν Πόλει μαρτυρήσαντος. Τοῦναντίον δὲ πιστεύω ὅτι ἴσως ὁ Κορέσιος εἶναι, ὅστις ὄντως τὸν ἐβιογράφησεν, ἴσως οὐχὶ πρῶτος. Πάντως δ' ὅμως ὁ τύπος τοῦ συναξαρίου τοῦ ἁγίου, τὸ ὄψος τοῦ κειμένου ὁμιλοῦσιν ὅτι ἔχει γραφῇ ἑλληνιστὶ ὁ βίος τοῦ μάρτυρος καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔχει ἀσφαλῶς εἰς τὸ λατινικὸν μεταφρασθῇ, ἄγνωστον εἰς ποίαν ἀκριβῶς ἐποχὴν.

Ἡ μόνη ὑπάρχουσα αὐτοῦ βιογραφία σήμερον εἶναι ἡ λατινιστὶ γεγραμμένη καὶ ἀποδιδομένη ὑπὸ τῶν συγγραφέων τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας εἰς τὸν ὀνομαστὸν λόγιον τῆς ιε' ἑκατονταετηρίδος ἑλληνα Γεώργιον Τραπεζοῦντιον¹. Οὗτος ἐγεννήθη ὡς γνωστόν, εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ἢ τὴν Κρήτην καὶ περὶ τὸ 1430 μετέβη εἰς τὴν Ρώμην, ἐνθα ἐσπούδασεν ἑλληνικὰ γράμματα, φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν, σοφώτατος ἀποδειχθεὶς, ἰδίᾳ δὲ σπουδαῖος μεταφραστὴς ἑλληνικῶν κειμένων. Ἀπέθανεν ἐν Ρώμῃ τῷ

Σάθα. Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σελ. 147-150. Ἀλεξ. Βλαστοῦ. Χιακά, Τόμ. Β', σελ. 88. Γεωργ. Ζαβίρα. Ἑλληνικὸν Θέατρον, σελ. 221-224. J. Aymont. Monuments Authentiques de la Religion des Grecs, ἐνθα Lettres Anecdotes de Cyrille Loukaris, σελ. 70-73 καὶ 108-118.

¹ Μακάριος Νοταρᾶς, Ἀθανάσιος Πάριος καὶ Νικηφόρος ὁ Χίος. Νέον Λειμωνάριον.

² Leonis Allatii. Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου, σελ. 121-128. Henschenius Godefridus. Acta Sanctorum, Τόμ. VII, σελ. 180-184. Κωνστ. Σάθα. Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σελ. 459. Γεωργ. Ζαβίρα. Ἑλληνικὸν Θέατρον, σελ. 50-55.

1486. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται καὶ τοῦ μάρτυρος Ἀνδρέου ἡ βιογραφία¹, μολονότι καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν γραψάντων τινὲς ἔχουσιν ἀμφιβολίας περὶ τῆς γνησιότητός της ἢ μᾶλλον προσπαθοῦσι νὰ πιστεύσωσι καὶ αὐτοὶ καὶ ἄλλους νὰ πείσωσιν ὅτι ὄντως θὰ ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Τραπεζουντίου, ἀνδρὸς λογίου καὶ πολυγραφωτάτου.

Τὴν προσπάθειαν ταύτην τῆς διαβεβαιώσεως ὅτι εἰς τὸν Τραπεζούντιον πρέπει ν' ἀποδοθῇ τὸ ἔργον βλέπομεν κυρίως παρὰ τῷ Petro Canisio² καὶ τῷ Gerardo Iohanni Vossio³. Ὁ πρῶτος γράφει: μολονότι ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος δὲν εἶναι παλαιὸς συγγραφεὺς, διότι ἔζησεν ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα Φρειδερίκον III ὡς φημισμένος συγγραφεὺς ὅμως ἡ γνησιότης (fides) αὐτῆς τῆς ἱστορίας δὲν ὑπάρχει λόγος ν' ἀμφισβητῇται. Διότι ἔλλην αὐτός, ἐν Κρήτῃ γεννηθεὶς, περὶ ἑλλήνος μάρτυρος, δὲν μαρτυρεῖ ἄλλα ἢ ὅτι ἐν μέσῃ Ἑλλάδι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ βασιλευσύνῃ πόλει καὶ πρὸ τῶν ἀρχῶν ταύτης. (nullum est ambigendi locus, cum grecus ipse in Creta natus de greco martyre non alia testetur, quamquam in medio Graeciae et in regia Urbe....). «Ὅτι ἀμφισβητεῖται δεόντως εἶναι, ἂν ὁ ἴδιος ὁ Τραπεζούντιος εἶχε γράψῃ τὸν βίον καὶ ὅτι ἂν τὸν εἶχε γράψῃ βεβαίως τὰ γραφέντα ἦσαν ἀληθῆ καὶ πιστὰ κλπ.

¹ Leonis Allatii. Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου, σελ. 125. Τοῦ αὐτοῦ. *De Ecclesia Occidentalis atque Orientalis Perpetua Concessione*, Βιβλ. III, κεφ. VII, σελ. 980-984. Henschenius Godefridus. *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII, σελ. 180-184: «De Beato Andrea Chio martyre Constantinopoli sub Turcis. Commentarius Praevius. Acta quomodo Romae scripta, et ipse ibidem habitus martyr».

² *Vita Virginis*. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀναφέρεται παρὰ τοῦ Λέοντος Ἀλλατίου ἐν τῷ ἔργῳ του Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου, σελ. 125 καὶ ἐν τοῖς *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII, σελ. 181.

³ *De Scriptoris Latinis*, βιβλ. III, κεφ. 8. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀναφέρεται παρὰ τοῦ Λέοντος Ἀλλατίου εἰς τὸ ἔργον του Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου, σελ. 125 καὶ ἐν τοῖς *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII, σελ. 181.

Ὁ δὲ Vossio ἐξετάζων τὸν χαρακτῆρα τοῦ Τραπεζουντίου¹ κρίνει αὐτὸν ὡς ἄνδρα σοφὸν καὶ ἀξιόπιστον ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀφήγησιν τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἀνδρέου. «Δὲν ἔχει σημασίαν», λέγει, «τὸ γεγονὸς ὅτι οὐδείς τῶν συγχρόνων τοῦ λατίνων συγγραφέων ἔγραψε σχετικῶς μὲ τὸν μάρτυρα, διότι οὗτος ἔτυχε τότε εἰς τὴν Βασιλεύουσαν νὰ εὗρεθῇ κλπ. καὶ διασωθεὶς εἶτα ὡς ἐκ θαύματος τῇ μεσιτείᾳ τοῦ μάρτυρος ἐξ εὐγνωμοσύνης ἔγραψε» (Nam quod alii ejusdem temporis scriptores Latini non meminerint rei Constantinopoli gestae, haud valde mirum est. Scripsit autem Georgius, quod recenti adhuc memoria ab oculatis testibus audiverat: et scripsit ex peculiari erga martyrem devotione, qua se obligaverat in periculo naufragii constitutus).

Ὅτι παρεῖχε καὶ παρέχει αἰτίαν φανεράν εἰς ἀμφιβολίας εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ κείμενον τῆς βιογραφίας τὸ ὁποῖον ἐκ πρώτης ὁψεως φαίνεται μεταφρασμένον καὶ οὐχὶ γραμμένον εἰς τὴν λατινικὴν, γραμμένον δὲ εἰς τὸν ἀπλοῦν καὶ κοινὸν ἐκεῖνον τύπον τῶν ἑλληνικῶν συναξαρίων. Ἐάν τις ἤθελε νὰ μεταχειρισθῇ τὴν γλῶσσαν ἐκείνην θὰ μετέφερε πάλιν τὸ κείμενον ἐκ τῆς λατινικῆς ἀκριβέστατα εἰς τὴν πρώτην μορφήν, ἣν εἶχε ὅτ' ἐγράφη ἀρχικῶς, πάντως καὶ ἀσφαλῶς ὑπὸ Ἑλλήνος ἀγιολόγου τοῦ 15^{ου} ἢ τοῦ 16^{ου} αἰῶνος, εἴτ' ἐν Πόλει, εἴτ' ἐν Χίῳ. Δὲν εἶναι δὲ τοῦτο τὸ πρῶτον ἔργον, τοῦ ὁποίου ἡ πατρότης διαφιλονικεῖται εἰς τὸν Τραπεζούντιον, διότι καὶ τοῦ Ἁγίου Χαράλάμπους ὁ βίος ἀποδίδεται πολλῶ μᾶλλον εἰς τὸν Γεώργιον Τραπεζούντιον τὸν νεώτερον, τὸν καὶ Ὑπομενᾶν ἢ εἰς τὸν παλαιότερον. Εἶναι δὲ πολὺ φυσικὸν νὰ ἔχη γίνῃ καὶ ἄλλη μία ἀκόμη ἀνακρίβεια περὶ τὰ εἰς τὸν Τραπεζούντιον ἀποδιδόμενα ἔργα, ἀφοῦ ὡς εἶδομεν καὶ τόση προσπάθεια καταβάλλεται, ὑπὲρ ἀποδείξεως γνησιότητος. Μικρὰς σπουδαιό-

¹ Henschenius Godefridus. *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII, σελ. 181-182. «Sed absolutiorem eo fuisse Theodorum Gazam, illius aemulum... Hic ergo cum Trapezundii scriptum censeat ac solum nominatim laudet B. Andreae de Chio martyrium, idoneus nobis auctor est ad quemvis scrupulum deponendum».

τητος εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι οὔτε τῶν συγχρόνων τοῦ τις οὔτε τῶν μεταγενεστέρων ἀπαριθμεῖ εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἔργων τοῦ Τραπεζούντιου καὶ τὸν βίον τοῦ μάρτυρος Ἀνδρέου ἐπισήμως; Εἰς τὸν Τραπεζούντιον ἀποδίδεται ὁ βίος μόνον ὑπὸ τινων ὠρισμένων ἀγιολόγων καὶ δὴ ὠρισμένης ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ γεγονότος τούτου ἡ σπουδαιότης μειοῦται ἐκ τοῦ ἄλλου γεγονότος, ὅτι, οὔτε αἱ Constitutiones Urbanianae ἔδωσαν τὸν τίτλον τοῦ Beatus εἰς τὸν Ἀνδρέαν¹ οὔτε ὁ Baronius περιέλαβεν αὐτὸν ἐν τῷ Martyrologio Romano².

Ὁ Λέων Ἀλλάτιος γράψας καὶ ἐκδοὺς τὸν βίον δύο Λατίνων ἁγίων τῆς χιακῆς ἐκκλησίας—τῆς λατινικῆς δηλονότι—τοῦ δομινικανοῦ Alessandro Baldrati³ καὶ τῆς δομινιακῆς ἀδελφῆς Maria Razzi⁴ δὲν ἐβιογράφησε τὸν Ἀνδρέαν, πιθανώτατα διότι οὗτος εἶχε βιογραφηθῇ εἴτε ὑπὸ παλαιότερου Ἑλλήνου εἴτε καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κορεσίου, ἀλλὰ μόνον ἀναφέρει περὶ τῆς βιογραφίας, ἣν ἔγραψε διὰ τὸν μάρτυρα ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος εἰς δύο τοῦ ἔργα⁵. Εἰς πίστῳσιν δὲ τῆς ἀποδόσεως εἰς τὸν Τραπεζούντιον τοῦ βίου τούτου τοῦ Ἀνδρέου, ἀναφέρει ὁ Ἀλλά-

¹ Henschenius Godefridus. *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII, σελ. 181-184.

² Αὐτόθι, Τόμ. VII, σελ. 181. «Πῶς τοῦτο συνέβη ἀγνοῶ (haud equidem video). Δὲν νομίζω ὅτι ἠθέλησεν ὁ Baronius νὰ παραβλέψῃ τὸν Ἀνδρέαν ἢ ὅτι ἔκρινεν ἐπιζήμιον διὰ τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην τῶν σχισματικῶν Ἑλλήνων, ἐὰν ἔβλεπον ἐγγεγραμμένον εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν ἡμερολόγιον ἄνθρωπον ἰδικόν των» (Non puto quod voluisset Andream praeterire, nisi forte existimet veritum fuisse ne schismaticis Graecis animos adderet at pervicaciam, si hominum suarum partium invenissent Romanis fastis adscriptum).

³ Leonis Allatii. *Vita e Morte di P. F. Alessandro Baldrati da Lugo*. Roma 1657.

⁴ Τοῦ αὐτοῦ. *Vita della Venerabile serva di Dio Maria Raggi*. Roma 1655.

⁵ Τοῦ αὐτοῦ. *Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου* σελ. 125 καὶ *De Ecclesia Occidentalis atque Orientalis Perpetua Concessione*, Βιβλ. III, κεφ. VII παράγρ. II σελ. 980-982.

τιος τὴν μαρτυρίαν καὶ τὴν γνώμην ἐπὶ τοῦ ζητήματος τοῦ Laurentii Surii καὶ τοῦ Petri Canissii¹.

Μ' ἐξένισεν ἀκόμη καὶ ἡ ἐν τῷ καίμηνῳ τοῦ βίου τοῦ μάρτυρος ἐν τοῖς Acta Sanctorum, εἰς ὃ σημεῖον γίνεται λόγος περὶ τοῦ τόπου τῆς ταφῆς τοῦ μάρτυρος ἐν Γαλατῇ, ἡ παραπομπή, ὅτι τὸν ναόν, ἐν ᾧ εἶχε ταφῇ ὁ μάρτυς, ἀναφέρει ὁμοίως καὶ ὁ Μαρτίνος Κρούσιος καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνει καὶ ὁ Δουκάγγιος, οἵτινες ἔζησαν ἓνα ὁλόκληρον αἰῶνα μετὰ τὸν Τραπεζούντιον².

Ἄλλος λόγος κυριώτερος ἴσως, δι' ὃν ἀποδίδεται εἰς τὸν Τραπεζούντιον ὁ βίος οὗτος εἶναι διότι ἀναφέρονται ἐν αὐτῷ δύο Τραπεζούντιοι, ὁ μὲν λόγιος καὶ φιλόσοφος, ὁ δὲ στρατιωτικός. Οὗτοι μὴ δεξινάτες εὐστάθειαν ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει, καὶ πρὸς καιρὸν προσχωρήσαντες εἰς τὸν μωαμεθανισμόν, μετενόησαν εἰτα καὶ ἐπανήλθον καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀληθῆ πίστιν, ἀφοῦ ὑπέστησαν φυλακίσεις καὶ ἄλλα μαρτύρια. Ταῦτα δὲ συνέβησαν καθ' ἃς ἡμέρας καὶ ὁ Ἀνδρέας ἔπασχε διὰ τὴν ἀληθῆ πίστιν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐκτίθενται εἰς ἀντίθεσιν τῆς εὐσταθείας καὶ καρτερικότητος τοῦ Ἀνδρέου ὑπὸ τοῦ βιογράφου, μολονότι ὁ ἕτερος τῶν μνημονευομένων Τραπεζούντιων ἦτο λίαν μορφωμένος καὶ ἀνῆκεν εἰς τὴν σχολὴν τῶν περιπατητικῶν, καὶ διὰ τοῦτο τιμῆς ἔνεκεν ἀποσιωπᾷ ὁ βιογράφος τὸ ὄνομά του³. Ἰσως ὁμως δὲν εἶναι δύσκολον ν' ἀναγνωρίσῃ τις ἐκ τῶν λόγων τούτων τὸν ἐκ Τραπεζοῦντος νεομάρτυρα Ἰωάννην, ἄνδρα λόγιον καὶ εὐσεβεῖ⁴.

¹ Leonis Allatii. *Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου*, σελ. 125.

² Henschenius Godefridus. *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII σελ. 184, annotata, παράγρ. g. «Etiam huius Ecclesiae et Monasterii tamquam adhuc extantis ex Crusio meminit Cangius».

³ Αὐτόθι σελ. 181: «Quidem enim quem honoris causa non nomino, ex Trapezuntana ortus urbe, Peripateticorum Philosophiae professor, sive sua sponte (ut multi aiunt) sive impulsus nescio, nec si sciam dicere ausim, crucem Domini negavit et Mahometo adhaesit».

⁴ Ἀναγνώμουν. *Νέον Μαρτυρολόγιον*, σελ. 21-23. Κωνστ. Δουκάκη.

Περισσότεραν αξίαν διὰ τὸ μαρτύριον τοῦ Ἀνδρέου ἔχει ὁ δεύτερος τῶν Τραπεζουντιῶν, ὁ στρατιωτικός, διότι αὐτὸς εὐρέθῃ φυλακισμένος εἰς τὸν αὐτὸν τόπον μὲ τὸν μάρτυρα, τοῦ ὁποῦοι παρηκολούθησεν ὅλας τὰς λεπτομερείας τοῦ μαρτυρίου μ' ἐπιμέλειαν, ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ πύργου τῆς φυλακῆς του, καὶ ὅπως τὰ εἶδεν ὅλα, οὕτω καὶ πιστῶς τὰ ἀφηγήθη. Διὰ ταῦτα πιθανῶς, νομίζω ὅτι ἀπεδόθη εἰς τὸν Τραπεζούντιον ἡ βιογραφία, διότι τάχα παρὰ τῶν Τραπεζουντιῶν οὗτος ἠδυνήθη νὰ μάθῃ τὰ τοῦ μαρτυρίου λεπτομερῶς¹.

Ὅμως διὰ τ' ἀφορῶντα τὸν βίον τοῦ Ἀνδρέου καὶ ἰδίᾳ τὸ μαρτύριον αὐτοῦ, ἔχομεν ὑποχρεωτικῶς ὡς βάσιν ταύτην τὴν μόνην γνωστὴν βιογραφίαν, τὴν ἀποδιδομένην, ὡς πολλάκις ἐλέχθη, εἰς τὸν Τραπεζούντιον, τῆς ὁποίας ὅμως τὸ κείμενον ἔχει ὑποστῇ σημαντικὰς διαφορὰς, ἀναδημοσιευόμενον ἐν τοῖς *Acta Sanctorum*, παρὰ τῷ Astolfi² καὶ M. Giustiniani³, αἱ ὁποῖαι νοθεύουν ἂν μὴ τι ἄλλο, τὴν γνησιότητα τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς του. Ὁ Astolfi γράφει ὅτι, ἀπὸ τὸν τόπον τοῦ μαρτυρίου ἐπέτυχον οἱ Φραγκικανοὶ νὰ μαζεύσουν ἀπὸ τὴν γῆν τεμάχιον τοῦ μάρτυρος, τὸ ὁποῖον φυλαχθὲν εἰς πολύτιμον κιβωτίδιον καὶ ἀποτεθὲν ἐν τῷ ἐν Γαλατῇ ναῷ τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου, ἦτο εὐωδιάζον θαυματουργὸν προσκύνημα πάντων τῶν χριστιανῶν⁴.

Συναξαριστής, Τόμος 5', σελ. 14-17. Χρυσόστομου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, *Οἱ Νεομάρτυρες*, σελ. 17.

¹ Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ βασιλείου τῆς Τραπεζοῦντος πολλοὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς μετέφησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οὗτοι διεκρίνοντο καὶ ἴσχυον πολὺ μεταξὺ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλλήνων, καθότι πολλοὶ συγγενεῖς αὐτῶν καὶ συμπατριῶται ὑπῆρέτουν παρὰ τῷ Σουλτάνῳ καὶ εἶχον τὴν εὐνοίαν αὐτοῦ.

² Astolfi Felice. *Historia Universale dell' Immagine Miracolosa della Gran Madre di Dio*. Ἀναφέρεται ὑπὸ Michele Giustiniani *Scio Sacra*, σελ. 61.

³ Michele Giustiniani. *Scio Sacra*, σελ. 61-67.

⁴ Hippolyte Delahaye. *Les Origines du Culte des Martyrs*, σελ. 71: «Si encore la piété des Grecs avait pu s'arrêter sur cette pente

Ἀλλὰ τοῦτο βεβαίως εἶναι γεγονὸς μεταγενέστερον πολὺ τοῦ 1465, καθ' ὃ ἔτος εὐρίσκετο ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος αὐτόθι, ὅστις λέγει ἀντιθέτως, ὅτι ὁ ἅγιος ὤφθη ὑπ' αὐτοῦ κείμενος ἐν τῷ μνημείῳ ἔχων ἀκέραια ἅπαντα αὐτοῦ τὰ μέλη (*ea tamcu integritate membrorum omnium*). Ἀλλὰ μήπως καὶ ἡ παραπομπὴ τῶν κειμένων τοῦ Κρουσίου καὶ Δουκαγγίου εἶναι ὀλιγώτερον ἀλλοιωτική ἢ τὸ περὶ τοῦ ἐξωμότου λογίου καὶ περιπατητικοῦ Τραπεζουντίου; Διὰ ταῦτα πάντα δὲν δύναται νὰ πραγματευθῇ τις τὸ θέμα ἐπὶ τῇ βάσει ἐνὸς ἐνιαίου τύπου βιογραφίας, καὶ θὰ ἀκολουθήσομεν τὴν συνήθη ὁδὸν τοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς ἀποκαθάρσεως τῶν κειμένων. Ἀτυχῶς εἰς ὅλας τὰς ἀγιογραφικὰς ἐργασίας, πλὴν τῆς μελέτης τῶν πηγῶν ἐπιβάλλεται καὶ ἡ ἀποκάθαρσις τοῦ βίου τῶν ἁγίων καὶ μαρτύρων ἀπὸ διάφορα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα παρεῖσεφυσαν μεταγενεστέρως καὶ τὰ ὁποῖα ἴσχυον καταλήγονιν ν' ἀλλοιώσουν τὴν ἀρχικὴν μορφήν τοῦ βίου¹. Εἶναι ὅμως πολὺ σπουδαῖα ζητήματα αὐτά, τὰ ὁποῖα δὲν ἀναλαμβάνω βεβαίως νὰ λύσω ἐδῶ, ἀλλὰ μόνον νὰ φωτίσω μερικὰ σημεῖα τοῦ προβλήματος.

ΤΙΝΕΣ ΚΑΙ ΤΙ ΕΓΡΑΨΑΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΑΡΤΥΡΟΣ

Ὁ ἀπαθανάτισας τὴν μνήμην τοῦ μάρτυρος εἶναι ὁ πρῶτος συντάξας τὸν βίον αὐτοῦ λόγιος Ἕλληγ, τοῦ ὁποῦοι καὶ τὸ ἑλληνικὸν πρωτόγραφον ἢ πρωτότυπον δὲν γνωρίζομεν ἀσφαλῶς δὲ

dangereuse et se contenter de porter le martyr intact dans son cercueil, à l'endroit où il était assuré de recevoir les hommages des fidèles. Mais on s'enhardit davantage, et l'on n'hésita pas à porter la main sur ces restes sacrés, à en distraire des parties, plus ou moins notables.

¹ Αὐτόθι σελ. 47, «La légende est pour le saint ce qu'un masque d'emprunt est à la statue, dont elle transforme totalement la physionomie, et voile les lignes sculpturales. Parfois il suffit de l'écartier pour faire apparaître dans sa beauté l'œuvre de l'artiste. Trop souvent, hélas, le vêtement adhère avec tant de force qu'à vouloir l'arracher on risque de briser la statue».

καὶ τὸ ὄνομα. Διὰ τοῦτο ὀνομάζομεν τὸ κείμενον τοῦτο ἀπὸ τοῦ μεταφραστοῦ Γεωργίου Τραπεζουντίου ὡς πρώτου μνημονεύσαντος τοῦ μάρτυρος. Ἐν τῇ παρούσῃ δὲ μελέτῃ ἔχομεν ὑπ' ὄψει τὸ κείμενον τὸ ἐν τοῖς *Acta Sanctorum*¹, διότι τοῦτο εἶναι τὸ πλουσιώτερον εἰς εἰδήσεις, τὸ ἔχον τήνδε ἐπιγραφὴν:

De Beato Andrea Chio

Martyre Constantinopoli sub Turcis.

Commentarius Praevius. Acta quomodo Romae Scripta, et ipse ibidem habitus martyr.

Μὲ βάσιν τὰ λεγόμενα τοῦ Τραπεζουντίου κειμένου εἰλημμένου ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Λαυρεντίου Σουρίου², προτάσσεται σύντομος βιογραφία τοῦ συγγραφέως, τοῦ ὁποῦ πιστοποιεῖται ἡ αὐθεντία καὶ ἐπομένως καὶ τοῦ κειμένου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ γεγονότων ἡ αὐθεντικότης καὶ ἡ ἀλήθεια, διὰ τῆς παραθέσεως τῆς γνώμης διακεκριμένων λατίνων ἀγιολόγων. Ἐκ τούτων ἀναφέρονται οἱ Petrus Canisius, τοῦ ὁποῦ τὴν γνώμην παραθέτει καὶ ὁ Λ. Ἀλλάτιος³, ὁ Gerardus Iohannis Vossius, ὁ Laurentius Surius, ὁ Odoricus Raynaldus καὶ ὁ Baronius. Ὁ Petrus Canisius γράφει: «ἂν καὶ πράγματι ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος δὲν εἶναι παλαιὸς συγγραφεύς, ὡς ζήσας ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα Φρειδερίκον III ὡς ἐνδοξος λόγιος, ὅμως ἡ γνησιότης (fides) τῆς ἱστορίας ταύτης γραφείσης παρ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, δὲν ὑπάρχει λόγος ν' ἀμφισβητῆται⁴, διότι Ἕλληνας αὐτὸς καὶ ἐν Κρήτῃ γεννηθεὶς περὶ Ἑλλήνων μάρτυρος δὲν μαρτυρεῖ ἄλλα ἢ ὅτι ἐν μέσῃ Ἑλλάδι

¹ Henschenius Godefridus. *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII, σελ. 180-4.

² Αὐτόθι, Τόμ. VII, σελ. 181. *Acta a Georgio Trapezundio Romae scripta statim post rem gestam. Ex Laurentio Surio.*

³ Leonis Allatii. *Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου*, σελ. 125.

⁴ Αὐτόθι, σελ. 125 ἀναφέρεται τὸ ἔργον τοῦ Petri Canisii. *Vita Virginis*, lib. V, cap. IX: «nullus est ambigendi locus, cum Graecus ipse in Creta natus de Greco martyre non alia testetur, quamquam in medio Graeciae et in regia urbe etc.».

καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Βασιλεουσῇ πόλει καὶ πρὸ τῶν ἀρχῶν ταύτης καὶ οὐχὶ μόνον Ἑλλήνων καὶ Λατίνων, ἀλλὰ καὶ Μωαμεθανῶν, ἀφοῦ ἦτο γνωστὴ καὶ ὁρατὴ καὶ ἀκουστὴ ἀπὸ πολλοὺς κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους καὶ ἀπὸ πολλοὺς ἀφηγηθεῖσα». Ἡ καταβαλλομένη προσπάθεια εἶναι διπλῇ, ν' ἀποδειχθῇ ἥτοι ἡ σπουδαιότης τοῦ συγγραφέως καὶ πιστωθῇ ἐπομένως τῆς ἀφηγήσεως ἡ γνησιότης. Τοῦ ἰδίου Canisii τὴν ἰδίαν μαρτυρίαν ἐπικαλεῖται καὶ ὁ Ἀλλάτιος ἀναφέρον καὶ αὐτὸς τὸν Τραπεζούντιον ὡς συγγραφέα τοῦ βίου.

Ὁ Laurentius Surius¹ ἀναφέρεται μόνον ὡς περιλαβὼν ἐν τῷ ἔργῳ του τὰ περὶ τοῦ Τραπεζουντίου καὶ τὸν βίον τοῦ μάρτυρος ὡς παρ' αὐτοῦ γραφέντα. Καὶ ὁ Ἀλλάτιος ἀναφέρει τὴν παρὰ τοῦ Surio ἔκδοσιν τοῦ βίου τοῦ Ἀνδρέου ὡς γραφέντος ὑπὸ τοῦ Τραπεζουντίου².

Ὁ Gerardus Iohannes Vossius³ ἐξετάζων καὶ κρίνων τὸν Τραπεζούντιον, εὐρίσκει αὐτὸν ἄνδρα σοφὸν καὶ ἀξιόπιστον ὡς πρὸς τὴν ἀφήγησιν τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἀνδρέου τοῦ Χίου. Δὲν σημαίνει, λέγει, ἂν οὐδεὶς ἄλλος Λατίνος ἐκ τῶν συγχρόνων του οὐδὲν ἔγραψε περὶ τούτου διότι αὐτὸς (ὁ Τραπεζούντιος) ἔτυχε νὰ εὐρεθῇ εἰς τὴν Πόλιν, νὰ ἀκούσῃ κλπ. καὶ ἐπειδὴ ἐσώθη ἐκ κινδύνων διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ ἀγίου, δι' αὐτὸ ἐξ εὐγνωμοσύνης ἔγραψεν. Συγκρίνει αὐτὸν πρὸς τὸν Θεόδωρον Γαζην, ἐφάμιλλον του λέγων αὐτὸν καὶ πιστεύει ὅτι πρόκειται περὶ λίαν ἀξιόπιστου μάρτυρος ὡς πρὸς τὸν Ἀνδρέαν τὸν Χίον, ὥστε ν' ἀποβληθῇ πᾶσα λεπτολόγος ἀπορία³. Πάντως ἔχομεν τὴν εἰδήσιν αὐτόθεν ὅτι οὐδεὶς Λατίνος ἔγραψε περὶ τοῦ μάρτυρος

¹ Leonis Allatii. *Γεωργίου Ἀκροπολίτου*, καὶ Godefridus Henschenius. *Acta Sanctorum*, Τόμος VII, σελ. 180, § I καὶ 181, § IV.

² Gerardus Vossius. *De Scriptoribus Latinis*, Lib. 3 cap. 8. Ἀναφέρεται ἐν τοῖς *Acta Sanctorum*, Τόμος VII σελ. 180-2.

³ Αὐτόθι: «Sed absolutiorem eo fuisse Theodorum Gazam, illius aemulum. Hic ergo cum Trapezuntii scriptum censeat ac nominatim solum laudet B. Andreae de Chios martyrium, idoneus nobis auctor est ad quemvis scrupulum deponendum».

Ἀνδρέου, ἀλλὰ μόνον ὁ Ἕλλην Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος. Καὶ δικαιολογῶν τὸ πρᾶγμα ἐπιλέγει ὅτι τοῦτο συνέβη, διότι αὐτὸς εὐρέθη τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει κτλ. κτλ. καὶ ἐξ εὐγνωμοσύνης ἔγραψε. Αἱ ἐπιφυλάξεις αὗται ἐρμηνεύονται ὡς ἀπαραίτητοι ἀφοῦ καὶ ὁ ἅγιος καὶ ὁ βιογράφος τοῦ ἦσαν Ἕλληνες. Ὁ Odoricus Raynaldus «Baroniani operis continuator» μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐνδόξων μαρτύρων ποῦ φέρουν τὸ ὄνομα Ἀνδρέας¹ καταλέγει καὶ τὸν Χίον μάρτυρα δέκατον «decimum a Turcis interemptum»² χωρὶς νὰ τῷ ἀπονέμῃ τὸν τίτλον τοῦ beatus, ὃν ἀπονέμει εἰς τοὺς ἄλλους ἁγίους μάρτυρας τοῦ Ρωμαϊκοῦ Μαρτυρολογίου.

Μετὰ λύπης οἱ συντάσσονται τοῦ ἄρθρου περὶ τοῦ μάρτυρος Ἀνδρέου τοῦ Χίου ἐν τοῖς Acta Sanctorum³, διαλαμβάνουν, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ μάρτυρος παρελείφθη ὑπὸ τοῦ Baronius ἐν τῷ Ρωμαϊκῷ Μαρτυρολογίῳ, ἀγνοοῦντες τὴν αἰτίαν τῆς παραλείψεως ταύτης, ἡ ὁποία δὲν ἐννοοῦν πῶς συνέβη (haud equidem video) «Δὲν νομίζω, λέγεται, ὅτι ὁ Baronius ἠθέλησε νὰ παρίδῃ τὸν Ἀνδρέαν, οὐτέ τις ἠδύνατο νὰ νομίσῃ ὅτι τοῦτο θ' ἀπέβαινεν ἐπιζήμιον διὰ τὰς ψυχὰς τῶν σχισματικῶν Ἑλλήνων καὶ θὰ ἐκράτει αὐτὰς εἰς περισσοτέραν ἰσχυρογνωμοσύνην, ἐὰν ἔβλεπον ἄνθρωπον τοῦ ἰδιοῦ των μέρους ἐγγεγραμένον εἰς τὸν πίνακα τοῦ ῥωμαϊκοῦ μαρτυρολογίου⁴. Ἄλλως τε μὲν τριάντα ἔτη εἶχον παρῆλθαι

¹ Παρ' ἡμῖν εἶναι: Μακάριος καὶ Ἀνδρέας (στ' Σεπτεμβρίου) Κυριακός, Διονύσιος καὶ Ἀνδρέας (στ' Σεπτεμβρίου) Ἀνδρέας μάρτυς (ἡ' Μαΐου) Ἀνδρέας καὶ Παῦλος καὶ Διονύσιος, Ἀνδρέας μάρτυς (λα' Αὐγούστου) Ἀνδρέας καὶ Πρόβος (θ' Ἰουνίου), Ἀνδρέας ὁ Στρατηλάτης (ιβ' Ἰουλίου), Ἀνδρέας ὁ Στρατιωτικὸς (ιβ' Αὐγούστου).

² Odoricus Raynaldus. *Epitome Annalia*, Roma, [ἀνεν ἔτους] libro II, cap. 4, art. 1. Ἀναφέρεται παρὰ Henschenius Godefridus. *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII, σελ. 181, § 3.

³ Henschenius Godefridus. *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII, σελ. 180-4.

⁴ Αὐτόθι. Τόμ. VII, σελ. 181. «Non puto quod voluisset Andream praeterire. Nisi forte existimet aliquis veritum fuisse ne schismaticis

ἀπὸ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου, ὅποταν συνέβη τὸ μαρτύριον, καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐγερεθῇ τοιοῦτον ζήτημα διὰ μάρτυρα ποῦ ἐθυσιάσθη κατὰ τρόπον τοιοῦτον διὰ τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Διότι, καὶ ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἡλικίαν του, θὰ ἴδωμεν ὅτι ἐγεννήθη τῷ 1449, τὸ ὁποῖον ἦτο ἔτος ἐνωτικόν (ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 27 ἐτῶν τῷ 1464). Τοῦτου ἕνεκα δὲ ὁ Θεὸς ἠδύοκῃσε νὰ θαυματουργήσῃ ἐν τῷ ἁγίῳ, ἵνα ἡ θυσία αὐτῇ ἀποβῇ εἰς καλὸν τόσον τῶν Λατίνων ὅσον καὶ τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' οὔτε θὰ ἐξημίον τὸ μαρτύριον ἐὰν ὁμολογεῖτο τυχόν ποθεν (τὸ ὁποῖον βεβαίως δὲν ὁμολογεῖται) ὅτι τοῦ Ἀνδρέου οἱ γονεῖς εἴτε ἐγνωρίστησαν (ὁμολογήθησαν) ὡς σχισματικοὶ εἴτε ὅτι παρεσύρθησαν εἰς τοῦτο¹ μετὰ πολλῶν ἄλλων καὶ ὅτι ἐν αὐτῷ² εἶχον ἀναθρεφθῇ τὸν Ἀνδρέαν ἐν ἀμαθείᾳ οὐ μόνον ἀκατανικήτῳ (ὡς συμβαίνει συχνὰ εἰς ἰδιώτας) ἀλλὰ καὶ ἀσταθεῖ καὶ ἐνόχῳ, οὐδεὶς ἄνθρωπος δέον νὰ πιστεύσῃ. Ἀλλὰ καὶ ἐνοχὸς ἂν ἦτο, διὰ τοῦ αἱματός του ἀπέπλυνε τὴν ἁμαρτίαν, αὐτὸς ὅστις τόσῃ εὐστάθειαν ἔλαβεν, ὥστε νὰ κατανικήσῃ τὰς βασάνους, ὅπως ἔλαβε καὶ τὴν φλογερὰν ἐκείνην ἀγάπην, ἡ ὁποία ἀπεμάκρυνε κάθε ἀληθοῦς εὐσεβείας, ἀντίθετον αἶσθημα³. . . . Ἄλλως τε καὶ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἀπέδειξεν ἐαυτὴν ὀρθοφρονοῦσαν περὶ τῆς ἀθλήσεως τῶν τοιοῦτων μαρτυρίων, καταλέξασα μεταξὺ τῶν μαρτύρων καὶ τοὺς 42 ἐν

Grecis ea res animos adderet at pervicaciam si hominem suarum partium invenissent Romanis fastis adscriptum».

¹ Εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς σχισματικούς.

² Τῇ σχισματικῇ καταστάσει.

³ Henschenius Godefridus. *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII, σελ. 181, § 5.

«Ut tamen constaret (quod sane non constat) Andreae parentes vel nunquam renuntiassent schismatici vel in ipsum esse cum plerisque relapsos et in eo Andream educavisse ignorantia non solum invincibili (ut idiotis plerunque accidit) sed etiam vincibili et culpabili, potuit nihil hominus Andreas et credi debet, hoc si quid erat culpe, suo sanguine diluisse; eo qui constantiam dabat, qua tormenta vinceret, etiam caritatem inflammante qua excluderet omnem verae pietatis contrarium affectum».

Ἄμοριφ ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν θανατωθέντας ἐπὶ Θεοφίλου»¹.

Ἐξ ὧν τῶν ἀνωτέρω σχολίων, σαφῶς καταφαίνεται ὅτι ὁ μὲν Baronius δὲν ἔκρινεν νὰ περιλάβῃ ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ μαρτυρολογίῳ νεομάρτυρα Ἕλληνα, γεννηθέντα ἐκ γονέων Ἑλλήνων ὁρθοδόξων καὶ μαρτυρήσαντα ἀναμφισβητήτως ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἡ δὲ σύνταξις τοῦ ἄρθρου τῆς πράξεως τοῦ Ἀνδρέου δικαιολογεῖ δι' ἀφθόνων ἐπιχειρημάτων τὸ γεγονός, ὅτι ὁ μάρτυς (καίπερ Ἕλλην καὶ ἐκ γονέων Ἑλλήνων καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀθλήσας ὑπὲρ τῆς πίστεως) δύναται νὰ περιληφθῇ εἰς τοὺς ἀληθινούς μάρτυρας, εἰς τοὺς γνησίους, ἀφοῦ ἐγεννήθη ἐντὸς τῶν ἐνωτικῶν ἐτῶν, ἔστω καὶ ἂν οἱ γονεῖς του ὑπῆρξαν τυχὸν σχισματικοὶ καὶ αὐτὸς ἀνετράφη ἐν ταύτῃ τῇ πλάνῃ κλπ. Ἡ σύνταξις εὐρέθῃ εἰς τὴν ἀναπότρεπτον ἀνάγκην νὰ δικαιολογήσῃ τὸ πρᾶγμα δι' ὧν τῶν ἄνω, διότι ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε καταβληθῇ προσπάθεια, ὡς θέλομεν ἴδῃ περαιτέρω, διὰ τὰ θεωρηθῇ ὁ μάρτυς Ἀνδρέας ὡς ἀγλάισμα τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ὑπὸ τῆς ἐν Ῥώμῃ διαμενούσης ὁμάδος τῶν λογίων Χίων κληρικῶν τοῦ 15^{ου} αἰῶνος, ἥτις κατέταξεν εἰς δόξαν τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ ἐν Χίῳ λαβὼν χώραν μαρτύριον τοῦ ἱερομάρτυρος Θεοφίλου τῷ 1635², καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου Χορευτῆ, χωρικοῦ ἐκ Χίου ἐπισυμβάντος τῷ 1635³.

Ταῦτα ἐν συνόψει γράφονται προτασσόμενα τῆς ἀφηγήσεως

¹ Henschenius Godefridus. *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII, σελ. 183, § 5.

² Leonis Allatii. *De Ecclesia Occidentalis atque Orientalis Perpetua Concessione*, lib. III, cap. 11, n. 9. Μακαρίου Νοταῤᾳ. *Νέον Λεμονάριον*, σελ. 65 - 74. Ἀνωνύμου. *Νέον Μαρτυρολόγιον*, σελ. 63 - 7. Κωνστ. Δουκάκη. *Συναξαριστής*, Τόμ. Ζ', σελ. 350 - 55. Γεωργίου Κορρυσίου. *Ἀσματικὴ Ἀκολουθία μάρτυρος Θεοφίλου*. Χρυσοστόμου Παπαδόπουλου, *Οἱ Νεομάρτυρες*, σελ. 32. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, *Ἀγιολογικά*, σελ. 100. Louis Petit. *Bibliographie des Acoluthies Grecques*, σελ. 283 - 4.

³ Michele Giustiniani, *Scio Sacra* σελ. 199, «Giovanni sciotto con quali tormenti morì per la fede cattolica».

τοῦ μαρτυρίου, ἣν γνωρίζομεν ἀποδιδομένην εἰς τὸν Τραπεζούντιον. Οὗτος εὕρισκόμενος τότε εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ πλέων ἐκ Κρήτης ἔφθασεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ φθινόπωρον τοῦ 1465, ὅπου ἤκουσεν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους νὰ διηγοῦνται μετὰ περισσοῦ θαυμασμοῦ καὶ συγκινήσεως τὰ τοῦ προσφάτου μαρτυρίου Ἀνδρέου τοῦ Χίου, ἐπισυμβάντος αὐτόθι πρὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεως σχεδὸν ἔτους, ἥτοι τὸν Μάϊον τοῦ 1464. «Εὔρον», λέγει, «τὴν πόλιν ἀνάστατον καὶ ἐν μεγίστῳ θαυμασμῷ διὰ τὴν ὁμολογίαν καὶ τὸ μαρτύριον Ἀνδρέου τοῦ Χίου, ὅμοιον τοῦ ὁποίου εἶχε πολλοὺς αἰῶνας νὰ ἴδῃ ὁ κόσμος»¹. Θαυμάσας ἐπὶ τοῖς λεγομένοις ἐπεθύμησε ζωηρῶς νὰ μεταβῇ εἰς τὸν τόπον, ἔνθα ἦτο τὸ μνημεῖον τοῦ μάρτυρος, ἀλλὰ τὸ μνημεῖον ἦτο εἰς τόπον βαθύν, εἰς ὑγρότατον ὑπόγειον κρύπτην, ὅπου ἦτο δύσκολον νὰ φθάσῃ τις. Ἐμεσολάβησε πολλὸς καιρὸς, λέγει, διὰ νὰ τὸ κατορθώσῃ, διότι ἡμποδίζετο ὑπὸ ψύχους, χιόνων, παγετῶν, τρικυμίας κλπ.². Τέλος τὸ κατόρθωσε κατὰ τὸν μῆνα Φεβρουάριον πλέων καὶ συνοδευόμενος ὑπὸ τινος πρεσβυτέρου, κατήλθεν εἰς τὸν ὑγρότατον τόπον, ὅπου κατέκειτο ὁ μάρτυς. Κατάπληκτος εἶδεν ἐν τάφῳ μᾶλλον ἀβαθεῖ ἐξηπλωμένον τὸν μάρτυρα τελείως ἄθικτον, μὲ ὅλα τὰ μέλη τοῦ σώματος ἀκέραια. Ἡ θεὰ τοῦ σώματος μὲ ἔκφρασιν τόσον ἀξιοπρεπῇ, μὲ χρῶμα ζωντανόν, μὲ πρόσωπον τόσῳ λαμπρόν, τῷ ἔδωκε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι δὲν εἶχεν ἐξέλθῃ ψυχὴ ἀπὸ τοῦ σώματος τούτου, ἀλλ' ὅτι ἐκοιμᾶτο ἐλαφρὰ ἐν αὐτῷ. Ἐκεῖτο δὲ εἰς αὐτὴν τὴν ὑγρὰν καὶ ψυχρὰν θέσιν, γυμνός, διότι τὰ ἐνδύματα, δι' ὧν ἦτο ἄλλοτε περιβεβλημένος, εἶχαν σαπίσῃ, μόνον δὲ τ' ἀπόκρυφα μέρη ἦσαν σκεπασμένα μὲ ταῖνας λινοῦ ὑφάσματος. Ἐξάλλος ἐκ συγκινήσεως κατήλθε νὰ πλησιάσῃ

¹ Henschenius Godefridus. *Acta Sanctorum*, Τόμος VII, σελ. 181.

² Αὐτόθι. Τόμος VII, σελ. 183, 11, His omnibus ergo vehementer commotus desiderio videndi corpus ejus; sed nive, frigore, glacieque detentus hiemis marisque tempestate illic fui. Vix mense Februario eam mihi oranti gratiam deus intercessione martyris concessit*.

και ἐγγίση τὸν μάρτυρα, τοῦ ὁποίου κατησπάσθη τὰς χεῖρας, τοὺς πόδας καὶ τὸ πρόσωπον¹.

Ἡ ὅλη περιγραφή παρέχει τὴν ἀσφαλῆ ἐντύπωσιν ὅτι ὁ νεκρὸς τοῦ μάρτυρος, μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐκομίσθη ὑπὸ τῶν πιστῶν καὶ ἀπετέθη ἐν προϋπάρχοντι μνημείῳ εἰς τόπον ὑπόγειον, ὑγρότατον, καὶ ὅτι, ἡ ἐπίσκεψις τοῦ ἁγίου λειψάνου δὲν ἦτο εὐχερές τι. Κατὰ τὴν ὑπόδειξιν τοῦ γράψαντος, κατερχόμενός τις εἰς ὑπόγειον κρύπτῃν ὑγροτάτην κλπ. ἔβλεπε καὶ τὸ μνημεῖον καὶ τὸν μάρτυρα, ἀλλὰ διὰ τὸν πλησιάζον θά ἐπρεπε νὰ κατέλθῃ ἀκόμη καὶ ἐκ τούτου ἐννοοῦμεν ὅτι θὰ ὑπῆρχεν ἀνοιγμα πρὸς θεῶν τοῦ μάρτυρος χάριν τῶν πιστῶν, ἡ δὲ κάθοδος μέχρις αὐτοῦ τούτου θὰ ἐπετρέπετο δι' εἰδικῆς ἀδείας². Εἰς ἄλλο σημεῖον τῆς ἐξιστορήσεως τῶν κατὰ τὸν μάρτυρα, λέγει ὁ συγγραφεὺς ὅτι, μετὰ τὸν θάνατόν του οἱ πιστοὶ προσέτρεξαν καὶ ἐξήτησαν τὸ σῶμά του, ἵνα κηδεύσωσιν αὐτὸ μετὰ τιμῶν ὡς ἔθος, τῶν Τούρκων προτιθεμένων νὰ ῥίψουν αὐτὸ βορὰν τοῖς ὄρνεοις ἢ τοῖς ἰχθύσι. Μετὰ πολλὰ διαβήματα καὶ παραστάσεις, μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου, παρέλαβον τὸ σῶμα ἐν ψαλμοῖς καὶ θρήνοις, δέκα χιλιάδες ἄνθρωποι σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἐξ

¹ Αὐτόθι. Τόμ. VII, σελ. 183, § 11: «Vidique ipsum jacentem in sepulcro nimium profundo situ horrido et tamen integritate membrorum omnium eo totius corporis colore et dignitate formae, tali vultus splendore et habitu, ut non animam expirasse, sed dormire mihi leviter sub membra videretur. Atque jacebat loco ipse humido, ut omnibus jam indumentis quibus erat involtum corpus putrefactis, nudum totum conspiceretur, praterquam quod genitales partes fragmento lini obtegebantur. Exarsi cupiditate descendendi, tangendi, osculandi, pedes, manus, faciemque, praecipui martyris».

² Ἐν Χίῳ ὁμοίως, ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ παλαιοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου, τοῦ καλουμένου μεγάλου, ὑπάρχει στενὴ λιθινὴ κλίμαξ ὁδηγοῦσα εἰς τὸ ταφεῖον, ἐνθα οἱ δύο παράλληλοι τάφοι τῶν ἁγίων μαρτύρων Ἰσιδώρου καὶ Μυρότης, ὁρατοὶ καὶ ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ κλισίου. Ἀλλὰ διὰ τὴν περιεργασθῆναι τις τοὺς τάφους πρέπει νὰ καταβῇ μέχρις αὐτῶν. Ὁγκώδης πύργος κτισμένος ἄνωθεν προεφύλασσε τὸ ταφεῖον.

ὅλης τῆς πόλεως καὶ μετέφερον «εἰς τὴν ἄκραν ἐκείνην (τοῦ Γαλατᾶ) ἐνθα εἶναι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας καὶ ἐκεῖ πλησιέστατα τῆς θαλάσσης (λιμένος) πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τὸν ἐνεταφίσαν»¹. Εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον εἶναι ἡ παρεμβολὴ τοῦ συντάκτου τοῦ ἄρθρου ἐν τοῖς Acta Sanctorum, ὅτι τὴν ἐκκλησίαν αὐτὴν τῆς Παναγίας τοῦ Γαλατᾶ αὐτόθι ἀναφέρει καὶ ὁ Μαρτίνος Κρούσιος καὶ ὁ Δουκάγγιος². Ἡ παρεμβολὴ αὕτη δὲν ὀφείλεται βεβαίως εἰς τὴν χεῖρα τοῦ Τραπεζουντίου, ὅστις ἔζησεν ἕνα ὄλον αἰῶνα πρὸ τοῦ Crusius, ἀλλ' εἰς πρόθεσιν καὶ προσπάθειαν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὁ τόπος τοῦ μνημείου δέον νὰ σχετισθῇ μὲ τὴν θέσιν ναοῦ τινὸς τῆς Παναγίας δυτικῶν ἐν Γαλατᾶ.

Ἐκκλησίαι ἀφιερωμέναι εἰς τὴν Παναγίαν Θεοτόκον ἐν Γαλατᾶ ἀναφέρονται δύο παλαιόταται ἡμέτεραι, μία μὲν ἡ καὶ νῦν ὑπάρχουσα ἐγγὺς τῆς παραλίας τοῦ αὐτόθι λιμένος ἐν Γαλατᾶ ἡ ἐπιλεγόμενη, Καφατιανή, διὰ τὴν ἐκ Καφᾶ τῆς Κριμαίας προέλευσιν τῆς αὐτόθι ἀποτεθείσης θαυματουργοῦ εἰκόνης τῆς Ὁδηγητρίας, ἑτέρα δὲ ἡ παλαιὰ μονὴ τῆς Χρυσοπηγῆς, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει καὶ ὁ Δουκάγγιος, ὡς ἑλληνικὴν καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του³. Οὐδεμία δ' ἀμφιβολία ὅτι τὴν ἑτέραν τούτων ἐννοεῖ καὶ ὁ Crusius καὶ ὑποδεικνύει ὡς παρὰ τὸν λιμένα εὐρισκομένην. Οἱ δυτικοὶ εἶχον καὶ αὐτοὶ ναοὺς τότε ἐν Γαλατᾶ,

¹ Henschenius Godefridus. *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII, σελ. 183, § 10. «Tandem in Galatae partem extremam versus ortum mari contigam devenerunt; ubi est ecclesia Virgini Mariae, si recte memini, dicata: ibi depositus jacet».

² Αὐτόθι. Τόμ. VII, σελ. 184, annotata g. «Etiam huius Ecclesiae et Monasterii tamquam adhuc extantis ex Crusio meminit Cangius. *Turcograecia*, p. 205. Ducangius lib. IV, 59. XXII: Deipare in oppido Galatino aedem, seu monasterium adhuc stare testatur Crusius pag. 205».

³ Carolus Du Cange. *Historia Byzantina, Constantinopolis Christianae*, Βιβλ. IV, σελ. 107, ἀριθ. XXVI, «Graecis addiecta aedes sacra».

οὗς ἀπαριθμεῖ ὁ Δουκάγγιος πλὴν οὐχὶ ναὸν τῆς Παναγίας¹. Μόνον εἰς τὸν ναὸν τῶν ἁγίων Πέτρου καὶ Παύλου, ὅστις ἦτο παρὰ τὸ νῦν ἐν Γαλατῇ κτίριον τῆς Ὀθωμανικῆς Τραπεζῆς καὶ ὅστις, ἔχει μετατραπῇ εἰς τέμενος ἀπὸ μακρῶν χρόνων, μόνον εἰς αὐτὸν ὑπῆρχε παρεκκλήσιον τῆς Παναγίας, τῆς ὁποίας θαυματουργὸς εἰκὼν ὑπάρχει εἰς τὴν νῦν Παναγιάν τῶν Δυτικῶν εἰς Πέραν, πρὸς ἣν καὶ ἔχουσι συνδέσῃ τὴν μνήμην τοῦ μάρτυρος Ἀνδρέου τῇ 29 Μαΐου, κατὰ παράδοσιν ἐκ τοῦ πάλαι τελουμένου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας Ὀδηγητρίας τοῦ Γαλατᾶ ἑορτασμοῦ τῆς μνήμης αὐτοῦ. Ἡ εἰκὼν βεβαίως αὕτη τῆς Ὀδηγητρίας ἦτο εἰς ἐκκλησίαν Παναγίας τοῦ Γαλατᾶ καὶ ἐπειδὴ ὁ μάρτυς εἶχεν ἀφοσιώσῃ ἑαυτὸν ζῶν τῇ Παναγίᾳ καὶ ἐν τῷ μαρτυρίῳ ὑπὸ τῆς Θεομήτορος ἐνισχύετο, διὰ τοῦτο εἶχε θεσπισθῇ νὰ τιμᾶται ἡ μνήμη τοῦ μάρτυρος ὡς δοξολογία τῆς Ὀδηγητρίας, διότι ἡ μνήμη του ἐλευθέρως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἑορτασθῇ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, καὶ ἐν μέσῃ Πόλει καὶ μάλιστα κατὰ τὴν συμβολικὴν ἐκείνην ἐπέτειον τῆς ἀλώσεως, καθ' ἣν θὰ ἐτιμᾶτο ἡ μνήμη του. Ἡ εἰκὼν κατὰ τὰς ὑπαρχούσας εἰδήσεις μετεφέρθη ἐκ τῆς Παναγίας τοῦ Γαλατᾶ κατὰ τοὺς μεγάλους ἐθνικοὺς διωγμοὺς τῆς ἐπαναστάσεως, ἔκτοτε δὲ παραμένει ἐν τῇ ἐν Πέραν Ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας τῶν δυτικῶν. Ἐγὼ δὲ μορφώσῃ τὴν πεποιθήσιν ὅτι ἡ προσκύνησις καὶ ἡ τιμὴ τῆς

¹ Αὐτόθι ἀναγράφονται αἱ ἐξῆς ἐκκλησίαι ὡς ἐν Γαλατῇ εὐρισκόμεναι: 1.) Μονὴ καὶ ναὸς τῆς Παναγίας ἐν Γαλατῇ, ἐνθα διέμενε καὶ ὁ Martinus Crusius, Βιβλ. IV. σελ. 59, ἀρθ. XXII. 2.) Ἁγιος Πέτρος, ὃς ὕστερον Ἁγιοὶ Ἀπόστολοι, Βιβλ. IV. σελ. 79, ἀρ. XXXI. 3.) Μονὴ Χρυσοπηγῆς «Graecis addiecta aedes sacra». Βιβλ. IV. σελ. 107, ἀρθ. XXVI. 4.) Ἡ ἐν Συκαῖς (Γαλατῇ) παλαιὰ μονὴ τοῦ Σαμουήλ, Βιβλ. IV. σελ. 112, ἀρθ. XXXVI. 5.) Ναὸς ἁγίου Γεωργίου τοῦ Συκεώτου, Βιβλ. IV. σελ. 85, ἀρθ. XLVII. 6.) Ναὸς Ταξιάρχου μετὰ ξενώνος παρὰ τὸν λιμένα τοῦ Γαλατᾶ, Βιβλ. IV. σελ. 67, ἀρθ. XV. 7.) Ναὸς ἁγίου Βενεδίκτου καὶ Μονὴ ἀνήκοντα τοῖς Ἰησουῖταις, Βιβλ. IV. σελ. 32, ἀρθ. XIV. 8.) Ἁγιος Φραγκίσκος, ναὸς λαμπρὸς μετὰ μονῆς, ὁ σπουδαιότερος ὅλων τῶν αὐτόθι δυτικῶν, Βιβλ. IV. σελ. 84, ἀρθ. XLII. 9.) Ἁγία Κλάρα, Βιβλ. IV. σελ. 100, ἀρθ. X.

μνήμης τοῦ μάρτυρος Ἀνδρέου ἤρχισεν ἀμέσως, ὡς φαίνεται ἄλλως σαφῶς ἐκ τῆς βιογραφίας, ἐν τῇ Ναῷ τῆς Παναγίας τοῦ Γαλατᾶ, παρ' ὃν ὁ τάφος ἐν ᾧ τὸ ἅγιον λείψανον αὐτοῦ, τοῦ ὁποίου εἶδομεν ποία πρόνοια ἐλαμβάνετο διὰ τὴν ἀσφάλειαν.

Εἰλικρινῆς καὶ συνεπῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐν τῇ ἀφηγήσει τοῦ ὁ βιογράφος, ὁμολογεῖ ὁποίας προσπαθείας κατέβαλε ἵνα ὑφαρπάσῃ τὸ ἅγιον λείψανον τοῦ μάρτυρος καὶ μεταφέρει λάθρα εἰς Ῥώμην, εἶνε δὲ τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἀφηγήσεως τὸ μᾶλλον ἐξ ὅλων διαφέρειν ἡμᾶς ὡς ἀποδεικνύον ἀναμφισβήτητος, ὅτι τὸ λείψανον τοῦ μάρτυρος δὲν ἦτο κτῆμα τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας. Μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ μάρτυρος, ἦτις πιθανώτατα εἶχεν ὡς σκοπὸν τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ τόπου τοῦ μνημείου καὶ τὴν διαπίστωσιν τῆς καταστάσεως εἰς ἣν εὐρίσκετο τὸ σῶμα, προῆλθεν ὁ γράφων εἰς συστηματικὴν ἐνέργειαν πρὸς ὑπεξαίρεσιν τοῦ λειψάνου καὶ μεταφορὰν εἰς Ῥώμην. Τῆς προσπαθείας δυτικῶν κληρικῶν πρὸς τοιαύτας ὑπεξαίρεσεις ἁγίων λειψάνων καὶ μεταφορᾶς ἐξ Ἀνατολῆς εἰς Δύσιν ἔχομεν πλείστα παραδείγματα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ σχίσματος. Εἰς τὴν πατρίδα μου δὲ Χίον παροιμιώδης ἔχει ἀποβῆ ἡ εἰς δύο ἐποχὰς ὑφαρπαγὴ τῶν λειψάνων τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἰσιδώρου ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν¹, ὑπὸ τῶν ὁποίων καὶ ἀπετέθησαν εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐν Βενετίᾳ, ὅπου καὶ εὐρίσκονται ἐν ἰδίῳ πολυτελεστάτῳ παρεκκλησίῳ. Ὁ Ἀλλάτιος δὲ ἀναφέρει ὅτι, καὶ τοῦ ἐν ἔτει 1635 μαρτυρήσαντος ἐν Χίῳ ἡμετέρου νεομάρτυρος Θεοφίλου τὰ λείψανα, οἱ Βενετοὶ παρέλαβον καὶ ἐτίμησαν². Οὐδὲν ὄθεν ἄπορον

¹ Μακαρίου Νοταρᾶ. *Νέον Λειμωνάριον*, (ἐν βίῳ ἁγίου Ἰσιδώρου). Γεωργίου Ζολώτα. *Ἱστορία τῆς Χίου*, Τόμ. Α', Μέρος II, σελ. 47-56 καὶ Τόμ. Β', σελ. 214-231, ἐνθα τὰ πάντα λεπτομερῶς ἐκτίθενται. Ἄλ. Βλαστοῦ. *Χιακά*, Τόμ. Β' σελ. 8. Henschenius Godefridus. *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII, σελ. 184, 11. Corner Flaminio. *Notizie Storiche delle Chiese e monasterii di Venezia*, σελ. 185-6. Michele Giustiniani. *Scio Sacra*, σελ. 195. Ierosme Giustiniani. *La description de l'île de Chio*, σελ. 47.

² Μακαρίου Νοταρᾶ. *Νέον Λειμωνάριον*, σελ. 65-74. Γεωργίου Ζο-

ὅτι καὶ τὸν Ἀνδρέαν διεξεδίδουν ὡς γεννηθέντα εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ὡς διὰ τοῦτον τὸν λόγον τυχόντα τῆς θείας χάριτος. Μετὰ πολλῆς δὲ θλίψεως καταλήγει λέγων ὅτι ὁ φύλαξ ἱερεὺς ἔχασε τὸ θάρος του τὴν τελευταίαν στιγμήν καὶ μεταμεληθεὶς ἠρνήθη τὴν συνεργασίαν καὶ τὴν ὑπόσχεσίν του ¹.

Μὴ δυνηθεὶς νὰ λάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ εἰς Ῥώμην τὸ σῶμα τοῦ μάρτυρος, ἔφυγεν ἔχων πάντοτε κατὰ νοῦν καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του τὴν εἰκόνα ἐκείνου, τοῦ ἐν τῷ μνημείῳ ἐξηπλωμένου μάρτυρος Ἀνδρέου. Κατὰ τὸν πλοῦν ἐκινδύνευσεν, ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ ξηράν, ἐκ ληστρικῆς ἐπιδρομῆς, διεσώθη δὲ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν κακῶν κατόπιν θερμῶν ἐπικλήσεων πρὸς τὸν μάρτυρα, πρὸς ὃν καὶ ὑπεσχέθη ἐν συγκινήσει ὅτι θὰ τὸν βιογραφήσῃ. Ἐπραξε δὲ τοῦτο διετίαν ἀπὸ τῆς εἰς Ῥώμην ἀφίξεώς του, ὅταν τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου ², αἰφνιδίως τοῦ ἤλθε κατὰ νοῦν ἡ ὑπόσχεσις, ἣν εἶχε δώσει πρὸς τὸν μάρτυρα. Ταῦτα ὅσον ἀφορᾷ τὸν βιογράφον καὶ τὴν πρώτην βιογραφίαν τοῦ μάρτυρος Ἀνδρέου.

Διὰ τὸν μάρτυρα ἔγραψαν ἀκόμη, ὁ Ferrari ³, ὁ Astolfi ⁴, καὶ

λόγα. Ἱστορία τῆς Χίου, Τόμ. Γ', Μέρος II, σελ. 85. Michele Giustiniani. *Scio Sacra*, σελ. 176. Leonis Allatii. *De Ecclesia Occidentalis atque Orientalis Perpetua Concessione*, Βιβλ. 3 κεφ. 11 ἀρθ. 9. Αὐτόθι λέγει ὁ Ἀλλάτιος ὅτι τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοφύλου συνέβη ὀλίγους μῆνας προτοῦ ἀπέλθῃ τὸ ἔσχατον ἐκ Χίου καὶ ὅτι τὸ λείψανον τοῦ μάρτυρος ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, τῆς ὁποίας τὸ ρεῦμα ἐπανάφερε μεθ' ἡμέρας τὰ ὅσα, ἅτινα λάμποντα ἐν τῷ βυθῷ ἐφαίνοντο, ὅθεν τάνευσαν καὶ ἐτίμησαν οἱ Βενετοὶ κλ.

¹ Henschenius Godefridus, *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII, σελ. 184, § 11, «Concilium deinde inisi cum presbitero N. furto inde Romanam reliquias illas deferre sanctas; resque jam ordinabatur: sed nescio quomodo ille deterritus, sententiam fidemque mutavit suam».

² Ἡμέραν τῆς ὀνομαστικῆς του ἐορτῆς.

³ Filippo Ferrari, *Catalogo de' Santi che non sono nel Martyrologio Romano*. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀναφέρεται ἐν τοῖς *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII, σελ. 181 καὶ παρὰ τοῦ Michele Giustiniani, *Scio Sacra*, σελ. 61.

⁴ Felice Astolfi. *Historia Universale dell' Immagine miracolosa*

τὸ ἀγιογραφικὸν λεξικὸν τοῦ ἀββᾶ Migne ¹. Ὁ Ferrari ἀναφέρει τὸν μάρτυρα Ἀνδρέαν μετὰ τῶν νεομαρτύρων, οἵτινες δὲν ἔχουν εἰσαχθῇ εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν μαρτυρολόγιον. Ὁ Astolfi ἀσχυλοῦμενος μὲ τὰ πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Θεομήτορος σχετικά, ἀναγράφει καὶ περὶ τῆς ἐν Γαλατᾷ θαυματουργοῦ εἰκόνης τῆς Ὀδηγητρίας, πρὸς ἣν συνάπτεται τὸ μαρτύριον τοῦ Ἀνδρέου καὶ συνεορτάζεται, παραθέτει δὲ καὶ τὴν βιογραφίαν ὅλην τὴν γνωστὴν τοῦ μάρτυρος. Τὸ δὲ ἀγιογραφικὸν λεξικὸν τῆς ὅλης δυτικῆς ἐκκλησίας ἀναφέρει καὶ τὸν μακάριον (bienheureux) Ἀνδρέαν τῆς Χίου, ὅστις ἐγεννήθη ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ τῷ 1438 καὶ δι' αὐτὸ φέρει τ' ὄνομα αὐτῆς καὶ ἠθλησε πρὸς δόξαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως τῷ 1465 εἰς ἡλικίαν 27 ἐτῶν. Τὸ σῶμά του ἐνεταφιάσθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας τοῦ Γαλατᾷ, ἔνθα καὶ τιμᾶται ἡ μνήμη του τὴν 29^{ην} Μαΐου. Ἡ εἰδησις αὕτη εἶναι κάπως πληρεστέρα τῶν προηγουμένων, λέγουσα ὠρισμένον τόπον ταφῆς του τὴν Παναγίαν τοῦ Γαλατᾷ καὶ ἐορτασμὸν τῆς μνήμης του, τοπικὸν βεβαίως μόνον, τὴν 29^{ην} Μαΐου αὐτόθι, ἐνισχύει δὲ ἀπείρως τὴν ἀντίληψίν μου ὅτι ὄντως ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Παναγίας τοῦ Γαλατᾷ, ἦτο ὁ τάφος του.

Αἱ παλαιαὶ ἐκκλησίαι οὐδαμῶς πρὸς τὰς σημερινὰς ὁμοιάζον, διότι ἐκεῖναι ἐννοοῦνται πάντοτε μὲ περιοχὴν ἥτοι κελλία, ξενῶνα, ὑπόγεια καὶ ταφεῖον ἢ ταφεῖα κάτωθεν τοῦ δαπέδου τῶν ναῶν συνήθως, οὐδεμία δ' ἀμφιβολία ὅτι τοιαύτη τις θὰ ἦτο καὶ ἡ μεσαιωνικὴ μορφή τῆς Παναγίας τοῦ Γαλατᾷ. Ἐν τοῖς ναοῖς ἐθιάποντο μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως συνήθως ὅλοι οἱ εὐποροὶ, εἴτε εἰς ἴδια ταφεῖα καὶ δὴ καὶ ἐν παρεκκλησίαις οἱ ἐπισημότεροι, τὰ ὅποια σχεδὸν πάντοτε ἦσαν οἰκογενειακά, εἴτε καὶ εἰς τὸ κοινὸν ταφεῖον τοῦ ναοῦ, συνήθως ὑπόγειον κρύπτην, οὐ

della Gran Madre di Dio, lib. 10 a carta 445. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἀναφέρει ὁ Michele Giustiniani, *Scio Sacra*, σελ. 61.

¹ Abbé Migne, *Dictionnaire Hagiographique*. Βλέπε ἀρθρίδιον περὶ τοῦ André de Chios le bienheureux, σελ. 175.

μόνον ὑπὸ τὸν ναόν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὰ παραρτήματα αὐτοῦ. Εἰς τὴν πατρίδα μου Χίον εἶναι καὶ σήμερον ὁρατὰ εἰς πλείστους ναοὺς ἢ ναύσκους οἰκογενειακοὺς, τετράγωνα ἀνοίγματα τοιαῦτα φρεατοειδῆ μὲ πλάκα τετράγωνον 0.50-0.60μ. ὡς κάλυμμα. Ὁμιλῶ περὶ τῶν ὑπὸ τὸ δάπεδον ταφείων, οὐχὶ δὲ περὶ τῶν εἰς τὰς πλευρὰς τῶν ναρτήκων συχνὰ εὐρισκομένων οἰκογενειακῶν σαρκοφάγων ἢ τῶν εἰς ὑπογείους κρύπτας ναῶν μνημείων. Εἰς ναοὺς δὲ τοῦ Γαλατᾶ ἔχομεν καὶ σήμερον ἀκόμη οἰκογενειακοὺς τάφους Χίων, ἐκ τῶν αὐτόθι ἐμπορευομένων.

Ἦρχισε δὲ ἡ κίνησις μεταβάσεως Χίων εἰς Γαλατᾶν πρὸς ἐμπορίαν πολὺ πρὸ τῆς ἀλώσεως, ὥστε ὁ Γαλατᾶς εἶχεν ἰδίαν παροικίαν γενοατοχίων ἐμπόρων ἀξιολογωτάτην, ἡ ὁποία καὶ τότε καὶ βραδύτερον εἶναι γνωστὴ διὰ τὴν μεγάλην τῆς αὐτόθι δρεῖσιν καὶ τὸν πλοῦτόν της ἰδίᾳ καὶ τὴν ἐπιρροήν. Μετὰ τὴν ἔξωσιν μάλιστα τῶν Γενοατῶν ἐκ Χίου τῷ 1566, ἀρχίζει βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον νὰ διαμορφοῦται ἐπὶ τὸ καθαρῶς ἑλληνικώτερον καὶ ἡ κοινότης αὕτη, ἀφότου ἔλαβε κυριότητα ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τῆς νήσου τοῦ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον, γεγονὸς ὅπερ μόλις περὶ τὸ 1580 ἔλαβε χώραν. Διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία τῶν γενοατοχίων τοῦ Γαλατᾶ διττῶς συνδέεται μὲ τὰς αὐτόθι ἐκκλησίας τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ὅστις καὶ ἀποκλειστικῶς καλεῖται: τῶν Χίων, διότι οὗτοι τὸν ἔκτισαν κατὰ τὸν 15 αἰῶνα. Θεωρῶ δ' ἐπομένως λίαν φυσικὸν καὶ πρὸς τὴν λογικὴν σύμφωνον, ὅτι οἱ Χῖοι ἔφερον καὶ ἔθαψαν τὸν μάρτυρα Ἀνδρέαν, ἀνήκοντα εἰς μίαν ἐκ τῶν εὐγενεστέρων οἰκογενειῶν τῆς νήσου, ἔχοντα δὲ καὶ συγγενεῖς πολλοὺς ἐκ τῶν αὐτόθι ἐμπορευομένων ἀναμφισβητήτως, εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ἡ ὁποία ἦτο μία ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς συνοικίας, ὅπου ἔζων, ἐκκλησιαζόντο καὶ ἐθάπτοντο. Ἄλλως τε χωρίον τι τοῦ κειμένου τοῦ βίου του λέγει, ὡς θέλομεν ἴδῃ «δὲν ἦλθεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν ὁ Ἅγιος διὰ νὰ ἐμπορευθῇ, διὰ νὰ πλουτίσῃ ἀπὸ τὸ ἐμπόριον τῶν μεταξωτῶν, ἀλλ' ἐκ πόθου διὰ νὰ ἴδῃ τὴν Πό-

λιν»¹. Οὐδεμίαν, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἔχω ἀμφιβολίαν ὅτι ἡ Τραπεζούντιός τις ἐν Πόλει κυρίως παρὰ Χίων γνωστῶν ἢ συγγενῶν τοῦ μάρτυρος γενοατοχίων θὰ ἤκουσε τὰς λεπτομερείας τοῦ μαρτυρίου, ἢ τις τῶν αὐτόθι Χίων λογίων, θὰ ἔστειλε τὰς γραπτὰς ταύτας εἰδήσεις τῷ γράφοντι εἰς Ῥώμην ἢ, ὡς εἶπον καὶ ἐν ἀρχῇ, μετέφρασε μόνον βίον γεγραμμένον, ἂν κρίνῃ τις ἐκ τοῦ ὕφους, τοῦ λεκτικοῦ καὶ τῆς καθόλου συντάξεως αὐτοῦ.

Καὶ ἐρχόμεθα νῦν πλησίτοι πρὸς τοὺς δύο ἀκόμη ἀπομένοντας λογίους, ποῦ ἔγραψαν διὰ τὸν μάρτυρα Ἀνδρέαν καὶ οἵτινες εἶναι οἱ δύο λόγοι κληρικοὶ Χῖοι, οἱ ἐν Ῥώμῃ σπουδασάντες καὶ δρᾶσαντες καὶ γράψαντες Λέων Ἀλλάτιος καὶ Ἀββᾶς Μιχαὴλ Ἰουνστινιάνης². Ἐγραψαν δὲ καὶ οἱ δύο καθ' ὃν χρόνον διεξήγετο ἐν Χίῳ μέγας καὶ μακρὸς ἀγὼν τῶν δύο δογμάτων, ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ διαρκέσας ἀπὸ τῶν ἀρχῶν περὶ τοῦ 15 αἰῶνος μέχρι τῶν μέσων αὐτοῦ, διακοπτεῖς εἶτα καὶ πάλιν ἐπαναληφθεῖς δις καὶ κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα. Ὁ Λέων Ἀλλάτιος, ὁ Μιχαὴλ Ἰουνστινιάνης καὶ ὁ Ἀνδρέας Σοφιανὸς³ προΐσταντο τοῦ δυτικῶν στρατοπέδου τῶν

¹ Henschenius Godefridus, *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII, σελ. 182-3: «Constantinopolim deinde petiit, non ut mercator, aut vagus quidam magnarum urbium visendarum cupiditate». Michele Giustiniani *Scio Sacra* σελ. 62, «Non era questa curiosità di mirare un ampissima città, o pure cupidigia di mercantare, poscia che Andrea, ché non più, che ventissett'anni aveva ardeva più di desio di Cristo, che di sete di robba per farsi ricco al mondo».

² L. Allatii. *De Ecclesia Occidentalis atque Orientalis*, Lib. 3 cap. 11 u. 9 καὶ Michele Giustiniani, *Scio Sacra*, σελ. 61 κἑξ.

³ Γ. Ζολῶτα. *Ἱστορία τῆς Χίου*, Τόμ. Γ', Μέρος II, σελ. 69-77. Le Chevalier Ricaut. *Histoire de l'Eglise Grecque etc.* σελ. 339-47. Ἀλεξ. Βλαστοῦ. *Χιακά*, Τόμ. Β', σελ. 240. Ἀθανασίου Ὑψηλάντη. *Τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν*, σελ. 407. Leonis Allatii. *De Ecclesia Occidentalis atque Orientalis Perpetua Concessione*, Βιβλ. III. κεφ. VII, ἀρθ. VI καὶ κεφ. XI, ἀρθ. IX. Michele Giustiniani. *Scio Sacra*, σελ. 123. G. Hoffman. *Vescovadi Cattolici della Grecia*, I. Chios, σελ. 21-2, 24-30, 93-4 καὶ σελ. 101-2.

παπικῶν, βοηθοῦντες τοὺς ἐν Χίῳ ἀγωνιζομένους ὑπὲρ τοῦ δόγματος, πάσῃ δυνάμει. Ἡ τεταραγμένη ἐκείνη ἐποχή, ἡ ὁποία πολλὰ τὰ κακὰ προὐκάλεσε τῇ χιακῇ κοινωνίᾳ¹, ἔσχε καὶ τὸ καλὸν ὅτι ἀνέδειξε μεγάλους ἀνδρας εἰς ἀμφοτέρω τὰ στρατόπεδα. Οἱ ἡμέτεροι εἶχον ἐπὶ κεφαλῆς πρῶτιστα τὸν μέγαν θεολόγον Γεώργιον τὸν Κορέσιον, τὸν πατριάρχην Μελέτιον Πηγᾶν, τὸν μέγαν Κύριλλον-Λούκαρην ἀντιλήπτορα καὶ ὁδηγόν, τὸν Ἰγνάτιον Μινδώνιον, τὸν Μιχαὴλ Καβᾶκον, τὸν Μανουὴλ Μάξιμον, τὸν Ἰωάννην Κορέσιον, τὸν Γεώργιον Σεβαστόπουλον, οἱ δ' ἀντίτετοι τὸν καθολικὸν ἐπίσκοπον Χίου Ἀνδρέαν Σοφιανόν² ἀνδρα λόγιον ἀλλ' ἐμπαθῆ καὶ ἄλλους ἐν Χίῳ, ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ μέγαν ἀντιλήπτορα τὸν Λέοντα Ἀλλάτιον καὶ βοηθὸν διὰ τοῦ καλάμου τὸν ὄντως ἀγαθὸν καὶ φιλοπάτριδα ἀββᾶν Μιχαὴλ Ἰουστινιάνην, ἐκ τοῦ γένους τῶν Ρεκανέλλη, βαρέως φέροντα τὴν ἐξορίαν καὶ νοσταλγοῦντα τὴν γῆν τῶν πατέρων. Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων, διὰ τὰ ὁποία ἡ ἀνατο-

¹ Le Quien. *Oriens Christianus*, Τόμ. III, σελ. 1010 c καὶ σελ. 1066-7. Ἀλεξ. Βλαστοῦ. *Χιακά*, Τόμ. Β', σελ. 104. Ἡλία Ἀλεξανδρίδου. *Ἐκκλησιαστικὴ κατάστασις τῆς Χίου ἀπὸ τῶν μέσων τῆς 17^{ης} ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων*. (Χιακὰ Χρονικά. Τόμ. Β' σελ. 7-54). Le Chevalier Ricaut. *Histoire de l'Eglise Grecque*, σελ. 339-47. Leonis Allatii. *De Ecclesia Occidentalis atque Orientalis*, Βιβλ. 3, κεφ. VII.

² Ἀνδρέας Σοφιανός, χῖος καθολικὸς καὶ ἐπίσκοπος Χίου ἐγεννήθη τῷ 1590 καὶ ἀπέθανε τῷ 1679, διοικήσας ἐπὶ μακρὸν τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν Χίου. Σπουδᾶς ἐπιμελὺς ἐν Ῥώμῃ συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας πρὸς τε τὸν Ἀλλάτιον καὶ τὸν Μ. Ἰουστινιάνην. Ἰσχυρὸς διὰ τὴν ἐκ Ῥώμης βοήθειαν καὶ τὴν ἐν Χίῳ συνεργασίαν τῶν Ἰησουϊτῶν, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐν Χίῳ δογματικοῦ ἀγῶνος πλὴν ἐν τέλει ἡττήθη. Βλ. Γ. Ζολώτα. *Ἱστορία τῆς Χίου*, Τόμ. Γ', Μέρος II, σελ. 69-72 Le Chevalier Ricaut. *Histoire de l'Eglise Grecque*, σελ. 339-47. Ἀλεξάνδρου Βλαστοῦ. *Χιακά*, Τόμος Β', σελ. 240. Leonis Allatii. *De Ecclesia Occidentalis atque Orientalis*, σελ. 1037. Michele Giustiniani. *Scio Sacra*, σελ. 123. G. Hoffman. *Vescovadi Cattolici della Grecia*, I, Chios, σελ. 21-2, 24-30, 93-4, 101-2. Le Quien. *Oriens Christianus* Τόμ. III, σελ. 1065.

λικὴ ἐκκλησία ἐσεμνύνετο, ἦτο καὶ ἡ δόξα τὴν ὁποίαν προσεκτήσατο διὰ τῆς ἀναδείξεως τῶν νεομαρτύρων, δόξα μεγάλη ἣτις εἴπερ τις καὶ ἄλλη ἐνίσχυεν καὶ ἐστερέωσε τοὺς ἀνθρώπους ἐν τῷ πατρικῷ δόγματι. Εἴχομεν δ' ἤδη ἱκανοὺς νεομάρτυρας ἐν τῇ ἀνατολῇ, ὧν πρῶτος ὁ Ἀνδρέας Ἀργέντης, ἀλλὰ καὶ ἄλλους, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Χίῳ¹.

Εἰς ἀντίδρασιν κατὰ τῶν γεγονότων τούτων, τὰ ὁποία παρεκάλουν λίαν τὴν δρᾶσιν κατὰ τοῦ δόγματος, ἐσημειώθη ἐν Χίῳ σπουδαία κίνησις εἰς ἀνάδειξιν νεομαρτύρων τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας. Εἰς τοῦτο πρωτοστατοῦντος τοῦ καθολικοῦ ἐπισκόπου Χίου Ἀνδρέου Σοφιανοῦ συνειργάσθησαν γράφοντες καὶ δοξολογοῦντες τὴν μνήμην τῶν νεοφανῶν μαρτύρων τῆς καθολικῆς ἐν Χίῳ ἐκκλησίας, καὶ ὁ Λέων Ἀλλάτιος καὶ ὁ Μιχ. Ἰουστινιάνης. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οὐ μόνον ἔχουν ν' ἀναδείξουν ἓνα νεομάρτυρα δομινικανὸν τὸν Ἀλέξανδρον Βαλδράτην, καὶ ἐνταῦθα ζῶντα ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν Χίῳ, ἀλλὰ καὶ Ἕλληνας τελείως ὄντας καὶ ἀποδεδειγμένους ὀρθοδόξους παρέστησαν ἀμφοτέροι, ὃ τε Ἀλλάτιος καὶ ὁ Ἰουστινιάνης ὡς καθολικοὺς ἐκ συνεργασίας καὶ συνεννοήσεως μετὰ τῶν ἐν Χίῳ παρ' ὧν ἐλάμβανεν περιγραφὰς μαρτυρίων καὶ φλογερὰς ἀνταποκρίσεις². Οὕτω καθηγήσθησαν ὡς νεομάρτυρες ὁ Alessandro Baldrati³, ὁ Fra Toma de Via⁴, βικάριος τοῦ Ἀγίου Σεβαστιανοῦ, κατὰ τῷ 1645, οἱ δεκαοκτὼ παῖδες τῶν Ἰουστινιανῶν οἱ θανατωθέντες

¹ Μακαρίου Νοταρᾶ. *Νέον Λειμωνάριον*, εἰς Ἀνανόμιον. *Νέον Μαγνηρολόγιον* καὶ εἰς Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου. *Οἱ Νεομάρτυρες*.

² Ὁ Michele Giustiniani ἐχρησιμοποίησε τὰς ἀνταποκρίσεις ταύτας εἰς τὰ δύο του βιβλία: *Scio Sacra* καὶ *Lettere Memorabili*.

³ Leonis Allatii. *Vita e morte del P. F. Alessandro Baldrati da Lugo*. Michele Giustiniani. *Scio Sacra*, σελ. 205. G. Hoffman. *Vescovadi Cattolici della Grecia*, I, Chios, σελ. 35.

⁴ Michele Giustiniani, *Scio Sacra*, σελ. 217-8 καὶ G. Hoffman, *Vescovadi Cattolici della Grecia*, I, Chios, σελ. 35.

ἐν Πόλει τῷ 1566¹ καὶ ἐκηρύχθη ὅσα ἢ ἐκ Χίου Maria Razzi² ἀνήκοντες ὄντως εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν. Ἐκ παραλλήλου ὁμως κατεβλήθη ἐπιμελὴς προσπάθεια νὰ ἐκλατινισθῶσι καὶ νὰ θεωρηθῶσιν Ἕλληνες μὲν ἀλλὰ καθολικοὶ ὁ νεομάρτυς Θεόφιλος³, ὁ Ἰωάννης Χορευτῆς⁴ καὶ ἐπὶ πάσι ὁ Ἀνδρέας Ἀργέντης, παλαιὸς νεομάρτυς καὶ μὴ ἐν Χίῳ ἀθλήσας, περὶ τοῦ ὁποίου ἦτο δυνατόν καὶ εὐχερὲς νὰ γραφῶσιν γινώμαι καὶ συμπεράσματα μὴ ὑποκείμενα εἰς τὸν ἔλεγχον τῶν συγχρόνων. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον παρελήφθη ὁ μάρτυς Ἀνδρέας Ἀργέντης ὑπὸ τῶν Λατίνων οὐδενὸς ἴσως τότε ἀντειπόντος διὰ τὴν ἄγνοιαν τῶν πραγμάτων. Καὶ διὰ μὲν τὸν Ἀνδρέαν Ἀργέντην οὐδεὶς οὐδαμοῦ εἶπεν ὅτι ἦτο Λατίνος ἢ παπικὸς ἢ καθολικὸς ἀλλ' ὅτι Ἕλλην πάντες εἶπον, διὰ τοὺς Θεόφιλον ὁμως καὶ Ἰωάννην μετὰ τῆς μεγαλυντέρας προθυμίας καὶ ἐπιστημότητος διεκήρυξαν ὅτι εἶναι Λατῖνοι καὶ ὅτι ἐδόξασαν διὰ τῶν μαρτυρίων τῶν τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ὅπως καὶ τὴν τῆς Χίου⁵. Διὰ ταῦτα τὰ συγκεκριμένα γεγονότα φρονῶ ὅτι καὶ διὰ τὸν Ἀνδρέαν ἔγραψαν ὁ Ἀλλάτιος καὶ ὁ Μιχ. Ἰουστινιάνης μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ κοσμήσουν τὴν λατικὴν ἐκκλησίαν τῆς Χίου μ' ἓνα ἀκόμη Ἕλληνα νεομάρτυρα.

¹ Michele Giustiniani, *La gloriosa morte de' diciotto fanciulli*. G. Hoffman, *Vescovadi Cattolici della Grecia*, I. Chios, σελ. 35.

² Leonis Allatii, *Della venerabile serva di Dio Maria Raggi*. G. Hoffman, *Vescovadi Cattolici della Grecia*, I. Chios, σελ. 35.

³ Βλέπε ὅσα εἰδικῶς ἐλέχθησαν εἰς προηγούμενα ὑπὸ τοῦ Leonis Allatii, *De Ecclesia Occidentalis atque Orientalis Perpetua Concessione*, Βιβλ. III, κεφ. 11, ἀρθ. 9 καὶ Michele Giustiniani, *Scio Sacra*, σελ. 176, καὶ Γεωργ. Ζολώτα, *Ἱστορία τῆς Χίου*, Τόμ. Γ', Μέρος II, σελ. 85 καὶ Ἀωνόμου, *Νέον Λεωμόναριον*, σελ. 65-74.

⁴ Michele Giustiniani, *Scio Sacra*, σελ. 199.

⁵ Περὶ μὲν Θεοφίλου Λέων Ἀλλάτιος καὶ Michele Giustiniani, *Scio Sacra*, σελ. 176, ἐνθα καὶ παραπέμπει εἰς ἔργον τοῦ Ἀλλατίου, *De Ecclesia Occidentalis atque Orientalis*, Βιβλ. III, κεφ. 11, ἀρθ. 9, περὶ δὲ Ἰωάννου Χορευτῆ μόνον ὁ Michele Giustiniani, *Scio Sacra* σελ. 199.

Ὁ Ἀλλάτιος ἔγραψε¹ περὶ τοῦ βίου τοῦ Ἀνδρέου ἀποδίδων αὐτὸν εἰς τὸν Γεώργιον Τραπεζούντιον, ἐπικαλούμενος καὶ σχετικὴν μαρτυρίαν τοῦ Canisii καὶ τῆς Opera Suriana, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀξιοπιστίαν τοῦ γράψαντος. Ὁ Michele Giustiniani ὁμως, ὁ ὁποῖος συνέγραψε τὸ βιβλίον του *Scio Sacra* ἀποκλειστικῶς διὰ νὰ συναγάγῃ διαφόρους εἰδήσεις περὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς λατινικῆς τῆς Χίου, νὰ ἐξάρῃ τοὺς κατὰ καιροὺς ἐνδόξους κληρικοὺς τῆς Χίου καὶ χάριν τῆς τότε ἀγωνιζομένης καθολικῆς ἐκκλησίας ἀγῶνα δογματικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν καθόλου δεινόν, περιέλαβε καὶ βίους νεομαρτύρων ἄλλους μὲν ἥδη ἐκδεδομένους, ἐνίους δὲ τότε κατὰ πρῶτον δημοσιευμένους. Ἐκ τῶν ἥδη γνωστῶν ἦσαν τοῦ μάρτυρος Θεοφίλου καὶ τοῦ μάρτυρος Ἀνδρέου, ἐξ ὧν τὸν μὲν πρῶτον λέγει λατῖνον, τὸν δὲ δευτέρον ἀγνοεῖ τί νὰ ὀνομάσῃ (*del rito del quale non ho certa cognizione cioè se è greco o latino*), τοῦ μάρτυρος Ἀλεξάνδρου τῷ ὄντι καθολικοῦ, τῆς Μαρίας Raggi ὁμοίως, καὶ τῶν δεκαοκτὼ παιδιῶν τῶν Ἰουστινιανῶν ἀπάντων καθολικῶν. Ἐχει ὁμως καὶ δύο νέους νεομάρτυρας, τὸν Toma de Via, δομινικανὸν καὶ τὸν Ἰωάννην Χορευτῆν, ὃν λέγει υἱὸν χωρικῶν, (Ἕλλήνων βεβαίως) ἀλλὰ φέρει ὁμως ὡς καθολικὸν καὶ ὡς θυσιασθέντα πρὸς δόξαν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Μεγάλης σημασίας γεγονὸς εἶναι ὅτι γράφων περὶ τοῦ Ἀνδρέου Ἀργέντη δὲν ἀποτολμᾷ νὰ χαρακτηρίσῃ αὐτὸν ὡς λατῖνον, διότι ἀνῆκεν εἰς μεγίστην καὶ ὀνομαστήν οἰκογένειαν, ἥτις θὰ διεμαρτύρετο δεόντως, ἀλλὰ σημειώνει δευτὰ ἐν παρενθέσει ὅτι ἀγνοεῖ εἰς ποῖον δόγμα ἀνῆκε καὶ τοῦτο διὰ δύο λόγους. Διότι, τὴν μὲν ἐλληνικὴν καταγωγὴν τοῦ Ἀνδρέου οὐδεὶς, ὡς εἶδομεν ἕως τώρα, συγγραφεὺς εἶχεν ἀμφισβητήσει ἀλλὰ εἶχε πον γραφῇ μόνον, μήπως οἱ γονεῖς του ἦσαν σχισματικοί, ὅτι ἐγεννήθη εἰς τοὺς ἐνωτικὸς χρόνους κλπ. Διὰ τὸ δόγμα, ἐπειδὴ εἶχε πολὺς καιρὸς παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ μαρτυρίου — δύο

¹ Leonis Allatii, *Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου*, σελ. 125 καὶ τοῦ αὐτοῦ *De Ecclesia Occidentalis atque Orientalis*, Βιβλ. III, κεφ. 11, ἀρθ. 9.

πλήρεις αἰῶνες — καὶ ὁπότεν συνέβη τοῦτο ἡ Χίος δὲν εἶχεν ἐκκλησιαστικὴν ἀνεξαρτησίαν, τελοῦσα ὑπὸ γενοατοκρατίαν ἀκμάζουσιν, ἀφίνει ἀμφιβολίαν διὰ τὴν μὴ ἀναγκάσῃ τοὺς Ἀργέντας, μεγάλους καὶ ἐπισήμους καὶ τοτ' ἐν τῇ Χίῳ καὶ Πόλει, εἰς διαμαρτυρίαν. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον παρασιωπᾶται καὶ τὸ οἰκογενειακὸν τοῦ ὄνομα, τὸ ὁποῖον ἐπισήμως γράφεται εἰς χειρόγραφον τῆς Βαρβερινείου βιβλιοθήκης¹ ὡς: *Andrea de Argentibus uomo Santo*, εἰς τὸ ἐπώνυμον τῶν Ἀργεντῶν, ὅτε ἐγένετο ἡ ἐγγραφὴ ἐνὸς κλάδου αὐτῶν, ὅστις συνεδέθη διὰ κηδεστίας πρὸς τοὺς πατρικίους τῆς Γενούης Gentili, τῷ 1529. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Libro d'Oro προστίθεται ὅτι οἱ Ἀργένται κατάγονται ἐκ Χίου (di Scio).

Δὲν ἦτο φρόνιμον νὰ κατονομασθῇ τὸ γένος του, τοῦ ὁποῖου ἐκλεκτὰ μέλη ἐκτιζον τότε τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Γαλατᾶ μετ' ἄλλων Χίων, καὶ εἶχον ἰδρυμένον ἐν Χίῳ παρεκκλησίον εἰς τὰς ἀρχοντικὰς κατοικίας τῶν ἐν τῇ πόλει Χίῳ εἰς τιμὴν τοῦ μάρτυρος καὶ νῦν ἔτι σφζόμενον. Περιελήφθη οὕτω μόνον τὸ μαρτύριον τοῦ ἁγίου, διότι ἦτο ἐκ τῶν λαμπροτέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ διότι τὸ πρᾶγμα θὰ ἐνεποίει ἐντύπωσιν εἰς ὅσους δὲν ἐγνώριζον τοῦτο Χίους, ἀφοῦ μάλιστα ὁ Ἀλλάτιος εἶχεν ἐν τῇ διατριβῇ του τονίσει τὴν σπουδαιότητά του.

Κλείουσα τὸν κατάλογον ὅσων ἔγραψαν διὰ τὸν μάρτυρα, εἶμαι ὑποχρεωμένη ν' ἀναφέρω καὶ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι δὲν τὸν ἀναφέρουν, ὅπως ὁ Baronius², ἡ Ἑλληνικὴ ἀγιογραφικὴ βιβλιοθήκη³ καὶ ὁ Giorgio Hofmann, ὁ τελευταῖος ἐκ τῶν περὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Χίου γραψάντων τῷ 1933⁴. Οὗτος λέγει αὐτολεξεῖ:

¹ Genova. Monumenta Ughelli, χειρογρ. XI, 133.

² Martyrologium Romanum. *Acta Sanctorum*, Lib. VII, σελ. 181 § 3 καὶ 4.

³ Ἀωνύμου. *Bibliotheca Hagiographica Graeca*. Bruxelles 1895.

⁴ Giorgio Hofmann. *Vescovadi Cattolici della Grecia*. I. Chios, Roma 1933, σελ. 35.

« Δὲν ἔλειψεν ἀπὸ τὴν νῆσον Χίον καὶ ἡ εὐωδία τῆς ἡρωικῆς ἀρετῆς. Προτρέχοντες τῆς κρίσεως τῆς ἁγίας Ἐδρας, ὀνομάζομεν ἁγίους: τὰ παῖδιά τῶν Ἰουνστινιανῶν μαρτυρικῶς ἀποθανόντα τῷ 1566, τὸν Ἀλέξανδρον Βαλδράτην ἐκ Λοῦγκο, δομινικανόν, ὅστις ἐκὰν τῷ 1645 διὰ τὴν χριστιανικὴν πίστιν, τὸν ἐπίσκοπον Αὐακίου Κορσικῆς Ἰουλιανὸν Ἰουνστινιανὴν θανόντα ἐν μνήμῃ ἀγιότητος, τὴν σεβασμίαν γυναῖκα Μαρίαν Ράτζη δομινικανήν, ταφεῖσαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας (S. Maria sopra Minerva) καὶ τὸν ἀπόστολον Βολωνίας Γεώργιον Ἰουνστινιανὴν τοῦ τάγματος τοῦ Ἰησοῦ». Ἀπόρροια τῆς ἐπιστημονικῆς σοβαρότητος τοῦ γράφοντος εἶναι ἡ ἀπουσία ἐκ τοῦ ἄνω καταλόγου τοῦ Ἑλληνος νεομάρτυρος Ἀνδρέου τοῦ Χίου, τοῦ Ἑλληνος Θεοφίλου, τοῦ Ἑλληνος Ἰωάννου Χορευτῆ, τοὺς ὁποῖους εἰς μίαν ἐποχὴν δογματικοῦ παραληρήματος, προσεπάθησαν ἄνδρες λόγιοι κατὰ τὰλλα, νὰ παρουσιάσωσιν, ἐντελῶς ἀστόχως, ὡς στυλοβάτας νεομαρτυρικοῦς τῆς ἐν Χίῳ λατινικῆς ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ὡς ἐφάνη εἶχε καὶ ἐκείνη τοὺς πραγματικῶς ἰδικούς της.

Η ΕΝ ΧΙΩ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙ ΓΕΝΟΑΤΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΜΑΡΤΥΡΟΣ ΑΝΔΡΕΟΥ

Ἐν Χίῳ ἀπὸ τοῦ 1387 κεφαλὴ ὀρθοδόξου ἐκκλησίας δὲν ὑπῆρξε, ἐξωσθέντος βίᾳ τοῦ τότε μητροπολίτου, ὡς μετασχόντος ἢ μᾶλλον πρωτοστατήσαντος εἰς τὸ κατὰ τῶν ἀρχόντων Μαονέζων τῆς νήσου ἀνατρεπτικὸν κίνημα τῶν Βυζαντινῶν εὐγενῶν. Ἐκτοτε ἡγούμενός τις διεῖπε τὰ τοῦ κλήρου, ὀνομαζόμενος ἐκάστοτε ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, οὗ δικαίῳ διώκει τὰ τῆς αὐτόθι ὀρθοδόξου κοινωνίας, ὁ καλούμενος Δικαῖος. Ἀλλ' ἡ ἐκκλησία μας μόλα ταῦτα καὶ αἱ μοναὶ ἐτέλουν κατ' οὐσίαν ἐν διωγμῷ μέχρι τοῦ 1566, ὅτε κατελήφθη ἡ νῆσος ὑπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ ναοὶ καὶ μονὲς καὶ μετόχια μονῶν σταυροπηγιακῶν κατεπατήθησαν ἢ ἀπληλοτριώθησαν καὶ ἐν αὐτῇ ἀκόμῃ τῇ πόλει. Καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον ἐξειλίσσοντο καὶ

τὰ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας πράγματα, διαμορφούμενα ἕνεκα τοῦ κρατοῦντος συστήματος διακυβερνήσεως ἐπὶ τῷ λατινικώτερον, ὑπείκοντα καὶ τῇ βίᾳ καὶ τῷ συμφέροντι, ὡς συνέβη εἰς ὅλους τοὺς λατινοκρατηθέντας τόπους τῆς χώρας μας. Τῆς Χίου δ' ἰδίᾳ ἡ λατινοκρατία ὑπῆρξε μακροτάτη, διαρκέσασα ἄνευ διακοπῆς ἀξιολόγου ἐπὶ 260 ἔτη¹.

Ἀφορμὴ κυριωτάτη τῆς ἀναμίξεως τῶν δύο στοιχείων — διότι πράγματι ἐγένετο τοιαύτη ἀνάμιξις οὐσιώδης — με ὅλην τὴν δογματικὴν ἀντίδρασιν, ἦσαν δύο κύριαι αἰτίαι ἡ συντελεσταί: αἱ κτηματικαὶ περιουσίαι, τῶν πλουσίων γαιοκτημόνων εὐγενῶν ἰδίων, καὶ αἱ ἐπιγαμίαι. Ὅταν ἦλθον οἱ κατακτηταὶ γενοῦνται εὖρον εἰς τὴν Χίον με φεουδαλικὸν σύστημα τῷ ὄντι ἐγκατεστημένους (διὰ προσταγμάτων βασιλικῶν, χρυσοβούλλων κλπ.) πολλούς, πλείους, ἐκ τῶν μεγαλειτέρων οἰκῶν τοῦ Βυζαντίου, τιτλοῦχων, αὐλικῶν ἀξιοματούχων καὶ πολλοὺς ἀκόμη ἐξ οἰκῶν βασιλικῶν, τοὺς ὁποίους δὲν ὑπέταξαν βεβαίως, ὅσον καὶ ἂν ἐπίεσαν, διότι εἶχον μεγάλα κτήματα καὶ πλοῦτον, διετήρησαν δὲ καὶ τὴν ἐκ Βυζαντίου βασιλικὴν προστασίαν μέχρι τῆς Ἀλώσεως. Πρὸς τοὺς λοιποὺς ἦλθον εἰς μεγάλην βαθμὴν ἐπαφῆν, εἰς μεγάλην σχέσιν, ἥτις ἀμφοτέροις συνέφερε, διότι οἱ μὲν Ἕλληνες διὰ τῶν ἐπιγαμιῶν ἠσφάλιζον τὰς περιουσίας των, οἱ δὲ γενοῦνται ἐγένοντο κύριοι διὰ τῶν ἐπιγαμιῶν τῶν ἑλληνικῶν κτημάτων τῶν βυζαντινῶν εὐγενῶν τῆς νήσου. Συνέβαινε δὲ καὶ ἄλλη τις ἀνάμιξις ἀκόμη, ἡ ἑξαγορὰ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μετοχῶν τῆς Μάονας, τῆς μεγάλης ἐκμεταλλευτικῆς τῆς Χίου ἐταιρίας. Ὡστε, πάντα ταῦτα ἦσαν δεσμοὶ ἀρχετὰ ἰσχυροὶ ἐντὸς τῶν οἰκογενειῶν, αἱ ὁποῖαι βαθμὴν ἀνεμίχθησαν τόσον, ὥστε ἀπετελέσθη, προελθούσα ἐκ τῶν δύο πρώτων χωριστῶν κοινωνιῶν, μία, ἡ γενοατοχική. Τὰ ἀρχεῖα τῆς Γενούης καὶ τὸ διασωθὲν τοιοῦτον ἐν Χίῳ τῆς λατινικῆς ἐπισκοπῆς γέμουσι πράξεων διαπιστουσῶν οὐ μόνον τὴν κοινωνικὴν αὐτὴν ἐπιμειξίαν ἀλλὰ καὶ δογματικὴν τινὰ ἀνοχὴν ἐμφανῆ. Καὶ

¹ Ζαχαριῶν δυναστῶν 1307-1329, Ἰουστινιανῶν δυναστῶν 1346-1566.

ταῦτα μὲν ἐφ' ὅσον διετηρήθη ἡ γενοατοκρατία ἀπέκλινον πρὸ τὴν γενοατικὴν ἐπιρροήν, ὡς εἶναι φυσικόν, ἀφ' ὅτου ὁμως ἐκεῖνη ἐξέπεσεν, ἤρχισε μικρὸν κατὰ μικρὸν τὸ βάρος τῆς ἐπιρροῆς ἐν τῇ πλάστιγγι νὰ κλίνη πρὸς τοὺς ἀναλαμβάνοντας τὴν θέσιν των παλαιοὺς εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι σὺν τῷ χρόνῳ βοηθούμενοι τότε πλέον φανερὰ καὶ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, διεμόρφωσαν τὴν κοινωνίαν ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον. Τότε ἤρχισαν οἱ κοινωνικοὶ δογματικοὶ ἀγῶνες, διότι καὶ οἱ καθολικοὶ ἦσαν ἀκόμη ἰσχυροί, βοηθούμενοι καὶ χειραγωγούμενοι ἐκ Ῥώμης καὶ διὰ τῶν ἐν Χίῳ ἐγκατεστημένων πολυπληθῶν μοναχικῶν ταγμάτων καὶ δὴ τῶν Ἰησουϊτῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἡμέτεροι εἶχον, ὡς ἦδη ἐλέχθη, σπουδαίους ἡγήτορας καὶ μαχητάς. Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἄλλος συντελεστής: οἱ συγγενικοὶ δεσμοί, αἱ συνιδιοκτησίαι ναῶν, συνεπεῖα προικίσεως ἡ κληρονομίῶν, οὕτως ὥστε κτήτορες μιᾶς ἐκκλησίας ἦσαν συγχρόνως τρεῖς τέσσαρες ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι καὶ ἄλλαι τόσαι παπικαί. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἀπαντᾷ τις εἰς τ' ἀρχεῖα ὀνόματα μεγάλων γενῶν, τὰ ὁποῖα εἶχον ὡς μέλη καὶ καθολικούς. Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ κατεσβήθη καὶ ἡ τοιαύτη κοινωνικὴ ἀνωμαλία, ἰδίᾳ δὲ μετὰ τὴν ἀποτυχούσαν κατὰ τῆς Χίου ἐνετικὴν ἀπόπειραν τῷ 1694, ἥτις ἐξεργάζετο κυριολεκτικῶς τὴν λατινικὴν κοινωνίαν. Δικαίως δὲ παρατηρήθη ὅτι αἱ κατὰ καιροὺς λαβοῦσαι χώραν ἐν τῇ κοινωνίᾳ αὐτῇ φανερὰ ἐκδηλώσεις συνεδέοντο πρὸς πολιτικὰ γεγονότα, τῶν ὁποίων τ' ἀποτελέσματα πάντοτε ἠκολούθησαν.

Ἐπιθυμῶ ὁμως νὰ τονισθῇ ἐνταῦθα — καὶ ὁ βίος τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἀνδρέου Ἀργέντου εἶναι ἔδαφος καταλληλότατον διὰ τοιαύτην διαλεύκανσιν — ὅτι οὔτε θρησκευτικὴ ἀνάμιξις οὔτε δογματικὴ τοιαύτη ἐγένετο ἐν Χίῳ ἀλλὰ μόνον θρησκευτικὴ ἀνοχή, εὐγενεστάτη καὶ πολιτικωτάτη. Ἠγάπων οἱ μὲν τοὺς δέ, οἱ συγγενεῖς τῶν δύο δογμάτων, καὶ ἠνείχοντο φιλικώτατα καὶ περιέθελπον ἐν ἀνάγκαις κοιναῖς, ἄνευ φανατισμοῦ, τὸν ὁποῖον ὑπέξέκαιον εἰς ὠρισμένας ἱστορικὰς περιόδους οἱ κληρικοὶ τῆς δύσεως παραλόγως, βλέποντες τὸ ἔδαφος ἀπολλύμενον ὀσμύρας.

Κατὰ τὸν ΙΖ' μάλιστα αἰῶνα, ὅποτε διηνεκῶς παρεσκευά-

ζοντο διὰ τὴν ἐνετικὴν ἐπιδρομὴν καὶ διαρκούντος τοῦ μακροῦ τουρκοβενετικοῦ πολέμου, ἔφθασαν τὰ γεγονότα εἰς τόσῳ ἔκρυθμον κατάστασιν ὅσῳ οὐδέποτε πρότερον. Τότε ἔλαβον χώραν καὶ προσηλυτίσεις ὁμαδικαὶ οικογενειῶν χωρικῶν καὶ ἀνάγκη μεταφορᾶς αὐτῶν ἐκτὸς τῆς Χίου, τότε ἐγένοντο καὶ αἱ ὑφαρπαγαὶ τῶν ἡμετέρων νεομαρτύρων, ἃς εἶδομεν. Εἰς οὓς ὁμως χρόνους ἤθλησεν ὁ Ἀνδρέας Ἀργέντης, ἡ Χίος ἐλατινοκρατεῖτο ἀκόμη ὅπως οὐκ ἰσχυρῶς, διασειομένης ὁμως ἤδη αἰσθητῶς τῆς δεσποτείας τῶν γενοατῶν ἡγεμόνων τῆς ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τοῦ Μωάμεθ Β'.

Ὁ οἶκος εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκεν ὁ μάρτυς ἦτο ἐκ τῶν μεγαλύτερων τοῦ τόπου. Αἱ ἱστορικαὶ πηγαὶ φέρουσι τοὺς Ἀργέντας¹ ὡς ἐλθόντας εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ πρῶτον πρὸ τῆς τετάρτης ἡδὴ σταυροφορίας ἢ κατ' αὐτὴν πάντως. Εἰς τὸ ἔτος 1205 ἀναφέρονται ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ Βονιφατίου Μομφερρατικοῦ πρὸς Ἰννοκέντιον Γ' οἱ εὐγενεῖς *Γουλιέλμος Ἀργέντης*², ἐκπρόσωπος τοῦ Βονιφατίου ἀπεσταλμένος ὡς πρεσβευτῆς αὐτοῦ παρὰ τῷ Ἰννοκεντίῳ Γ' καὶ ὁ μεγιστὰν (seigneur) *Ματθαῖος Ἀργέντης*. Κατήγοντο δὲ οἱ Ἀργένται, ὡς ἔχει ἐξακριβωθῇ καὶ ἐκ τῶν γενοατικῶν ἀρχείων, ἀπὸ τῆς ἐν Βολωνίᾳ Φερράρας. Τὸ ἐξελληνισμένον πλέον ὄνομα αὐτῶν Ἀργέντης ἐμφανίζει τὸν τύπον³ τῶν ἐπωνύμων μερικῶν βυζαντιακῶν οἰκῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον πλέον τελείως ἐγκλιματισθῇ ἐν τῇ νέᾳ πατρίδι, ἀπωλέσαντες ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ καὶ τ' ὄνομα καὶ τὸν ἐθνισμόν καὶ τὸ θρήσκευμα.

¹ Γεωργ. Ζολώτα. *Ἱστορία τῆς Χίου*, Τόμ. Α', Μέρος II, σελ. 267-9. T. P. Pitra *Analecta novissima Spicilegii Solemnsi Altera Continuat*, Τόμ. III, σελ. 17. *De Epistolis et Registris Romanarum Pontificorum*, Τόμ. I, σελ. 499-500. Βιβλ. VIII. Epistola, anno 1205. Migne. *Patrologia Latina*, CCXV σελ. 582-5, ἐνθα Ἀρχεῖον πάπα Ἰννοκεντίου III. Βιβλ. III, ἀρθ. 29.

² Βλέπε ἀμέσως προηγούμενον σημείωμα.

³ Πρβλ. Contestable - Κοντόσταυλος: Cimbo - Cibo - Ζυβός: San Ignazio - Σά-Ινάτσο - Σαονάτσος.

Εἰς τὴν Χίον ἦλθον οἱ Ἀργένται μεσοῦντες τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, δυνάμει τῶν παρασχεθεισῶν διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Νυμφαίου ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου μεγάλων εὐκολιῶν ἐγκαταστάσεως αὐτόθι εἰς τοὺς γενοῦσας, ἢ ἂμ' ἀρχομένῳ τῷ ΙΔ' αἰῶνι, μετὰ τῶν γενοατῶν *Ζαχαριῶν*. Ἐπειδὴ ὁμως εὐρίσκομεν αὐτοὺς τελείως ἐξελληνισμένους ἐν Χίῳ τῷ 1346 καὶ ἀντιπάλους τῶν *Ζαχαριῶν* καὶ ὑπεραμυνομένους τῆς νήσου κατὰ τῶν Γενοατῶν καὶ ἔχοντας μεγαλ' αὐλικά ἀξιώματα, διὰ τοῦτο φρονῶ ὅτι ἡ ἐν Χίῳ ἐγκατάστασις αὐτῶν ἐγένετο παλαιότερα, ἢτοι κατὰ τὸ β' ἡμῖς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος. Οὕτω δέ, οἱ Ἀργένται, δικαίως θεωροῦνται καὶ κρίνονται, ἐκ τῶν ἀρχαιότερων χωροδεσποτικῶν γενῶν τῆς Χίου, τὰ δὲ ἐλθόντα ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας συνεπεία τῆς ἐξαπλώσεως ἐν αὐτῇ τῶν Τούρκων ἄλλα μεγάλα βυζαντινὰ γένη¹ εὗρον αὐτοὺς ἐγκατεστημένους ὄντας τιμαριωτικῶς μετ' ἄλλων ὁμοίως ἐξελληνισθέντων ξένων. Οὗτοι εἶναι οἱ πρῶτοι πυρῆνες τῆς εἰτα γενοατοχιακῆς κοινωνίας.

Κατὰ τὴν συνθήκην τῆς παραδόσεως τῆς Χίου πρὸς τὸν ἡγηθέντα ἰσχυροῦ γενοατικοῦ στόλου ναύαρχον Σίμονα Βινιόζον, τὸν καὶ κατακτητὴν τῆς νήσου, τὴν νήσον ἐκπροσωποῦσιν ὡς πληρεξούσιοι ἄρχοντες οἱ πρωτοῖερακάριος Ἀργέντης ἐκ Χίου (de Sio) καὶ ὁ πρωτοκόμης Δαμαλᾶς ἐκ Χίου, ἄρχοντες πλέον βυζαντινοί, ὁ σύνδικος Κορέσης, ὁ ἑτερος μέγας σακελλάριος Κορέσης καὶ ὁ σύνδικος Ἀγέλαστος, ἅπαντες τιλοῦχοι, οἵτινες ὑπέγραψαν ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τὴν συνθήκην τῆς παραδόσεως². Ὁ αὐτόθι δὲ πρωτοῖερακάριος Ἀργέντης μετὰ τοῦ πρωτοκόμητος Δαμαλᾶ ὑπογράφουσι καὶ τὴν συνθήκην παραδόσεως τῆς Φωκαίας, ἣτις ἦτο διοικητικῶς ἐξάρτημα τῆς Χίου³.

Διὰ τοὺς παλαιούς αὐτοὺς Ἀργέντας τῆς ιδ' ἑκατονταετηρίδος γνωρίζομεν ὅτι εἶχον ἐν Χίῳ κτήματα πολλὰ καὶ ἀξιόλογα, εἶχον

¹ Σκυλίτσαι, Πετρίτσαι, Τορνίκαι, Καλόθειοι.

² C. Pagano. *Delle Imprese e del Dominio dei Genovesi nella Grecia*. Genova 1846. σελ. 261.

³ Αὐτόθι. σελ. 270.

δὲ καὶ ἐντὸς τοῦ κάστρου καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ εἰς τὴν ἀμέσως πρὸ αὐτοῦ συνοικίαν τῆς Βλατταρίας, εἰς μίαν δ' ὠραιότητα ἄλλην θέσιν, πύργον ὀχυρωμένον μετὰ μονυδρίου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Ἀργέντη καὶ νῦν ἐπιλεγόμενου, παρὰ τὸ χωρίον Καταρράκτην εἰς ἀπόστασιν 15 χιλιομ. ἀπὸ τῆς πόλεως. Καὶ τὰς μὲν παλαιὰς οἰκίας τῶν τοῦ ιδ' αἰῶνος, τὰς ἐν τῷ κάστρῳ κατέλαβεν οἱ γενοῦνται τῷ 1346, μεθ' ὧν τῶν ἄλλων, τὰς δὲ ἐν τῇ Βλατταρίᾳ διετήρησαν. Ἦσαν δὲ αὗται «εἰς τὴν γειτονίαν τοῦ Ἁγίου Εὐστρατίου» νεαμονικοῦ μετοχίου, ὡς γνωρίζομεν ἀπὸ ἀφιερωτικὸν γράμμα τοῦ 1402 τῆς Ξένης Κριτῆ Χρυσολωρᾶ μοναχῆς, τῆς ὁποίας ἦσαν ἐκεῖ γειτονικά τὰ «ὀσπήτια τοῦ Μιχαὴλ Ἀργέντη Νομικοῦ»¹.

Τὸ περιφνημον μονύδριον τῶν Ἀργεντῶν² μετὰ τοῦ ὀχυροῦ πύργου καὶ ἄλλων μικρῶν παρεκκλησίων ἦτο ἐντελὲς βυζαντιανόν, ὅπως φαίνεται ἀκόμη ἀπὸ τοὺς τοίχους τοῦ νάρθηκος καὶ τὸν χαμηλὸν του τρουῖλον καὶ ἀπὸ τὸ δάπεδον τῆς αὐλῆς. Ὁ ναὸς εἶναι νεώτερος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὄχι νεώτερος τοῦ ιζ' αἰῶνος, εἰς ὃν ἀνήκει καὶ τὸ ὠραιότατον τέμπλον, ἐξόχου τέχνης ξυλογλυπτικῆς. Ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ μικροῦ νάρθηκος ἐφαίνοντο μέχρι πρὸ τινῶν ἐτῶν ὠραῖαι τοιχογραφίαι, ὧν ἡ πρὸς τ' ἀριστερὰ ἰστόρει τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν ἀφιέρωσιν τοῦ ναῖσκου ὑπὸ ζεύγους δεομένων, ἀνδρὸς καὶ γυναικός. Ἀνωθεν τῆς τοιχογραφίας ταύτης ἀπεκάλυψα τῷ 1931 καὶ ἐδημοσίευσα ὠραίας τοιχογραφίας τῶν καλῶν χρόνων εἰκονίζουσας ἀγίους ἱεράρχας κατὰ τάξιν³. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐξιτήλων τοιχογραφιῶν τοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ τοῖχου ὑπάρχουσιν ἀκτιδογραφήματα οὐ δυσχερῶς ἀναγινωσκόμενα, χαραχθέντα ὑπὸ λατινικῶν χειρῶν. Εἶναι ὅλα τῶν καταλαβόντων τὸν ναόν, τὴν

¹ Γρηγορίου Φωτεινοῦ. *Νεαμονήσια*, σελ. 184.

² Αἰμ. Γ. Ζολῶτα. *Ἅγιος Ἰωάννης Ἀργέντης (Χιακὰ Χρονικά. Τόμ. Α', σελ. 116-123)*.

³ Αἰμ. Κ. Σάρον. *Βυζαντινὰ καὶ Γενοαικὰ Μνημεῖα τῆς νήσου Χίου (Ἐλευθέριον Βῆμα. Ἔτους Ι', ἀριθ. 3373 τῆς 3 Σεπτ. 1931)*. Τῆς Αὐτῆς. *Χιακὰ, (Ἐπετηρίδος Βυζαντινῶν Σπουδῶν. Τόμ. Η', σελ. 263-300)*.

μονὴν καὶ τὸν πύργον τῶν Ἀργεντῶν ἀκτιδογραφήματα τοῦ ιε' καὶ ις' αἰῶνος, διαφόρων Ἰουστικανῶν¹. Τὸ παλαιότατον τοῦτο βυζαντινὸν κτῆμα τῶν Ἀργεντῶν κατέλαβον οἱ Ἰουστινιᾶναι Δέλλα Ρόκκα.

Εἰς τοὺς χρόνους αὐτοὺς τῆς μεγάλης ἀκμῆς τοῦ βυζαντιανοῦ γένους Ἀργέντη, εἰς τὰ μέσα τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ἔλαβε χώραν τὸ μαρτύριον τοῦ Ἀνδρέου. Πᾶς τις δύναται νῦν ν' ἀντιληφθῇ εἰς ποῖον ὀνομαστὸν ἀρχοντικὸν γένος τῆς νήσου ἀνήκεν ὁ μάρτυς καὶ ποία ἡ ἀκμὴ τοῦ γένους του τῷ 1464, ὅτ' ἐμαρτύρησε. Ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον δύναται τις νὰ εἰκάσῃ μετὰ τινος πιθανότητος εἶναι, ὅτι ὁ οἰκὸς του ἴσως εἶχεν ὑποστῇ καταδιώξεις ὑπὸ τῶν Γενοαίων, ἴσως καὶ ὑπερορίαν αὐτὸς οὗτος ὁ νεανίας, ἀφοῦ βλέπομεν αὐτὸν καταφυγόντα εἰς Πόλιν τὸν δὲ παλαιὸν ναὸν τοῦ γένους κατελημμένον, πλην μὲ ὅλην του τὴν βυζαντιανὴν μορφήν καθ' ὅλον τὸν ΙΕ' αἰῶνα, ἴσως ἐξηγεῖται οὕτω ἡ ἀνευ ὠρισμένου σκοποῦ περιπλάνησις τοῦ εὐσεβοῦς νέου καὶ ἡ τελειωτικὴ του ὑπὸ τῶν Τούρκων καταδίκη καὶ θανάτωσις.

Τῷ 1550 ἀκριβῶς, ἄλλο ἐγγραφον προικῶν δημοσιευθὲν τὸ πρῶτον ὑπ' ἐμοῦ² γνωρίζει οἴκους τῶν Ἀργεντῶν παρὰ τὸν μητροπολιτικὸν τῆς Χίου ναὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου εἰς τὴν συνοικίαν Ἀπλωταριάς, ὁμόρους πρὸς τὰς κατοικίας τῶν Ράληδων καὶ τῶν Κορέσσηδων. Ἐχομεν δ' αὐτόθι ἄλλον κλάδον τῶν Ἀργεντῶν, τοὺς Γεντίλη - Ἀργέντας, τὸν γενοατοχικὸν κλάδον, ὅστις καὶ ἐνεγράφη εἰς τὴν Χρυσὴν Βίβλον τῆς Γενούσης τῷ 1529, δυνάμει γάμου ἑνὸς μέλους τοῦ κλάδου τούτου πρὸς τοὺς Ἰουστινιᾶνας³ Γεντίλη.

Ὁ ὀνομαζόμενος αὐτόθι Ἰωάννης Γεντίλης - Ἀργέντης εἶναι αὐτὸς ὁ ἐγγραφεὶς τῷ 1528 καὶ 1532 εἰς τὴν Χρυσὴν Βίβλον

¹ Βλέπε λεπτομερείας αὐτόθι.

² Γ. Ζολῶτα. *Ἱστορία τῆς Χίου*, Τόμ. Α', Μέρος II, σελ. 269-70 καὶ 363-66.

³ Carl Hopf. *Chroniques Gréco-Romanes. (Tables des Giustiniani)* σελ. 505-525.

και την πατριάν των Gentili, ητις περιλαμβάνετο εις τὸ Albergo των Scipioni¹.

Κατὰ ταῦτα μόλις τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος ἔχομεν ἓνα κλάδον γενοατοχιακὸν τῶν Ἀργέντηδων, ὅστις εὐθὺς κατόπιν παύει ν' ἀκούεται, καταποθεῖς ὑπὸ τοῦ ἄλλου κορμοῦ τῆς οἰκογενείας, ὃ ὁποῖος συνεχίζεται ἑλληνικὸς καὶ ἀναδεικνύει μάλιστα καὶ ἄνδρας ἐξόχους βραδύτερον.

Εἰς τὴν Χρυσὴν Βίβλον τῆς Γενούης, χειρόγραφα τῆς ὁποίας σώζονται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Civica Berio καὶ τοῦ αὐτόθι Πανεπιστημίου² ἀναφέρονται δύο ἐν ὅλῳ Ἀργένται, οἱ Ἰωσήφ³ καὶ Ἰωάννης μετὰ τὴν σημείωσιν παρὰ τὰ ὀνόματά των: tiranno origine da Scio καὶ ἀπλῶς da Scio (ἐκ Χίου). Κατὰ τοὺς αὐτοὺς σχεδὸν δὲ χρόνους ἔχομεν καὶ τὴν σπουδαίαν ἀποκάλυψιν ὅτι τὸ γένος τῶν Ἀργεντῶν⁴ ἐγέννησε τὸν λαμπρὸν νεομάρτυρα Ἀνδρέαν καὶ ὀφειλομένον τὴν ὄντως σπουδαίαν ἱστορικὴν εἰδήσιν ταύτην εἰς ἓν σημείωμα τῆς Βαρβερινείου Βιβλιοθήκης, λέγον ὅτι: ὁ ἅγιος Ἀνδρέας ἦτο ἐκ τῶν Ἀργεντῶν (*Andrea de Argentibus huomo santo*⁵) ὁ λαμπρὸς Χῖος νέος, ὁ μαρτυρήσας ὑπερμεσοῦντος τοῦ ιε' αἰῶνος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Εἰς ἀνέκδοτον ἀγιοταφικὸν χειρόγραφον τοῦ ιστ' αἰῶνος μνημονεύονται καὶ Ἀργένται ὡς πρῶτοι συνδρομηταὶ τοῦ Παναγίου Τάφου, κάτοικοι Ἀττικῆς (συνοικίας πόλεως Χίου). Τῷ 1574 μνημονεύεται παρὰ τῷ Κρουσίῳ⁶ Μισέ(ρ) Ἰωάννης Ἀργέντης, ἀφιερῶν ἔνδεκα ὀργυιὰς γῆς εἰς τὸν γειτονικὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Συμεῶνος συνοικίας Ἀττικῆς.

Ἄς ἔλθωμεν νῦν καὶ εἰς τὸν λαμπρύναντα τὸ γένος αὐτοῦ

Εὐστράτιον Ἀργέντην¹ τὸν θεολόγον καὶ ἱατροφιλόσοφον καὶ συγγραφέα τῆς ἡ' ἑκατονταετηρίδος, ὅστις προέστη τοῦ δευτέρου δογματικοῦ ἀγῶνος ἐν Χίῳ ὡς ὁ Κορέσιος πρὸ μᾶς σχεδὸν ἑκατονταετηρίδος τοῦ πρώτου. Ὁ Εὐστράτιος ἐγεννήθη ἐν Χίῳ περὶ τὸ 1685-90, ἐκ πατρὸς Λονκά. Περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἡ' ἑκατονταετηρίδος μετέβη εἰς τὴν Ἑλλήν τῆς Σαξωνίας χάριν σπουδῶν, βραδύτερον δὲ περιῆλθε τὰς πλείστας χώρας τῆς Εὐρώπης. Ἐν Χίῳ καὶ Αἰγύπτῳ εἰργάσθη μετὰ θέρμης καὶ ἐνεργῶς ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς Ὁρθοδοξίας. Περὶ τὰ τέλη τοῦ πολυέργου βίου του ἀπεσύρθη ἵνα μονάσῃ εἰς τὴν γνώριμον τῷ οἴκῳ του μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῶν Μουνδῶν, ἔνθα ἐμόναζεν ὁμοίως ἀπὸ ἐτῶν καὶ ἡγουμένευε ὁ πρεσβύτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς Ἰάκωβος. Τούτων ἀμφοτέρων οἱ πατρικοὶ οἶκοι ἦσαν εἰς τὴν συνοικίαν Ἁγίου Θωμᾶ, (Ἀπατσιανόν), ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου εἶναι σήμερον τὸ ἐρειπωμένον παρεκκλήσιον τοῦ μάρτυρος Ἀνδρέου, τὸν ὁποῖον εἶχον ἰδρῶση ἐκεῖ οἱ Ἀργένται εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου συγγενοῦς των. Εἶχον δὲ ἰδρῶση καὶ εἰς τὸ μετόχιον τῆς Ζαρτουλίδας (μονῆς Ἰωάννου Μουνδῶν), ἔνθα διέμενον, παρεκκλήσιον ὁμοίως τοῦ μάρτυρος Ἀνδρέα Ἀργέντη, τοῦ ὁποίου μέγα μέρος κατέπεσεν ἐκ τοῦ σεισμοῦ τῷ 1881, σήμερον δὲ οὐδ' ἔχνος αὐτοῦ φαίνεται. Ὁ πατὴρ μου ἐπισκεφθεὶς δις τὸν τόπον, εἶδε καὶ ἐκεῖνος ἐρείπια παρεκκλησίου ἀναφερομένου καὶ τότε εἰς μνήμην Ἀνδρέου μάρτυρος τοῦ Ἀργέντη. Λόγιοι πάντως ὑπῆρξαν καὶ οἱ Ἰωάννης Ἀργέντης, Ἀνθίμος Ἀργέντης, καθηγούμενος μονῆς Μουνδῶν καὶ ἀνεψιὸς τῶν ἄνω Ἰακώβου καὶ Εὐστρατίου. Λαμπρὸς δὲ καὶ ἐθνικὸς ἥρωας ἀνεδείχθη ὁ μετὰ τοῦ Ῥήγα Φερραίου θανατωθεὶς

¹ Γ. Ζολώτα. Ἱστορία τῆς Χίου. Τόμ. Α', Μέρος II, σελ. 267 - 287.

² Συλλογὴ Federici, σελ. 27.

³ Αὐτόθι, σελ. 12.

⁴ Καὶ Brignole Sala de' Ferrari, σελ. 12.

⁵ Monumenta Ughelli, χειρογρ. XI, φύλλον 133.

⁶ Martinus Crusius. *Turcograeciae*, σελ. 313.

¹ Γ. Ζαβίρας. Ἑλληνικὸν Θέατρον, σελ. 300-2. Δὲ Κιγῆλλα. Κάτοπτρον Ἑλλήν. Φιλολογίας, σελ. 7. Κ. Σάθα. Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σελ. 469-70. Α. Παπαδοπούλου-Βρεττοῦ. Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Τόμος Α', σελ. 75-81. Α. Δημητράκοπούλου. Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, σελ. 181 - 3. Κ. Κανελλάκη. Χιακὰ Ἀνάλεκτα, σελ. 442. Γ. Ζολώτα. Ἱστορία τῆς Χίου, Τόμ. Α', Μέρος II, σελ. 274-277 καὶ Τόμ. Γ', Μέρος II, σελ. 287-322.

πρόδρομος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, Εὐστράτιος, ἑγγονος τοῦ ἱατροφιλοσόφου Εὐστρατίου καὶ ἄλλοι μετ' αὐτούς, συνεχιζομένης ἄχρις σήμερον ἐν Ἀγγλίᾳ τῆς ἀκμῆς τοῦ οἴκου ἐν τῷ προσώπῳ τῶν ἀπογόνων τοῦ αἰοιδίμου Παντελῆ Ἀργέντη καὶ τῶν λοιπῶν συγγενῶν των.

Τοῦτου τοῦ περισπουδάστου καὶ εὐσεβοῦς γένους βλαστὸς ὑπῆρξεν ὁ λαμπρὸς μάρτυς Ἀνδρέας, ὅστις προικισμένος μὲ ἀνατροπὴν χριστιανικὴν καὶ πνευματικὴν μόρφωσιν ὅσον καὶ ψυχικὸν μεγαλεῖον κατέπληξε τοὺς συγχρόνους του διὰ τῆς εὐσταθείας του καὶ τῆς καρτερίας καὶ τῆς ἀπολύτου πεποιδήσεως εἰς τὴν ἀγίαν ἡμῶν πίστιν, πρῶτος αὐτὸς καταρξάμενος τοῦ χοροῦ τῶν νεομαρτύρων τοῦ ἡμετέρου γένους, δικαίως, δεύτερος οὗτος Ἀνδρέας πρωτόκλητος δυνάμενος ν' ἀποκληθῇ ἐν τῷ χορῷ τῶν νεομαρτύρων.

Ο ΑΝΔΡΕΑΣ ΕΜΑΡΤΥΡΗΣΕΝ ΕΙΣ ΕΠΟΧΗΝ ΔΙΩΓΜΟΥ

Καιρὸς εἶναι νὰ ῥίψωμεν βλέμμα καὶ εἰς τὰς ἐθνικὰς καὶ πολιτικὰς συνθήκας ὑφ' ἃς ἔλαβε χώραν καὶ τὸ μαρτύριον τοῦτο τοῦ Ἀνδρέου καὶ τὰ τῶν ἄλλων νεομαρτύρων μαρτύρια, τὴν ἑκτασίαν των καὶ τὴν σκληρότητα, περὶ ὧν ἀτυχῶς οὐδὲ λέξιν ἀναφέρει ἡ πρᾶξις τοῦ μάρτυρος ἐν τοῖς Acta Sanctorum. Οὐδὲν βεβαίως περὶ τῆς διτλῆς μορφῆς τῆς θυσίας τῶν μαρτύρων ἐκείνων ὡς ἡμεῖς τὴν ἀντιλαμβάνομεθα οὔτε κἂν ὑπονοεῖται.

Ἡ ἱστορία τῆς ἐκκλησίας μας κατὰ καὶ μετὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως εἶναι θλιβερωτάτη εἰς ὅλον τὸ κράτος, ἰδιαίτατα δ' εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἡ προσπάθεια πρὸς ἐκμουςουλμανισμόν τῶν ἀνθρώπων προσέλαβεν ὅψιν συστηματικὴν καὶ μορφὴν πραγματικοῦ διωγμοῦ, μ' ὅλην τὴν ἀνεξίτηλότητα καὶ εὐμένειαν, τὴν ἐπιδειχθεῖσαν πρὸς τοὺς ὑποδουλωθέντας ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β'. Τόση δ' ἦτο ἡ καταδίωξις τῶν ἀνθρώπων, ὥστε πρὸς καιρὸν ἐπιστεύθη ὅτι εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἡ χριστιανικὴ

πίστις παντελῶς ἐξηλείφθη, μόνον δ' εἰς τινὰ μέρη ἡδύνατό τις νὰ συναντήσῃ χριστιανούς¹.

Ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κ. Χρυσόστομος ὤδε ἐκθέτει τὰ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους γεγονότα, ἐν τῇ ἐσχάτῃ αὐτοῦ μελέτῃ περὶ νεομαρτύρων².

«Ἡ ἐποχὴ τῆς ἱστορίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453) ἐπὶ τουρκικῆς τυραννίδος ὑπῆρξεν ἐποχὴ διωγμῶν ὑπομνησκόντων τοὺς κατὰ τῆς ἐκκλησίας διωγμοὺς τῶν πρώτων τοῦ χριστιανισμοῦ αἰώνων. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἠνέχθησαν, κατὰ θεωρίαν, τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀνεγνώρισαν τῶν ὑποδούλων χριστιανῶν λαὸν τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν, οὐδ' ἐξέδωκαν, ὡς οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες ἔπραξαν, τόμους καὶ διατάγματα καταδικάζοντες εἰς θάνατον πάντα χριστιανόν. Ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι, ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ὑπῆρξεν ἀκήρυκτος πόλεμος καὶ διωγμός. Οὐ μόνον Σουλτᾶνοι τινὲς ἐβουλήθησαν τὴν πλήρη ἐξόντωσιν ἢ τὸν βίᾳ ἐξισλαμισμόν πάντων τῶν χριστιανῶν καὶ τοὺς ναοὺς αὐτῶν εἰς μουσουλμανικὰ τεμένη μετέβαλλον, ἀλλὰ πάντες ἐν γένει, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοῦ πορθητοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπεδείχθησαν κακὸπιστοι καὶ βάρβαροι δεσπότες καὶ τύραννοι ἀπηνέστατοι, καταδιώξαντες καὶ καταβασανίσαντες συστηματικῶς τοὺς μὴ ἐξισλαμιζομένους. Ἐπὶ πλέον δὲ πολλοὺς, ἐπὶ μέρους χριστιανούς ἰδιαιτέρως ὑπέβαλλον οἱ Τοῦρκοι εἰς φρικώδη βασανιστήρια, βιάζοντες αὐτοὺς νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸν ἰσλαμισμόν, ἢ τοὺς βίᾳ μὲν ἐξισλαμιζομένους, εἰτα δ' ἀποπύσοντες τὸν ἰσλαμισμόν εἰς θάνατον καταδικάζον».

«Οὕτω δ' ἐνεφανίσθη αὐθις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐκτὸς τῶν ἐπὶ

¹ Martini Crusii. *Turcograecia*, βιβλ. VII, σελ. 496. Annotationes, Ad Epistol. XII D. Cancellarius M. Samuelis Heilandus ἐπιστέλλει: «est res in his locis nova et miranda quia putant, ecclesias nullas esse sub Turca nisi quod interdum, unus vel alter christianus reperiatur».

² Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου. *Οἱ Νεομάρτυρες*, σελ. 5 κέξ.

ἀγίῳ βίῳ διαλαμπάντων, νέων μαρτύρων νέφος οἵτινες γενικῶς προσέλαβον τὸ ὄνομα «Νεομάρτυρες». Καὶ ὅπως κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ οἱ ὁμολογῆται καὶ μάρτυρες αὐτοῦ, ἐστήριξαν διὰ τῆς ἐγκαρτερήσεως ἐν τοῖς βασάνοις καὶ τοῦ μαρτυρικοῦ αἱματός των τὴν νέαν θρησκείαν, οὕτω καὶ κατὰ τοὺς ἐσχάτους τούτους τουρκικοὺς διωγμοὺς οἱ ὁμολογῆται καὶ μάρτυρες τοῦ χριστιανισμοῦ ἐστήριξαν καὶ ἐνίσχυσαν αὐτόν. Βεβαίως μεγίστη πνευματικὴ δύναμις καὶ κύριος παράγων τῆς σωτηρίας τῶν ὑποδούλων ἀπὸ τῆς τουρκικῆς δουλείας ὑπῆρξεν ἡ θαυμαστὴ αὐτοῦ καὶ ἀκλόνητος ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει ἐμμονή, ἕνεκα τῆς ὁποίας πάντες ὁμοῦ ἀδιάλειπτον ὑφίσταντο μαρτύριον, θανατούμενοι ὅλην τὴν ἡμέραν, πάσχοντες χωρὶς νὰ τολμῶσι νὰ διαμαρτύρωνται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ σφζόμενοι καὶ ἐν αὐτῇ διατηροῦντες τὴν θρησκείαν, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα καὶ τὴν γλῶσσάν των· ἀλλ' ἰδίᾳ τὸν ὑπὲρ πίστεως ἀγῶνα διεξήγον μέγαν οἱ νεομάρτυρες παῖδες, ἄνδρες, γέροντες, γυναῖκες, μοναχοί, ἱερεῖς, ἐπίσκοποι, πατριάρχαι, ὧν τὸ μαρτύριον διεδήλου τὴν μεγάλην καὶ ἀκατάβλητον πνευματικὴν καὶ ἡθικὴν τῆς Ἐκκλησίας δύναμιν.

«Πρωτίστη αἰτία τῶν νέων τούτων ἀκηρύκτων διωγμῶν κατὰ τῆς Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἦτο ἡ μισαλλοδοξία καὶ ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐπωφελοῦντο ἐξ ἐκάστης παρεχομένης εὐκαιρίας, ὅπως ἀναγκάζωσι τοὺς Χριστιανούς νὰ ἐξισλαμίζονται. Μὴ πείθοντες αὐτοὺς οἱ τύραννοι, ὑπέβαλλον εἰς φρικτὰ βάσανα καὶ ἀρνούμενους νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸν ἰσλαμισμόν, ἐφόνευον κατὰ τρόπους σκληροῦς, οὓς ἡγνόησαν οἱ πρῶτοι τοῦ χριστιανισμοῦ διώκται. Μὴ ὑπάρχοντος ἰδικοῦ σουλτανικοῦ νόμου ἢ διατάγματος ἐπιτάσσοντος τὴν εἰς θάνατον καταδίην τῶν μὴ ἀποδεχομένων τὸν ἰσλαμισμόν Χριστιανῶν, οὗτοι ἐσύροντο πρὸ τῶν ἱεροδικαστῶν καὶ ἄνευ ὥρισμένης διαδικασίας ἐδικάζοντο καὶ κατεδικάζοντο. . . . Οἱ Τούρκοι ὑπῆρξαν ἐπιτακτικώτατοι καὶ σκληρώτατοι ἐν ταῖς βασάνοις σωματικαῖς ἅμα καὶ ψυχικαῖς παρατεινόμεναις πολλάκις ἐπὶ πολὺν χρόνον μετὰ βαρβάρου πείσματος καὶ θηριωδίας. Ὑπῆρξε δὲ ἀληθῶς

ἀξιοθαύμαστος τῶν μαρτύρων ἡ καρτερία ἥς θεαταὶ γενόμενοι πολλάκις καὶ ξένοι μετὰ καταπλήξεως παρηκολούθησαν τὸν ἡρώισμόν καὶ τὸν ἱερὸν ἐνθουσιασμόν τῶν μαρτύρων. Καὶ αὐτοὶ δέ ποτε παρέλαβον ἐνὸς μάρτυρος τὸ ἱερὸν λείψανον μετακομίσαντες αὐτὸ εἰς τὴν ἐσπερίαν Εὐρώπην».

Μωάμεθ ὁ Β' ὁ δεῖξας πράγματι τόσῃ ἀνεξιθρησκείαν καὶ σχετικὴν μεγαλοψυχίαν πρὸς τοὺς ὑποδουλωθέντας Ἕλληνας συνεχώρησε ταυτοχρόνως εἰς τοὺς κληρικοὺς νὰ μεταστρέψωσιν αὐτοὺς εἰς τὸν ἰσλαμισμόν, ἐνῷ αὐτὸς διέτρεχε τὰς ἐπαρχίας, ἀπτησχολημένος μὲ τὴν ὑποταγὴν των. Προσεπιμαρτυροῦσι καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης εἰς τὸ τέλος τοῦ πρώτου βιβλίου του καὶ ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τοῦ ιε' αἰῶνος λέγοντες ὅτι οἱ Σουλτάνοι μετήρχοντο πᾶν μέσον καὶ βίαν πᾶσαν εἰς μεταστροφὴν τῆς πίστεως τῶν Ἑλλήνων, ἀνεκδιηγῆτους βασάνους εἰς αὐτοὺς ἐπιβάλλοντες. Μετεφέροντο δὲ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κυρίως ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν ἄνθρωποι πρὸς ἐξισλαμισμόν ὑποχρεούμενοι εἰς μυρίας βασάνους, ὧν ἐλαφροτέρα ὁ ἐκπατριζμὸς μὲ μόνην ἐλπίδα καταπαύσεως αὐτοῦ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἰσλαμισμοῦ ἢ τοῦ θανάτου. Κατὰ τὰς ὑπαρχούσας εἰδήσεις οἱ πλείστοι τῶν μεταφερομένων εἰς Πόλιν ἦσαν ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Αἴμου, τῆς Πελοποννήσου ἢ ἐκ τῆς Λέσβου¹, ἀλλ' ἀναμιφιβόλως καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν. Ὅτι δὲ καὶ ἀπὸ τῆς Χίου θὰ παρεδόθησαν πλείστοι τότε ἄνθρωποι εἶναι γεγονός, διότι ἱστορικῶς γνωστὸν εἶναι ὅτι ὁ Σουλτάνος ἐκεῖνος ἠξίωσε τὴν καταβολὴν φόρου ἀπὸ τοὺς ἄρχοντας τῆς νήσου, κυρίως διὰ τὸ ἄσυλον ποῦ παρεῖχον εἰς τοὺς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταδιωκόμενους φυγάδας². Μεγάλην δ' ὁμότητα μετήρχοντο κατ' αὐτῶν

¹ Κ. Κούμα. *Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων Πράξεων*, Τόμ. Ζ', σελ. 383-9. «Τῆς Λέσβου οἱ μὲν πλείστοι πολῖται μετωκίσθησαν εἰς τὰ πέριξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ μεσαία τάξις ἔγιναν δοῦλοι, οὕτως ὥστε εἰς τὴν νήσον ἀμέμειναν ἀπαραιτήτως οἱ τὴν γῆν ἐργαζόμενοι».

² Κύριος λόγος τῆς ὁργῆς τοῦ Μωάμεθ κατὰ τῶν ἀρχόντων τῆς Χίου

καὶ φρικώδεις βασάνους, μήτε γένους μήτε ἡλικίας φειδόμενοι¹.

Τόσα ἦσαν τὰ δεινοπαθήματα τῶν Χριστιανῶν εἰς τε τὴν Πόλιν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους τόπους, ὥστε προεκάλεσαν τέλος τὴν συμπάθειαν καὶ τὸν θαυμασμόν τῶν Χριστιανῶν τῆς Δύσεως γενομένων καὶ τινων σταυροφορικῶν ἀποπειρῶν καὶ ἐκδηλώσεων κατὰ τῶν Τούρκων². Εἰς τοιοῦτον ὄθεν πράγματι πλαισίον διαγράφεται καὶ τοῦ Χίου μάρτυρος ἡ μορφή, τοῦ ὁποίου ὅπως φανερῶνουν αἱ προαναφερθεῖσαι πηγαί, τὸ μαρτύριον καὶ ὁ θάνατος ἐκίνησε τότε τὸν θαυμασμόν τῆς διεθνούς κοινωνίας τοῦ Γαλατᾶ. Διότι, οὔτε ὑπὸ ἄλλων παρορμηθεὶς, οὔτε μετ' ἄλλων συνταχθεὶς, οὔτε διὰ φόβον, οὔτε ὑποπεσὼν εἰς τὴν ἁμαρτίαν τῆς προσωρινῆς προσχωρήσεως εἰς τὸν ἰσλαμισμόν καὶ εἰτα ἐπαναστραφεὶς, ἐμαρτύρησεν καρτερικῶς καὶ εὐθαρσῶς ἐγκατερέχσας τῷ μαρτυρίῳ.

Αἱ μεγάλοι δ' αὐταὶ ἡθικαὶ ἀρεταί, ἃς ἐπεδείξατο, ὀφείλονται τόσῳ εἰς τὴν ἀγωγήν ὅσῳ καὶ εἰς τὴν εὐσέβειαν, ἐν αἷς ἀνετράφη καὶ ἐμεγάλωσεν, ὀδηγηθεὶς εἰς τὴν ἀρετὴν ὑπὸ γονέων εὐγενῶν καὶ εὐλαβῶν, ἀνηκόντων εἰς τὴν πρώτην τάξιν τῆς Χιακῆς κοινωνίας, διακρινομένης ὡς γνωστὸν διὰ ταύτην κυρίως τὴν ἀρετὴν, τὴν τῆς εὐσεβείας. Παροιμιώδης ἦτο τῶν Χίων ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ εἰς τὴν Χριστιανικὴν πίστιν προσήλωσης, περιτράνωσ διαλάμψασα τόσον κατὰ τὴν ἄθλησιν τῶν νεομαρτύρων τῆς νήσου ὅσον καὶ κατὰ τὴν σφαγὴν τοῦ 1822 καὶ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἐξολόθρευσιν τοῦ πληθυσμοῦ. Εἰς τὴν γνωστὴν παροιμιώδη καὶ πανελληνίον φράσιν: *Κόψε με ἀγᾶ, νά' γιάσω* περιλαμβάνεται ὅλη ἡ διὰ μέσου τῶν σκοτεινῶν τῆς δουλείας αἰῶνων καταναγάσασα

ἦτο τὸ πλῆθος τῶν ἐκ Πόλεως εἰς Χίον φυγάδων τοῦ 1453, ἀνθρώπων καλῆς τάξεως καὶ τῶν ἐκ Πελοποννήσου τῷ 1460.

¹ Κ. Κούμα. *Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων Πράξεων*, Τόμ. Ζ', σελ. 363-365 καὶ σελ. 379.

² Αὐτόθι. Τόμος ΣΤ', σελ. 383 καὶ 402 καὶ Τόμος Ζ', σελ. 383-99. Νικ. Καραμζίνου: *Ἱστορία τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Ρωσσίας*, Βιβλ. Β', Τόμ. Ε', σελ. 339-40.

τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων πίστις καὶ δύναμις τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων ἐπὶ τὴν εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἀμοιβὴν διὰ τὴν ὑπὲρ τῆς πίστεως τοῦ Χριστοῦ θυσίαν. Ἀλλὰ μήπως εἰς μόνων τῶν παλαιῶν ἐκείνων Χίων τὰς ψυχὰς ἦτο καλλιεργημένη καρποφόρος, ἡ ὑψηλὴ αὕτη πίστις; Μήπως ὅλων τῶν Ἑλλήνων ἡ σταθερότης τῆς πίστεως δὲν ἐξεδηλώθη ἀναντιρρήτως κατὰ πάσας τὰς ἐποχὰς τῆς τουρκοκρατίας καὶ μήπως δὲν εἶναι παρ' ἡμῖν ὁ μικρότερος ἀριθμὸς ἐξωμοτῶν ἢ εἰς πᾶν ἄλλο ἔθνος; Τὸν ἡρώισμόν τῶν χριστιανῶν καὶ τὴν σταθερότητα εἰς τὰς βασάνους χάριν τῆς ὁδοξίας, ἐθαύμασαν καὶ ἀνωμολόγησαν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ τῶν¹.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐθαυμάσθη καὶ ὑμνήθη ἐν Πόλει ὁ Χίος Ἀνδρέας καὶ αἱ λεπτομέρειαι τοῦ ὥραιου μαρτυρίου του ἐγνώσθησαν τότε ἀμέσως καὶ ἀθηναϊσθήσαν. Ἐξ ὅλης τῆς Πόλεως συνέρρευσαν, λέγει τὸ κείμενον πάσης φυλῆς ἄνθρωποι, Ἕλληνες, Λατῖνοι, Μωαμεθανοὶ σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις μέχρι δέκα χιλιάδων ἵνα τὸν κηδεύουν καὶ τὸν ἐνταφιάσουν². Ἀπὸ τῆς ἡμέρας δὲ αὐτῆς ταύτης ἤρχισεν ἡ λατρεία τοῦ μάρτυρος ἐν Γαλατᾷ τὸ πρῶτον. Ἀξιόλογος εἶναι ἡ σύμπτωσις τῆς ἐπετείου του πρὸς τὴν ἐπέτειον τῆς ἀλώσεως, ἀξιόλογον συμβολισμόν ἐνέχουσα τῆς πίστεως καὶ τῶν προσδοκιῶν τῶν ἐτῶν ἐκείνων. Νομίζω ὅμως ὅτι ἡ σύμπτωσις τῆς ἐπετείου ταύτης εἶναι ἡ παρακωλύσασα ἴσως τὴν ἐλευθέραν διάδοσιν τῆς λατρείας τοῦ Ἀνδρέου, περιορίσασα αὐτὴν εἰς τὴν καθαρῶς τοπικὴν μορφήν, τὴν ὁποίαν βλέπομεν κρατοῦσαν διὰ πολλοὺς καὶ τῶν ἄλλων νεομαρτύρων. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἤρχον οἱ Γενοᾶται ἐν Χίῳ, δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ λόγος περὶ λατρείας τοῦ μάρτυρος ἐλευθέρας ἐν Χίῳ, διότι οὐδεμιᾶς ἐκκλησιαστικῆς

¹ Sr A. de la Motraye. *Voyages en Europe, Asie et Afrique*, Tome II, σελ. 305-8. Κ. Σάθα. *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, σελ. 605 κέξ. ἐνθα παραπέμπει εἰς *Μουσείον Ρουμανιστὲφ Συλλογὴν*, σελ. 221-2 καὶ ἀριθ. 205, ἐνθα Διατριβὴ μοναχοῦ Ἑλλήνος Μαξίμου αὐτόπτου τοῦ μαρτυρίου ἐνὸς νεομάρτυρος ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γῇ γενομένου.

² Henschenius Godefridus. *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII, σελ. 183, § 10.

ἐλευθερίας ἀπελάμβανον οἱ Ἕλληνες τῆς νήσου. Πάντως ὁμως οἱ Ἀργένται εἶχον ἀνεγείρη ναύσκον εἰς τὸν μάρτυρά των παρὰ τὰς οἰκογενειακάς των κατοικίας, αὐτόν, τοῦ ὁποίου βλέπομεν καὶ σήμερον τὸ ἐρείπιον παρὰ τὸν Ἅγιον Θωμᾶν, περιπεφραγμένον ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας ἣτις τὸ ἀνεκήρυξεν ὡς ἀρχαιολογικὸν χώρον¹. Βραδύτερον οἱ ἀδελφοὶ Ἰάκωβος καὶ Εὐστράτιος ὁ ἱατροφιλόσοφος, ἵδρυσαν παρεκκλήσιον ἰδιωτικὸν εἰς τὸ μετόχιον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ζαρτουλίδας, τὸ ὁποῖον τοῖς ἀνήκεν² καὶ τὸ ὁποῖον μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν ἀφιερῶθη τελείως τῇ Μονῇ τῶν Μουνδῶν μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ πολυτίμων σκευῶν καὶ ἀμφίων, τὰ ὁποῖα αὐτοὶ εἶχον προσφέρει. Τοῦ παρεκκλησίου τούτου τὰ ἐρείπια εἶδεν ὁ πατήρ μου μετὰ τὸν σεισμόν τοῦ 1881, ὀνομαζόμενον ἀκόμη τοῦ μάρτυρος Ἀνδρέου. Ἀχρήστευσίς του εἶχεν ἐπέλθῃ συνεπείᾳ τοῦ πυρὸς καὶ τῆς φθορᾶς τῷ 1822, ὅποτε κατεστράφη καὶ ἡ μονή, ἐθανάτωθη δὲ καὶ ὁ τότε ἡγούμενος Ἀνθιμος Ἀργέντιος³, θῦμα καὶ

¹ Ναοὶ Ἁγίου Ἀνδρέα ἐν τῇ πόλει Χίῳ ὑπῆρχον δύο, ὁ τοῦ Ἀνδρέου Ἀποστόλου καὶ τὸ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου Ἀργέντη παρεκκλήσιον. Καὶ ὁ μὲν ναὸς τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου ἦτο παρὰ τὸν Παλαιόκαστρον καὶ εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς Ἀγίας Ἀννης ἀπόστασιν, τὸ δὲ τοῦ Ἁγίου (μάρτυρος) Ἀνδρέου μικρὸν παρεκκλήσιον εἶναι τὸ εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ πλησίον καὶ τῆς Ἀγίας Μαρίνας, ἔνθα ὀρίζει τοὺς οἰκογενειακοὺς οἴκους του ὁ καθηγούμενος Ἰάκωβος Ἀργέντης Μονῆς Μουνδῶν (βλ. Γεωργίου Ζολῶτα *Ἱστορία τῆς Χίου*, Τόμ. Γ', Μέρος II, σελ. 309 διαθήκην του). Ὁ πρῶτος ἐκ τῶν ναῶν, ὁ τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου ἀναφερόμενος συχνότατα εἰς τὸν κώδικα τῆς Λατινικῆς ἐπικοπῆς δι' ἱεροπραξίας ὡς καὶ ἐν *Ἱστορία Χίου* Τόμ. Α'. Μέρος II, σελ. 117 περὶ ναῶν, δὲν ὑπάρχει πλέον, ἐλειτουργεῖτο ὁμως μέχρι τῶν μέσων τοῦ 17^{ου} αἰῶνος.

² Γράμμα Ἰακώβου Ἀργέντη περὶ ναοῦ καὶ μετοχίου Ἁγίου Γεωργίου ἰδιοκτήτου καὶ τῶν πολυτίμων ἐν αὐτῷ σκευῶν (βλ. Γεωργίου Ζολῶτα *Ἱστορία τῆς Χίου*, Τόμ. Γ', Μέρος II, σελ. 309 καὶ γράμμα Εὐστρατίου ἱεροθεολόγου, αὐτόθι σελ. 311-314).

³ Αὐτόθι. Τόμ. Α', Μέρος II, σελ. 278 καὶ 322.

τοῦτο μαρτυρικὸν τῆς ἀγίας ἡμῶν πίστεως καὶ ἄξιος ἀπόγονος τοῦ μάρτυρος Ἀνδρέου.

Ἐκ τῆς βεβαιουμένης ὅθεν ὑπάρξεως δύο παρεκκλησιῶν ἐπ' ὀνόματι τοῦ μάρτυρος Ἀνδρέου, παρεκκλησιῶν ἀνηκόντων τοῖς Ἀργένταις, καταφαίνεται ὅτι, ἡ λατρεία τοῦ μάρτυρος ὑπῆρξε τοπικὴ καὶ περιορισμένη ἐν Χίῳ, κατ' ἀρχὰς μὲν διὰ τὴν ἀπαγόρευσιν ὑπὸ τῶν Γενοατῶν, εἶτα δὲ διὰ τὸν φόβον τῶν Τούρκων. Πάντως ὁ μάρτυς ἐλατρεῖτο ἐν Χίῳ, διότι καὶ σήμερον ἡ συρροὴ τῶν πιστῶν εἰς τὸ μικρὸν ἐρείπιον τῆς συνοικίας Ἁγίου Θωμᾶ εἶναι μεγάλη, ἀνάλογος πρὸς τὴν φήμην τῆς ἀγιότητος αὐτοῦ. Μέρος τοῦ σφριζομένου διαπέδου τοῦ ναύσκου προδίδει ὥραϊαν τέχνην λιθίνων ψηφίδων¹.

MARTYRION ANDREOU TOY XIOY

Ἀφήγησιν λεπτομερῇ τοῦ μαρτυρίου Ἀνδρέου τοῦ Χίου ἔχομεν, ὡς ἐλέχθη ἤδη ἐν τοῖς πράξεσι τῶν Ἀγίων², παρὰ τῷ Astolfi³ καὶ τῷ Ἀββᾷ Michele Giustiniani⁴, εἰς τὴν ὁποίαν ἀφήγησιν ἔχει χρησιμεύσῃ ὡς μοναδικὴ πηγὴ καὶ ὑπόδειγμα ὁ

¹ Στ. Ξενοπούλου. *Περὶ τῆς τέχνης τῶν Βυζαντινῶν ἐπιτοιχείων Μωσαϊκῶν (mosaïka) καὶ τῶν γεωμετρικῆς διακοσμῆσεως διαπέδων (pavimenta)*. *Actes du III Congrès International d'Études Byzantines* (Session d'Athènes Octobre 1930). Athènes 1932, σελ. 237). «Τὴν ἐξήγησιν τῆς διατηρήσεως τοῦ ἐγχαράκτου τούτου σχεδίου, μᾶς δίδει μωσαϊκὸν δάπεδον τοῦ ἐν Χίῳ παρὰ τὸν Καλοπλύτην ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ Ἀργέντη. Τὸ γυνὸν ψηφίδων ὑπόστρωμα τοῦ μωσαϊκοῦ διατηρεῖ καθαρὰ ἐγχαράκτον τὸ σχέδιον τῆς γεωμετρικῆς διακοσμῆσεως. Εἰς ὀλίγα δὲ μέρη, ὅπου σφύζονται καὶ αἱ ψηφίδες, τὰ μολύβδινα ἐλάσματα ὑφίστανται ἀκόμη, μὴ ἀφαιρεθέντα μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ διαπέδου».

² Henschenius Godefridus. *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII, σελ. 180-4.

³ Filippo Astolfi. *Historia Universale dell'Immagine Miracolosa della Gran Madre di Dio*. Βιβλ. X, φύλλον 445 παρὰ Michele Giustiniani. *Scio Sacra*, σελ. 61-67.

⁴ Αὐτόθι, σελ. 61-67.

γραφείς ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Τραπεζουντίου μεταξὺ 1466 καὶ 1480 βίος τοῦ νεομάρτυρος λατινιστί, κατὰ τὸν τύπον τῶν ἑλληνικῶν συναξαρίων ἀκριβῶς ἢ μετάφρασις εἰς τὴν ἑλληνικὴν βίον ἑλληνιστί γραφέντος.

Τὸ κείμενον τοῦ Γεωργίου Τραπεζουντίου εἶναι πληρέστερον τῶν δύο ἄλλων, διότι εἰς μὲν τὴν ἀρχὴν ἀφηγεῖται τὰ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, πῶς ἤκουσε τὴν ἀφήγησιν τοῦ μαρτυρίου ἀπὸ τοὺς αὐτόπτας Ἑλληνας, Λατίνους, Μωαμεθανούς, ποίαν ἀναστάτῳσιν εἶδεν εἰς τοὺς αὐτόθι ἀνθρώπους καὶ ταραχὴν διὰ τὸ μαρτύριον αὐτὸ τὸ θαυμαστόν, εἰς δὲ τὸ τέλος δίδει πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεως τοῦ μνήματος τοῦ μάρτυρος περὶ τῆς ἐπισκέψεώς του εἰς αὐτὸ μετὰ περιγραφῆς τοῦ σώματος, ἐξομολογεῖται δ' ἐν τέλει πόσῃ προσπάθειαν κατέβαλε νὰ κλέψῃ μὲ πάντα τρόπον τὸ ἅγιον σῶμα καὶ μεταφέρῃ αὐτὸ εἰς τὴν Ρώμην. Αἱ λεπτομέρειαι αὗται δὲν ὑπάρχουσιν εἰς τὰ κείμενα τῶν Astolfi καὶ Giustiniani. Ἄλλ' ἐπειδὴ νομίζω ὅτι ἱκανῶς ἀνελύθη ὅλον τὸ κείμενον τοῦ Τραπεζουντίου εἰς τὰ προηγούμενα, ἐπροτίμησα νὰ μεταφράσω τὴν διήγησιν τοῦ μαρτυρίου ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦ Giustiniani, ὁ ὁποῖος ἔχει μεταφέρῃ αὐτόθι τὸ συναξάριον ἰταλίστι πιθανώτατα ἀπὸ τοῦ λατινικοῦ ὅπως καὶ ὁ Astolfi:

«Ἐνῷ τοιαῦτα συνέβαινον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰς τὴν Χίον ἐτρέχετο ὑπὸ βαρυτάτης νόσου πυρέσσων δεινῶς νέος χριστιανὸς ὀνόματι Ἀνδρέας, ὁ ὁποῖος, ὡς εὐλαβῆς ὅπου ἦτο ἔδωκεν ὑπόσχεσιν εἰς τὴν βασιλίσσαν τῶν Οὐρανῶν, ὅτι ἐὰν διὰ τῆς μεσιτείας Τῆς, κατόπιν τῶν θερμῶν του προσευχῶν, ἤθελε τύχῃ τῆς ἐκ Θεοῦ σωτηρίας του, θὰ διεφύλαττε καθ' ὅλον του τὸν βίον παρθενικὴν ἀγνότητα. Ἡ Παρθένος τὸν ἤκουσεν. Καὶ ὅχι μόνον ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ εἰπῇ ὅτι ἐθεραπεύθη ἀλλὰ ὅτι ἐκ τοῦ θανάτου ἐπανήλθεν εἰς τὴν ζωὴν, διότι ὁπότεν εἶχε κάμῃ τὴν ὑπόσχεσιν πρὸς τὴν Παρθένον, εἶχε τὸν ἕνα πόδα εἰς τὸν λάκκον. Μόλις ἠγέρθη τῆς κλίνης ἐνεδύθη ὀλόλευκα, ἵνα βλέποντας τὴν ἀγνότητα αὐτῶν τῶν ἐνδυμάτων, ἐνθυμεῖται τὴν ὑποχρέωσιν του.

«Αἰφνης τὸν κατέλαβεν ἰσχυρὸς πόθος νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅχι ἐκ περιεργείας διὰ νὰ θαυμάσῃ τὴν περίφημον Πόλιν, ὅχι ἐκ πλεονεξίας ἐμπορίου, διότι ὁ Ἀνδρέας, διατρέχων ἤδη τὸ εἰκοστὸν ἔβδομον ἔτος, ἐφλέγετο μᾶλλον ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ μαρτυρήσῃ διὰ τὸν Χριστόν, παρὰ νὰ ἀποκτήσῃ πλοῦτη εἰς τὸν κόσμον τοῦτον διὰ τοῦ ἐμπορίου τῶν μεταξωτῶν¹. Ἄλλ' ὁ καθεὶς κρίνει, ἀπὸ ἐκεῖνο ὅπου ἠκολούθησεν, ὅτι μόνον ἡ γλυκεία χεὶρ τῆς Θείας Προνοίας τὸν ὠδήγησεν πρὸς τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου, διότι ἐκεῖ ὅπου ἕνας ἀσθενὴς² εἶχε δώσει ἀκρόασιν εἰς τοὺς ἀπίστους, ἐκεῖ ἕνας μεγάλος χριστιανὸς παρεσκευάζε πιστοὺς³.

«Μόλις ἐπάτησε τὸν πόδα του εἰς τὴν Βασιλεύουσαν⁴ καὶ ἀμέσως εὐρέθησαν μερικοὶ ἔμποροι ἀπὸ τὴν Συρίαν, οἱ ὁποῖοι ἀφοῦ τὸν παρετήρησαν, τὸν ἔδειξαν διὰ τοῦ δακτύλου ὅς ἕνας μὲ τὸν ἄλλον, ὡσὰν νὰ ἦτο ἐκεῖνος ὁ χριστιανὸς ὁποῦ εἶχεν ἄλλοτε ἀρνηθῇ τὸν Χριστόν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Καὶ ἀμέσως ἐπήγαν πρὸς ἐκείνους πού εἶχαν τὴν φροντίδα αὐτῶν τῶν πραγμάτων καὶ τὸν κατηγόρησαν ὡς ἀποστάτην, ὅστις ἀφοῦ εἶχε ποδοπατήσῃ τὸν Τίμιον Σταυρὸν καὶ ἀσπασθῇ τὴν πίστιν τῶν μουσουλμάνων, τώρα πάλιν εὐρίσκετο εἰς συντροφιὰν μὲ χριστιανούς καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Εἰς οὐδὲν ὠφέλησεν τὸν λαμπρὸν νέον νὰ βεβαιώσῃ τί ἦτο τὸ ἀληθές, ὅτι δηλαδὴ οὐδέποτε εὐρέθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὅτι οὐδέποτε εἶχε συναντήσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους οὔτε γνωρίσῃ αὐτοὺς ποτέ, ὅτι οὔτε κατὰ διάνοιαν εἶχε

¹ Τὸ ἐμπόριον τῶν μεταξωτῶν ἦτο τὸ κυριώτερον στάδιον πλουτισμοῦ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγκατεστημένων Χίων μεγαλεμπόρων, μεθ' ὧν ὡς γνωρίζομεν ἀναφέρονται καὶ οἱ συγγενεῖς του. Ἀπέμειναν ὀνομαστοὶ οἱ αὐτόθι καμουχατζῆδες καὶ χαταῖτζῆδες εἰς τὰ χιώτικα μπεζεστένια.

² Ἐννοεῖ, τὴν ψυχὴν.

³ Ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὸν περιπατητικὸν ἐκεῖνον ἐκ Τραπεζούντος φιλόσοφον, ὅστις προσεχώρησε πρὸς στιγμὴν εἰς τὸν μωαμεθανισμόν.

⁴ Οὕτως ἀποκαλεῖται εἰς τὸ ἰταλικὸν χειρόγραφον: *Città Regia* καὶ πιστεύω καὶ διὰ τοῦτο ἀναμφισβητήτως ὅτι ἡ μετάφρασις ἐγένετο ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ.

διαπράξει τοιοῦτον ἔγκλημα. Μολοντοῦτο ἐρρίφθη δέσμιος εἰς μίαν φυλακὴν. Προσεφέρθη νὰ ἀποδείξῃ (διὰ μαρτύρων) ὅτι τότε κατὰ πρῶτον εἰς τὴν ζωὴν του εἶχεν ἀποδημίῃ ἀπὸ τὴν πατρίδα του, ἀλλ' εἰς οὐδὲν τοῦτο ὠφέλησε, διότι ἦτο φωνὴ εἰς ὧτα μὴ ἀκουόντων, οἱ δὲ μάρτυρες ὅπου ἐβεβαίωσαν ὅτι τὸν εἶχαν ἰδῆ ὑπερέτερον, καὶ οἱ δικασταί, ἔχοντες πλέον τὴν ἐντύπωσιν σχηματισμένην, δὲν ἤθελον τίποτε πλέον νὰ ἀκούσουν ὑπὲρ αὐτοῦ. Εἶναι ἀπορίας ἄξιον ὅτι, καὶ αὐτὸ ἀκόμη πού ἤμποροῦσε νὰ τοὺς πείσῃ ἔτι πλέον ὅτι αὐτὸς οὐδέποτε ἐστάθη Τουρκοῦ, ὅτι δὲν εἶχε τὸ σημεῖον τῆς περιτομῆς καθὼς οἱ λοιποὶ Τουρκοὶ, ἐχρησίμευσεν εἰς τοὺς κακούργους ὡς ἀπόδειξις καὶ στρεψοδικία καὶ ἔλεγον ὅτι, εἰς τοὺς Αἰγυπτίους εἶχε δοθῇ διαταγή, ἐὰν τυχὸν ἤθελε κανεὶς ἔφηρος νὰ περάσῃ ἀπὸ τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν μωαμεθανικὴν πρόκλησιν καὶ ἐφοβεῖτο τυχὸν τὴν δοκιμασίαν τῆς περιτομῆς, ἦτο ἐπιτετραμένον ἀπὸ οἶκτον νὰ ἀποφύγῃ αὐτὴν τὴν αἵματοχυσίαν.

«Ἐνῷ δὲ αὐτὸς εὕρισκετο δέσμιος εἰς τὴν φυλακὴν ἔρχεται ὁ κριτὴς πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Τούρκων (ἦτο δὲ αὐτὸς Μωάμεθ ὁ Β') καὶ τοῦ λέγει περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἦτο νέος εὐγενοῦς ἐξωτερικοῦ, μορφωμένος τὴν διάνοιαν καὶ ὑψηλόσωμος¹, καὶ ἂν ἤθελε νὰ ὁμολογήσῃ ἑαυτὸν Τουρκοῦ, ἤμποροῦσε νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν καλῶν καὶ γενναίων θεράποντων τοῦ στέμματός του². Ὁ τύραννος ἀρεσθεὶς εἰς τὰ προσόντα τοῦ νέου, διέταξε νὰ προσπαθήσῃ κατὰ πρῶτον νὰ τὸν πείσῃ μετ' ὑποσχέσεις, προσφέροντάς του διοικήσιν ἀνδρῶν καὶ πολεμικὸν ἀξίωμα, βεβαιώνοντάς τον ὅμως ἐκ μέρους τοῦ ὅτι ἐκάστη παρερχομένη ἡμέρα θὰ ἐξημέρωνεν εἰς βάρος του. Καὶ ἂν ἀκόμη ἐξηκολούθει ἡ ἐπιμονή του νὰ

¹ Ὅλα ταῦτα τὰ στοιχεῖα προδίδουν ἀναμφισβητήτως νέον τῆς τάξεως τῶν μεγάλων εὐγενῶν, ὡς ἦτο ὁ ἔξ' Ἀργεντῶν Ἀνδρέας.

² Συνήθης καὶ παροιμιώδης πλέον κατέστη ἡ δι' ἐκβιασμοῦ ἐξιλάμεις ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει τιμῶν καὶ πλούτου. Ἀτυχῶς, τότε μάλιστα, οἱ ἐπιλεκτοὶ σωματοφύλακες ἦσαν συχνὰ ἐκ τῶν ἀρνησιδρησκῶν ὑποδοῦλων νέων Ἑλλήνων.

μετεχειρίζοντο ἀπειλὰς κατ' ἀρχὰς κατόπιν δὲ καὶ βασανιστήρια, ἐν τέλει δὲ νὰ τῷ ἐπιβάλουν καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον. Τὴν ἐπομένην ὡδηγήθη ὁ νέος εἰς τὸ Κριτήριον. Ἐκεῖ ὄχι μόνον ὁ κριτὴς, ἀλλὰ καὶ ὅλοι οἱ μεγάλοι βοηθοὶ τοῦ τὸν ἐνεψύχωσαν νὰ ἀρνηθῇ τὸν Χριστὸν καὶ ν' ἀσπασθῇ τὸν Μωάμεθ, ὑποσχόμενοι εἰς αὐτὸν διοικήσεις, σαντζάκια, χρυσὸν καὶ ἄργυρον. Ἀλλ' ἐκεῖνος δὲν τοὺς ἔκρινεν ἀξίους ἀπαντήσεως. «Τί ἀποκρίνεσαι εἰς αὐτὰ νέε;» τὸν ἠρώτησεν εἰς ἕξ αὐτῶν. Καὶ αὐτός. «Δι' ὅσα μὲν ὑπόσχεσθε ἀδιαφορῶ. Ἐνα μόνον σκοπὸν νομίζω ὅτι ἔχω, νὰ μὴ ἀπολέσω χάριν τῶν ἐγκοσμίων τὴν αἰώνιον ζωὴν». Εἰς ταῦτα οἱ Τουρκοὶ προσέθεσαν: «Ἡμεῖς σοῦ ὑποσχόμεθα ὅτι, ἂν ζήσης καλὰ εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν, θὰ ζήσης εὐτυχὴς καὶ εἰς τὴν ἄλλην». Καὶ ἐκεῖνος ἀπήντησεν. «Τοῦτο δὲν ἤμπορεῖ νὰ συμβῇ· ἐὰν ἀκολουθήσῃ τις τὴν ὁδὸν τῶν τέρψεων ἐδῶ, νὰ εὕρῃ ἐκεῖ τὸν παράδεισον». Καὶ κόπτοντας κάθε εὐκαιρίαν ἀπαντήσεως καὶ ἐρωτήσεως, προσέθεσε. «Μάθετε τέλος, ὦ Τουρκοὶ, ὅτι θέλω μᾶλλον ὑπομείνῃ κάθε βασανιστήριον καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον ἀκόμη, παρὰ νὰ συγκατατεθῶ εἰς τοὺς λόγους σας καὶ νὰ ὑπακούσω εἰς τὰ προστάγματά σας. Ἄσκοπος θὰ εἶναι ἡ ἐπανάληψις τῶν ὁσων σᾶς εἶπον». Εὐθὺς ὅπου εὐθαρσῶς εἶπε ταῦτα, ὡδηγήθη εἰς τὴν εἰρκτὴν φορτωμένος ἄλυσσίδας.

«Τὴν ἐπομένην τὸν ὡδήγησαν εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Πόλεως ὅπου εἶναι συνήθως μεγάλη ἡ συρροὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐκεῖ ἀφοῦ τὸν ἀπεγύμνωσαν ἀπὸ κάθε ἔνδυμα, ἐμαστιγώθη ὑπὸ τῶν αἰμοβόρων σκληρότατα. Ἐκεῖνος εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτὴν τοῦ μαρτυρίου του, αἰσθανόμενος νὰ ῥαγίσουν τὰ ὀστέα του, ἔτρεμεν ὀλόκληρος, ἀλλὰ σταυρώσας τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους, ἐσιώπα καὶ εἰς τὸ τέλος ἀφοῦ ἐξέβαλεν ἀναπνοὴν θερμὴν καὶ βαθεῖαν ἐφώναζεν «ὦ Παρθένε Μαρία, βοήθει μοι». Καθὼς εἶπε ταῦτα (ὦ τοῦ θαύματος) ἦλθεν εἰς τὰς δυνάμεις του καὶ ἐστάθη εἰς τοὺς πόδας του καὶ ἐστάθη ἄφοβος, ἀποθαυμάζων τὸν ἥλιον ὅπου ἔδυνεν. Ἐνῷ ἔπασχε διὰ τὸν Χριστὸν ὁ γενναῖος οὗτος μάρτυς, ὁ ἄλλος ἐκεῖνος ἀνὴρ, ὅπου εἵπομεν, ὁ ὁποῖος εἶχε

κλεισθῇ διὰ τὴν πίστιν εἰς τὸν ὑψηλὸν πύργον, βλέπων μετὰ θαυμασμοῦ καὶ εὐχαριστήσεως πόσον ἀνδρικῶς συμπεριφερέτο, ὕψωσε φωνὴν χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως καὶ εἶπε· «ὦ εὐτυχισμένε χριστιανέ, χαρὰ εἰς τὴν γῆν ὅπου σ' ἐγέννησε καὶ εἰς τοὺς γονεῖς ὅπου σ' ἔφεραν εἰς τὸν κόσμον. Ἄς ἦτο θέλημα τοῦ Θεοῦ νὰ ἐλάβανα καὶ ἐγὼ μέρος ἀπὸ τὰς πληγὰς σου ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν στέφανόν σου».

«Ὡδήγησαν πάλιν ὀπίσω τὸν μάρτυρα εἰς τὴν φυλακὴν καὶ ἀφοῦ οἱ δεσμοφύλακες τὸν ἔβαλαν εἰς ἀνάπαυσιν, τὸν ἤλειψαν μὲ πολυτίμους ἀλοιφὰς διὰ νὰ θεραπεύσουν τὰς πληγὰς τοῦ ὀγλιωρότερου καὶ τὸν ἐπότισαν ὕδωρ εἰς τὸ ὅποιον εἶχαν μέσα ῥίψει χρυσόσκονιν. Αὐτὰ τὰ δύο φάρμακα τοὺς τὰ εἶχαν δώσει οἱ ἱατροὶ ἐξεπίτηδες διὰ νὰ τὸν ζωογονήσουν. Οἱ ἰδικοὶ μας πιστεύουν, ὅτι αὐτὸ δὲν τὸ ἔκαμαν οἱ βάρβαροι οὔτε ἀπὸ εὐγένειαν οὔτε ἀπὸ οἶκτον, ἀλλὰ τὸ ἔκαμαν μὲ δύο σκοπούς· διὰ νὰ μακρύνουν τὴν ζωὴν τοῦ μάρτυρος, ἐπομένως δὲ καὶ τὸ μαρτύριον, καὶ διότι ἐφοβοῦντο μήπως ἰαθῇ ὡς ἐκ θαύματος. Ἐγνώριζαν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὴν πείραν ὅπου εἶχαν μὲ τοὺς Χριστιανούς ὅτι ὅσον καὶ ἂν ἐλάβανον πληγὰς τὴν ἡμέραν ἀπὸ κοντάρια, σαῖτες, μολύβια καὶ ἄλλα, ἄλλο τόσον κατὰ τὴν νύκτα ὡς ἐκ θαύματος ἐθεραπεύοντο. Ὅθεν ἂν ὁ Ἀνδρέας τὴν ἐπομένην ἤθελεν εὐρεθῇ ὑγίης καὶ εὐχαριστημένος διὰ νὰ μὴ ἀποδοθῇ ἔπαινος εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ κατηγορία εἰς τὸν Μωάμεθ καὶ γίνῃ διὰ τοῦτο καμμία ταραχὴ εἰς τὸν λαόν, μετεχειρίσθησαν αὐτὴν τὴν πρόσκαιρον βοήθειαν τῆς ἱατρικῆς.

«Εἰς τὰς 21 Μαΐου ἐξήγαγον ἐκ νέου τὸν μάρτυρα τῆς φυλακῆς καὶ τοῦ κατέκοψαν μὲ σίδηρον τοὺς ὤμους, ὅπου ἀπὸ τὴν προηγουμένην ἡμέραν ἦσαν πληγωμένοι ἀπὸ τὰ κτυπήματα. Ὁ ἅγιος εἰς τὰς ἀρχὰς ἐφάνη θνήσκων, ἀλλὰ μόλις ἐπρόφερε τὰς λέξεις· «Παρθένε Μαρία βοήθει μοι» ἀμέσως συνήλθε καὶ ἐστάθη μὲ ψυχὴν καὶ καρδίαν, ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ ὑπέμεινε ὀρθὸς εἰς τοὺς πόδας τοῦ ὅλα τὰ βασανιστήρια. Ὁ στρατιωτικὸς ἀπὸ τὸν βράχον ὅπου ἔβλεπεν ὅλα, ἐπευφήμει μὲ φωνὰς χαρᾶς,

ὅπως τὴν ἄλλην φορὰν. Καθὼς ἔφθασεν ἡ νύκτα, οἱ Τοῦρκοι μετεχειρίσθησαν τὰ ἴδια βάλαμα διὰ τὸν μάρτυρα καὶ τὸν ἐπότισαν ὁμοίως ὕδωρ μὲ χρυσόσκονιν θέλοντας ν' ἀποδείξουν, ὅτι αὐτὰ τὰ πράγματα εἶχον τὴν δύναμιν νὰ τὸν θεραπεύσουν παρευθὺς καὶ ἐκεῖνο δὲ ὅπου ἦτο φανερόν ἔργον τῆς θείας Δυνάμεως, αὐτὸ μετ' ἀσεβείας καὶ κακίας ἀπέδιδον εἰς τὴν δύναμιν τῶν ἱατρῶν.

«Τὴν ἐπομένην εὐρέθη ὄντως ὑγίης ὁ μάρτυς. Τὸ ὅποιον δὲν εἶναι ἔργον ἀνθρωπίνης προνοίας, διότι ἂν μὴ τι ἄλλο, γνωρίζομεν ὅτι διὰ νὰ θεραπευθῇ καὶ ἡ παραμικροτέρα πληγὴ χρειάζεται πολλοῦ χρόνου διάστημα.

«Τὴν ἄλλην ἡμέραν ἔφερον πάλιν τὸν μάρτυρα εἰς τὸν τόπον τοῦ μαρτυρίου καὶ τόσον τὸν ἐπαίδευσαν ὥστε τὰ κόκκαλά του ἐχώρισαν καὶ καθὼς ἐχώρισαν τῶν δακτύλων οἱ κόμβοι θὰ ἐβγαίναν ἔξω τὰ κόκκαλα ἂν δὲν τὰ ἐσκέπαζε τὸ δέρμα. Καὶ εἰς τὴν ὥραν τοῦ μεγάλου πόνου καθὼς ἐφώναξεν ὁ μάρτυς· «Παρθένε Μαρία πρόφθασε», ἀμέσως ἐπανήλθεν εἰς αὐτὸν ἡ συνήθης δύναμις, ἐνῶ αὕτη ἔλειπεν ἀπὸ τοὺς δημίους. Ἐκεῖνη τὴν στιγμὴν ἐφώναξεν ἐπικροτῶν καὶ ὁ Τραπεζούντιος στρατιωτικὸς μὲ χαρὰν καὶ εὐχαρίστησιν διὰ τὴν νίκην τοῦ μάρτυρος. Οἱ δῆμιοι τὴν ἰδίαν στιγμὴν μετεχειρίσθησαν τὰ βάλαμα καὶ τὸ χρυσωμένον ὕδωρ.

«Ἄλλην ἡμέραν πάλιν ὀδήγησαν αὐτὸν εἰς τὸν τόπον τοῦ μαρτυρίου τὸν εὗρον ἰαθέντα, ἀλλὰ διὰ τῆς θεραπευτικῆς χειρὸς τοῦ Κυρίου. Καὶ τοῦ ἀφήρεσαν κατὰ πρῶτον μὲ ξυράφια τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς σαρκός, ὅπου εἶναι μέσον εἰς τὰς δύο ὠμοπλάτας, τὴν δὲ ἐπομένην τοῦ ἀφήρεσαν μὲ πραγματικὴν μάχαιραν τὰς σάρκας τῶν γλουτῶν καὶ τὸν ταρσὸν ὀπισθεν τῶν ποδῶν. Μόλις ὅμως ἐπεκαλέσθη τὸ ὄνομα τῆς Παρθένου Μαρίας, ἡσθάνθη αὐτὴν τὴν χεῖρα τοῦ Κυρίου ἐπάνω του νὰ τὸν ἐνισχύῃ καὶ οὕτως ἐστάθη καὶ πάλιν νικητὴς μέσα εἰς τὰ βασανιστήρια, ἠκούσθη δὲ καὶ τότε ἡ φωνὴ τοῦ Τραπεζούντιου στρατιωτικοῦ.

«Εἰς κάθε ἐπανάληψιν τῶν βασάνων, μετεχειρίζοντο οἱ Τοῦρ-

κοι τὰ βάλασμα, τοῦ ἔδιδαν δὲ καὶ χρυσωμένον ὕδωρ νὰ πίνη, ἀλλὰ πάντοτε ἐπὶ ματαίῳ τοῦτο θ' ἀπέβαιναν, ἐὰν δὲν τὸν εἶχεν ἡ δύναμις τοῦ Κυρίου ὄντως θεραπεύσει καὶ ζωογονήσῃ, ὥς ἐγένετο δηλον.

«Τὴν 27^η μηνὸς Μαΐου, μὴ γνωρίζοντες τί νὰ πράξουν διὰ νὰ κατανικήσουν τὴν δύναμιν τοῦ ἐλάφρωσαν τὸ πρῶτον μαρτύριον καὶ τὸν ἐμαστίγωσαν ὅσον σκληρότερα ἡδυνήθησαν καὶ ὥς εἶδον ὅτι οὐδόλως ὠλιγώστευεν ἡ σταθερότης του, μετὰ τὴν μάχαιραν μιᾶς πανοπλίας τοῦ ἀπέκοψαν τὴν μίαν παρεῖαν καὶ τὴν ἔρριψαν κατὰ γῆς. Αὐτὴν τὴν παρεῖαν καθὼς ἦτο ἀκόμη ζεστή, τὴν ἐπῆραν μετὰ εὐλάβειαν οἱ Χριστιανοὶ καὶ τὴν ἔφεραν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Φραγκίσκου¹, ὅπου εἰς τὴν θήκην ὅπου εὐρίσκεται κλεισμένη καὶ μετὰ τόσον καιρὸν ὅπου εὐρίσκεται ἐκεῖ, ἀναδίδει γλυκυτάτην εὐωδίαν.

«Ἡ ἡμέρα τῆς 28^{ης} Μαΐου διήλθε χωρὶς βασιανιστήρια καὶ τὴν 29^η ὁδηγηθεὶς εἰς τὸν τόπον τοῦ μαρτυρίου εὐρέθη ἐκ νέου ἀκέραιος εἰς ὅλον αὐτοῦ τὸ σῶμα καὶ ὑγιής, τὸ ὁποῖον καὶ οἱ τυφλότεροι τῶν ἀνθρώπων εἰς μονὴν τὴν θείαν παντοδυναμίαν ἡδύναντο ν' ἀποδώσουν. Ἡ τουρκικὴ μολαταῦτα ἀπιστία, θέλουσα νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ ἱατρικὴ τὸν εἶχεν θεραπεύσει, ἐφώνησαν «ἀχάριστε ὅτι εἰς τόσην ἀγαθοεργίαν ποῦ σοῦ προσφέρουν οἱ Μωαμεθανοὶ ἀπαντᾷς μετὰ λόγους κακοὺς καὶ πράξεις θέλων νὰ ἐπισύρῃς ὅλην τὴν ὀργὴν τοῦ Μωάμεθ». Ὁ ἅγιος νέος ἀπήντησε λίαν σωφρόνως ὅτι, αὐτὸ ποῦ ὠνόμαζαν αὐτοὶ θάνατον εἶναι θάνατος ζωῆς, ἡ διάβασις ἀπὸ τῆς παρούσης ζωῆς εἰς τὴν ἀληθῆ τοιαύτην. Ὅσον δὲ διὰ τὴν ἀξίαν τῶν φαρμάκων μετὰ τὰ ὁποῖα λέγουν ὅτι τὸν ἐθεράπευσαν, τί ἄλλο ἡδύναντο νὰ εἴπουν οἱ Τοῦρκοι; Ἀλλ' ἐκεῖνος, ὥς καὶ κάθε ἄλλος ἀνθρώπος μετὰ κρίσιν, πιστεύει ἀκλονήτως, ὅτι οὐδὲν ἕτερον τὸν ἐθεράπευσεν ἐμὴ ἢ εὐλογημένη δύναμις τοῦ Θεοῦ, μεσιτεία τῆς

¹ Ναὸς καὶ μονὴ τοῦ Ἀγίου Φραγκίσκου ἦτο εἰς τὸν Γαλατᾶν, ὁ καλύτερος τῶν αὐτόθι δυτικῶν, μετὰ τὰς ἐπισήμων ἀνδρῶν καὶ πλούσιον διάκονον.

κεχαριτωμένης Παρθένου, καὶ προσέθεσεν εἰς ἀπόδειξιν τῶν λεγομένων του, ὅτι δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἰατρευθῇ διὰ τῶν φαρμάκων παρὰ μόνον μετὰ τὸν καιρὸν, ἐνῶ τὸ θαῦμα τοῦ Θεοῦ ἐφάνη εἰς τὰ μέρη τοῦ σώματος, ὅπου τοῦ εἶχον πληγῶσει, σπαράξῃ καὶ ἀποκόψῃ τὰς σάρκας.

«Υστερ' ἀπὸ αὐτοὺς καὶ ἄλλους σοφοὺς λόγους τοῦ μάρτυρος, ἀπέτεμον αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν ἀπὸ τοῦ κορμοῦ, ἐνῶ ἡ ψυχὴ του ἐπέταξε πλήρης δόξης ἐν μέσῳ τῶν ἀγγέλων εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Ἡθέλησαν οἱ ἄπιστοι νὰ στερήσωσι ταφῆς τὸν μάρτυρα, ῥίπτοντες αὐτὸν βορὰν τῶν ὀρνέων ἢ τῶν ἰχθύων. Ἀλλ' οἱ Χριστιανοὶ ὅπου ἦσαν πολυάριθμοι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἠγαντιώθησαν καὶ ἂν οἱ Τοῦρκοι δὲν μετέβαλλον γνώμην ὑπῆρχε κίνδυνος, ἐξεγέρσεως λαϊκῆς, διότι τὸ σῶμα τοῦ Ἀνδρέα, ἀνθρώπου προσφιλεστάτου τῷ Θεῷ, ἐκρίνετο ἄξιον πάσης τιμῆς. Οἱ διοικοῦντες τὴν Πόλιν, μετέβησαν παρὰ τῷ Σουλτάνῳ καὶ ἐξέθηκαν αὐτῷ τὰ πράγματα ὥς συνέβησαν καὶ πῶς ἐνεφανίζοντο τώρα. Ἀλλὰ καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἀπὸ τὸ μέρος των κατώρθωσαν νὰ γίνωσιν ἀκουστοί. Καὶ ὄντως ὁ Μωάμεθ, μολονότι ἀρχηγὸς τῶν ἀπίστων, ὅμως κατενόησεν ὅτι οἱ ἀνθρώποι τοῦ ἐπέραςαν κάθε σκληρότητα εἰς αὐτὸ τὸ μαρτύριον (ἄνευ τῆς θελήσεως καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τού!) καὶ παρεχώρησε τὸ σῶμα τοῦ γενναιοτάτου μάρτυρος εἰς τοὺς Χριστιανοὺς ἐπαινῶν μάλιστα τὴν σταθερότητά του καὶ κρίνων αὐτὸν ἄξιον ἐντίμου ταφῆς. Οἱ πιστοὶ ὅμως μολαταῦτα ἔλαβαν τὴν πρόνοιαν νὰ τὸν καταθέσουν εἰς κρυφὸν μνημεῖον ὅπως τὰ δεινὰ τῶν καιρῶν ἐκείνων ἐπέβαλλον¹».

Οὕτω συνοδευόμενον τὸ σῶμα τοῦ εὐλογημένου νεομάρτυρος ὑπὸ δέκα καὶ πλέον χιλιάδων Χριστιανῶν, συρρευσάντων ἀπὸ πάσης γωνίας τῆς Πόλεως, σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις — λέγεται ὅτι ἦσαν οὐ μόνον Ἕλληνες καὶ Λατῖνοι ἀλλὰ καὶ Τοῦρκοι — ἐκομίσθη ἐν μέσῳ ψαλμῶν καὶ θρῆνων εἰς τὴν Παναγίαν τοῦ Γαλατᾶ, τὴν ἐπὶ τῷ λιμένι, καὶ ἐκεῖ ἀπετέθη εἰς ὑπόγειον μνήμα οὐχὶ

¹ Michele Giustiniani. *Scio Sacra*, σελ. 67.

ἴσως ὑπὸ τὴν ἐκκλησίαν ἀλλ' εἰς ὑγροτάτην κρύπτην πρὸς τὸ ἀκρότατον τμήμα τῆς περιοχῆς τῆς ἐκκλησίας ταύτης¹ καὶ παρὰ τὴν θάλασσαν τοῦ λιμένος. Ἡ ἐκκλησία παρ' ἣν ὑποδεικνύεται ὅτι ὑπῆρχε τὸ μνήμα τοῦ μάρτυρος εἶναι μόνῃ ἢ τοῦ Γαλατᾶ παλαιᾶ Παναγία ἢ Ὁδηγήτρια, ἢ εἴτα ἐπικληθεῖσα Καφατανή, ἥτις, ἐθεωρεῖτο σπουδαῖον προσκύνημα τῶν Χριστιανῶν² Ἑλλήνων, τῶν ὁποίων τὰ ἐμπορικὰ ἰδρύματα τὴν περιβάλλον καὶ τὴν περιβάλλουσιν ἀκόμη ἐν τινι μέτρῳ. Τοῦ μνημείου τοῦ νεομάρτυρος ὁ τόπος ἐτηρεῖτο μυστικός, μετὰ μεγίστης δὲ δυσκολίας ἐπιτρέπετο ἢ ἐπίσκεψις. Ὁ συντάξας τὸν βίον τοῦ μάρτυρος ἐκδέτει μετ' εὐλαβείας καὶ πόθου χριστιανικοῦ τὰς δυσκολίας ποῦ ἐδοκίμασε διὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ μνημείου τούτου τοῦ φρικτοῦ καὶ ὑγροτάτου, ὡς γράφει:

«Ἐφλεγόμενη, λέγει, ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ ἴδω τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἀλλὰ αἱ μεγάλοι κακοκαιρίου τοῦ χειμῶνος ἐκείνου (nivi, frigore, glacieque detentus, himes etc.) Τέλος κατὰ Φεβρουάριον, εἰσή-

¹ Henschenius Godefridus. *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII, σελ. 183, §10. «Tandem in Galata partem extremam versus ortum mari contiguam deveniunt; ubi est Ecclesia Virgini Mariae, si recte memini, dicata; ibi depositus jacet».

² Godefridus Henschenius. *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII, σελ. 184, annotata g. Εἰς τὸ τέλος τῆς βιογραφίας τοῦ μάρτυρος προστίθεται ὅτι τὴν Παναγίαν αὐτὴν καὶ τὴν προσηχημένην μονὴν ἀναφέρει καὶ ὁ Du Cange παραλαμβάνων τὴν εἶδσιν παρὰ τοῦ Crusius, ὅστις διέμενε ἐν Γαλατᾷ εἰς μονὴν Παναγίας. Πάντως ἡ προσθήκη αὕτη δι' ἡμᾶς οὐδεμίαν σημασίαν ἔχει, καθότι δὲν γνωρίζομεν ἂν ὁ Crusius ἐφιλοξενήθη εἰς μονὴν ἑλληνικὴν ἢ δυτικὴν. Εἰς τὸν Γαλατᾶν ὑπῆρχε κατὰ τὸν 10^{ον} αἰῶνα ναὸς Παναγίας δυτικῆς, διαδεχθείσης τὸν παλαιὸν τῶν Ἀγίων Πέτρου καὶ Παύλου ἀλλ' ὁ ναὸς οὗτος εὗρίσκετο πλησίον τοῦ κτιρίου τῆς Ὁθωμανικῆς Τραπεζῆς καὶ μετατρέψῃ ὑπὸ τῶν Τούρκων, κατ' ἀγνωστον χρόνον, εἰς Τζαμί. Ὡστε δὲν ἐνδιαφέρει οὔτε διαφωτίζει τι περὶ τοῦ τόπου τῆς ταφῆς τοῦ μάρτυρος, ἐὰν ὁ Martin Crusius ἔμενε εἰς ξενῶνα Παναγίας ἐν Γαλατᾷ. Ἡ ὑπόδειξις ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦ μάρτυρος ἦτο παρὰ τὴν Παναγίαν καὶ εἰς τὸ ἀκρότατον τμήμα τῆς περιοχῆς τῆς τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν, ἀρκεῖ.

κουσεν ὁ Θεὸς τῶν δεήσεών μου καὶ κατώρθωσα¹ νὰ ἀντικρύσω ἐκεῖνον, κείμενον ἐν μνήματι ἐλάχιστα βαθεῖ, εἰς τόπον παγερὸν καὶ ὑγρὸν. Ἡ ἀκραιότης τῶν μελῶν αὐτοῦ ὄλων ἦτο πλήρης καὶ τοῦ σώματος ὅλου ἢ ἐντέλεια, τὸ χρῶμα τοῦ σώματος καὶ τῆς μορφῆς ἦτο φυσικόν, δίδον τὴν ἐντύπωσιν μορφῆς ἀξιοπρεποῦς μὲ πρόσωπον λαμπρὸν καὶ χαρακτηριστικόν, ὥστε ἐπίστευσα ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν εἶχεν ἐγκαταλείψῃ αὐτὸ τὸ σῶμα, ἀλλὰ ὅτι ὑπὸ τὰ μέλη ἐκοιμᾶτο ἐλαφροτέρα (ut non animam expirasse sed dormire mihi leviter sub membra videretur). Καὶ ἔκειτο εἰς τόσῳ ὑγρὸν τόπον, ὥστε ὅλα τὰ φορέματα δι' ὧν ἦτο ἄλλοτε σκεπασμένον τὸ σῶμα ἦσαν διαλελυμένα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τεμάχια ποῦ ἐκάλυπτον τὰ ἀπόκρυφα μέρη τοῦ σώματος (praeterquam genitales partes fragmenta lini obtegebantur²).

«Ἐξάλλος ἐγενόμην ἐκ τῆς ἐπιθυμίας νὰ κατέλθω μέχρι τοῦ μνημείου, νὰ ἐγγίσω, νὰ καταφιλῶ τοὺς πόδας, τὰς χεῖρας, τὸ πρόσωπον τοῦ μάρτυρος. Οὔτε τοῦ τόπου ἢ ὑγρασίας, οὔτε ἡ δυσκολία τῆς καταβάσεως, οὔτε οἱ λόγοι τοῦ πρεσβυτέρου ἡδυνήθησαν νὰ μὲ φοβίσουν καὶ νὰ μὲ ἀποτρέψουν τοῦ νὰ ἴδω ἐκ τοῦ ἐγγὺς τὸ ἅγιον σῶμα».

Ἐκ τῆς ἄνω περιγραφῆς ὅλης καταδεικνύεται πασιφανῶς, ὅτι τὸ σῶμα τοῦ μάρτυρος ἐφυλάσσετο εἰς μέρος κρυπτὸν καὶ δύσκολον, ὥστε νὰ εἶναι ἠσφαλισμένον ἐκ τῆς κλοπῆς. Καὶ οἰκοθεν νοεῖται ὅτι ὁμοίως ἀπόκρυφος ἦτο καὶ ἡ λατρεία του καὶ ἀπηγορευμένη, οὐδέποτε δὲ κατέστη δυνατόν οὔτε τὸ σῶμα του νὰ μεταφερθῇ εἰς Χίον, ἔνεκα τῶν γνωστῶν ἐθνικῶν μας συνθηκῶν, οὔτε ἡ λατρεία νὰ ἐπισημοποιηθῇ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον,

¹ Εἰς τὴν κρίσιν παντὸς προσπίπτει ὅτι ἂν ἦτο εἰς τὴν φύλαξιν λατίων τὸ σῶμα τοῦ Ἀγίου, δὲν θ' ἀπητοῦντο τόσαι δυσκολίαι ἵνα ἐπισκεφθῇ ὁ γράφων τὸ σῶμα του, ὥστε ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ἐπιθυμίας του νὰ θεωρηθῇ συγκατάβασις τῆς Θεῆς Προνοίας καὶ κατώρθωμα καὶ μάλιστα ἀφοῦ ὡς εἶδομεν, ἐν τεμάχιον τοῦ μάρτυρος, ποῦ ἐμάζευσαν ἀπὸ τῆς γῆς οἱ Φραγκιανοί, ἦτο ἐλεύθερον προσκύνημα ἐν τῷ ναῷ των.

² Godefridus Henschenius. *Acta Sanctorum*, Τόμ. VII, σελ. 184, §10.

τότε μὲν ἀμέσως διότι ἡ ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος ἐκκλησία δὲν ἦτο ἐν Χίῳ ἀνεγνωρισμένη μέχρι τοῦ 1566, ὕστερον δὲ διὰ τὸν φόβον τῶν Τούρκων. Τὸ ἴδιον συνέβη καὶ διὰ τοὺς ἄλλους νεομάρτυρας, οἵτινες ἐγνωρίσθησαν καὶ ἐτιμῆθησαν ἐπισήμως κυρίως μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ γένους.

Ἀπομένει ν' ἀναφέρωμεν καὶ τὴν ἐντέλει τῆς βιογραφίας τοῦ μάρτυρος δικαιολογίαν ὅτι δὲν κατώρθωσε νὰ μεταφέρῃ εἰς τὴν Ρώμην τὸ ἅγιον λείψανον. Προσεπάθησε, λέγει νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸν πρεσβύτερον ἐκεῖνον καὶ τὸν εἶχε πείσῃ νὰ τοῦ παραδώσῃ τὸ σῶμα ἄγνωστον τίσιν ὄροις ἀλλὰ δυστυχῶς, μολονότι εἶχον γίνῃ ὅλαι αἱ ἀναγκαῖαι συνεννοήσεις καὶ εἶχον ὅλα κανονισθῇ «τὴν τελευταίαν στιγμὴν ὁ ἱερεὺς ἐκεῖνος ἐλιποψύχησεν πανικοβληθεὶς καὶ μετέβαλε καὶ ἀπόφασιν του καὶ τὴν πίστιν». Καὶ οὕτω ἀπέμεινεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἑλληνικῆς γῆς τὸ ἅγιον λείψανον τοῦ νεομάρτυρος Ἀνδρέου Ἀργέντου τοῦ Χίου.

Ἐξ ὅλης τῆς ἐμπροσθεν μακρᾶς ἐρεῦνης καὶ ἐξετάσεως ἀπασῶν τῶν σχέσιν ἐχουσῶν ὄψεων πρὸς τὸ πρόσωπον καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ νεομάρτυρος Ἀνδρέου τοῦ Χίου δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν τάδε τ' ἀκριβῆ συμπεράσματα, διὰ τῶν ὁποίων ὑποθέτομεν ὅτι ἰκανὸν φῶς διαχύνεται εἰς τὴν σκοτεινὴν μορφὴν ἐνὸς ἔτι λαμπροῦ στρατιώτου τῆς ἐκκλησίας μας, ὁ ὁποῖος λαμβάνει ἀπὸ τῆς σήμερον τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῷ θέσιν ἐν τῇ ἐθνικῇ μας ἱστορίᾳ.

Ἀπεδείχθη ὅτι οἱ Ἀργένται τῆς Χίου εἶχον ἐξελληνισθῇ ἐν Χίῳ, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΔ'. αἰῶνος ὅτι ἦσαν ἀξιοματουχοὶ τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς, προνομιούχοι, χρυσοβουλᾶτοι κλπ. τῷ 1346. Ὅτι εἶχεν τότε οἰκήματα παρὰ τὸν Ἅγιον Εὐστράτιον τῆς Βλατταρίας καὶ μονὴν μετ' ὄχυροῦ πύργου οἰκογενειακὴν, τιμωμένην, καὶ νῦν ἔτι, εἰς νόμον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Ἀργέντη. Ὅτι μόνον εἰς κλάδος αὐτῶν, συγγενεύσας περὶ τὸ 1528 μὲ τοὺς γενοάτας Gentili ἐν Χίῳ, ἔλαβε τίτλον εὐγενείας ἐν Γενοῦῃ, τοῦτο δὲ καὶ μόνον, ἀσφαλῶς, ἔδωκεν λαβὴν εἰς τοὺς φιλίστορας Χίους τοῦ ιζ'. αἰῶνος ν' ἀποτολμήσουν τὴν ἐκλατίνισιν τοῦ μάρ-

τυρος Ἀνδρέου. Ὅτι μεσοῦντος τοῦ ιστ' αἰῶνος ὁ κύριος κορμὸς τοῦ γένους Ἀργέντη ἐν Χίῳ παραμένει ἑλληνικὸς πάντοτε καὶ δὴ καὶ λίαν προσκεκολλημένος εἰς τὰ πάτρια (κτήτορες καὶ καθηγούμενοι μονῶν, ἰδρυταὶ ναῶν, ἀφιερωταὶ κλπ.).

Ἐξ οἴκου καὶ γένους ὀνομαστοῦ προήλθεν ὁ μάρτυς, ὅστις ἠθλήσεν ἐκ πεποιθήσεως καὶ βαθυτάτης πρὸς τὸν χριστιανισμόν πίστεως, χωρὶς οὔτε νὰ παρασυρθῇ, ὑπὸ ἄλλων, οὔτε ἐξ ἀμαθείας νὰ παραπεισθῇ ὑπὸ ἄλλων, οὔτ' ἐκ φιλοδοξίας, ἀλλὰ ἐξ ἀγνοῦ ἔρωτος πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὴν Ἀγίαν Αὐτοῦ Μητέρα, ἥτις τὸν εἶχεν σώσει ἐκ βαρυτάτης νόσου καὶ ἐμψυχώσῃ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν μαρτυρικῶν αὐτοῦ βασάνων.

Τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν πιστότητα τῆς περιγραφῆς διαπιστῶναι τὸ γεγονός ὅτι ὁ βίος τοῦ μάρτυρος εἶναι μετάφρασις πιστῇ ἐξ ἑλληνικοῦ συναξαρίου τοῦ συνήθους τύπου, ὃς παρ' ἡμῖν ἐκράτει, καὶ ὅτι ἡ ἀνάμνησις τῶν πραγμάτων εἶχεν γραφῇ καὶ διασωθῇ ἀπὸ συμπατριώτας, ἡ καὶ συγγενεῖς τοῦ Ἀνδρέου εἴτ' ἐν Πόλει εἴτ' ἐν Χίῳ. Αἱ ἐν τῷ βίῳ παρεμβολαί, ἐγένοντο ἐν Ρώμῃ οὐ μόνον ὑπὸ τῶν μεταφραστῶν, ἀλλὰ κυρίως ὑπὸ τῶν συντακτῶν τῶν πράξεων μαρτύρων.

Δὲν φαίνεται ὅτι τὸ μαρτύριον ἔλαβε χώραν ἐν Γαλατῇ διότι ὁ Γαλατᾶς ἦτο τὸ διεθνὲς ἐμπορικὸν κέντρον τῆς Πόλεως, ἐκτελέσεις δὲ τοιαῦται δὲν ἐλάμβανον χώραν ἐκεῖ. Μετεφέρθη ἐκεῖ τὸ σῶμα του, καὶ ὅχι εἰς ἄλλο μέρος τῆς Πόλεως — ὑπῆρχεν καὶ πολλὰ ἄλλα ἑλληνικαὶ συνοικίαι — διότι εἰς τὸν Γαλατᾶν ἔμενον οἱ Γενοατοχιοὶ ἔκτοτε ἔμποροι, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶχε συγγενεῖς καὶ φίλους ὁ Ἀνδρέας Ἀργέντης. Ἐλήφθη φροντὶς νὰ ἀποκρυβῇ τὸ σῶμά του καὶ διὰ νὰ μὴ κινῇ τὴν ἔχθραν τῶν Τούρκων ἀγριωτάτων καὶ τότε ὄντων ὡς καὶ μετέπειτα, καὶ διὰ τὸν κίνδυνον τῆς κλοπῆς τοῦ σώματος τοῦ μάρτυρος. Τὰ λείψανα τοιαῦτα καθηγιασμένα ὡς ἦσαν, ἐθεωροῦντο μεγάλοι θησαυροὶ τοῦ τόπου, ἐνθα εὐρίσκοντο καὶ διηνεκῆς προσπάθεια κατεβάλλετο, ιδίως ὑπὸ τῶν δυτικῶν, τῆς ἀποκτήσεως τῶν τοιούτων θησαυρῶν.

Ἡ βιογραφία ὁμιλεῖ σαφῶς καὶ ἀπεριφράστως περὶ τῆς ἐντατικῆς προσπάθειας τῆς ἀρπαγῆς, ἡ ὁποία ἐρμηνεύει σαφῶς διατὶ τὸν εἶχον ἀποκρύψῃ εἰς τόπον τόσῳ δυσπρόσιτον καὶ ὑπόγειον. Γεγονὸς εἶναι φανερόν ὅτι ὁ μάρτυς ἀμέσως τότε ἐθεωρήθη ἅγιος καὶ προσεκυνεῖτο. Ἡ λατρεία του οὔτε φανερά οὔτε ἐπίσημος ἦτο, ἀλλὰ μόνον τοπικὴ καὶ προσηρητημένη πρὸς τὴν λατείαν τῆς Θεοτόκου Ὁδηγητρίας τῆς προστάτιδος αὐτοῦ. Ἦτο δὲ αὕτη ἡ εἰκὼν τῆς Παναγίας τοῦ Γαλατᾶ ἢ ἴσως τῆς λεγομένης αὐτόθι Χρυσοπηγῆς, μετὰ τῆς ὁποίας συνελατρεῦετο ὁ ἅγιος μυστικὰ τὴν ἐπέτειον τῆς ἀλώσεως. Τὴν ἡμέραν νομίζω συμβολικὴν, διότι εἶναι πιθανόν ὅτι ἐώρταζον ἢ ἐτίμων τοὺς νεομάρτυρας τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς Ὁδηγητρίας, προστάτιδος τῆς πόλεως. Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τελεσθῇ ἄλλοτε ἢ μνήμη του ἢ ἄλλως. Τὴν εἰκόνα τῆς Ὁδηγητρίας, ταύτην τὴν θαυματουργόν, ἀπέκτησαν τῷ 1821 οἱ δυτικοὶ καὶ μετέφερον εἰς τὴν ἑαυτῶν ἐν Πέργῃ Παναγίαν, ἔνθα καὶ προσκυνεῖται εὐλαβῶς, μετ' αὐτῆς δ' ἐτιμᾶτο ἢ καὶ τιμᾶται ἀκόμη ἡ μνήμη τοῦ μάρτυρος.

Ἐν Χίῳ γνωρίζομεν ἰδρυμένα δύο παρεκκλήσια εἰς ὄνομα αὐτοῦ, ἰδρυμένα ὑπὸ τῶν Ἀργεντῶν μόνον, ἐν ἐν τῇ πόλει παλαιότατον καὶ ἄλλο παρὰ τὴν μονὴν Μουνδῶν ἰδρυμα τῶν ἀρχῶν τοῦ 17 αἰῶνος. Ταῦτα ὡς πρὸς τὸν Ἅγιον.

Ἀφορμὴν εἰς ἐκλατινισμόν τοῦ μάρτυρος ἔδωκαν ἀσφαλῶς μόνοι οἱ περὶ τὸν Ἀλλάτιον καὶ Σοφιανὸν ἐνθερμοὶ Χῖοι θεολόγοι. Οἱ πλεῖστοι τῶν Λατίνων ἀγιολόγων λέγουσι ῥητῶς τὸν μάρτυρα Ἑλληνα καὶ ἐξ Ἑλλήνων (σχισματικῶν) γεννηθέντα, οὐδεὶς δ' ἀπολύτως τὸν λέγει Λατῖνον. Οὔτε εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν Μαρτυρολόγιον τὸν περιέλαβον οὔτε αἱ Constitutiones Urbanae τὸν ὠνόμασαν ἅγιον. Ἐθαυμάσθη βεβαίως καὶ ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν Λατίνων ὡς καὶ ἄλλοι πολλοὶ μάρτυρες τῆς ἐκκλησίας μας καὶ τοῦτο διότι, ὡς γράφεται, ἤθλησε καὶ ἔζησεν εἰς τοὺς ἐνωτικούς χρόνους τοῦ 16 αἰῶνος. Ἄν δὲ ἔτεινον εἰς ἐκλατινισμόν τοῦ μάρτυρος ἅς μὴ λησμονηθῇ ὅτι καὶ τὸν Θεόφιλον

ἀγλαΐσμα τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας ὠνόμασαν καὶ ἄλλους ἐθαύμασαν καὶ ἀνέφερον. Οὔτε ὁ Λέων Ἀλλάτιος ὁμοίως, οὔτε ὁ Michele Giustiniani, ὀνομάζουσί που Λατῖνον ἢ δυτικὸν τὸν μάρτυρα, ὁ δὲ Hoffman παντελῶς ἀποσιωπᾷ ὀρθότατα τὸ ὄνομά του, ἀπαριθμῶν τὰ τῶν λοιπῶν ἁγίων τῆς χιακῆς λατινικῆς ἐκκλησίας. Ἡ λατινικὴ ἐκκλησία τῆς Χίου οὐδέποτε οὔτε τὸν ἐτίμησεν οὔτε τὸν ἐμνημόνευσε, τοῦναντίον δὲ τὸν ἠγνόησε διότι οὐδεμίαν εἵδῃσιν εἶχομεν ἢ ἔχομεν περὶ λατρείας παρὰ τοῖς ἐν Χίῳ Λατίνοις τοῦ Ἀνδρέου. Οὔτε ὁμοίως καὶ ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία τὸν ἐτίμα, διότι ἐλησμονήθη ὁ μάρτυς ἐπὶ ἐνενήκοντα ἔτη καθ' ἃ ἴσχυεν ἀκόμη ἡ γενοατοκρατία ἐν Χίῳ, ἐφ' ἧς οὐδὲ σκιὰ μνήμης νεομάρτυρος ἦτο δυνατόν νὰ νοηθῇ. Ὅτι ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐτιμᾶτο, τὸ μαρτυρεῖ τὸ καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας προσκύνημα τοῦ ἐρειπωμένου παρεκκλησίου του, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι δίκαιον καὶ ἄξιον ν' ἀνεγερθῇ ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν μας καὶ συμπολιτῶν τοῦ ἁγίου, λαμπρὸς ναὸς ἐκ Χιακοῦ ποικίλου μαρμάρου, εἰς αἰωνίαν εὐγνωμοσύνην ὑπὲρ τῆς ἀνυπολογίστου θυσίας του. Διότι ἐμαρτύρησε διὰ τὴν ἁγίαν ἡμῶν πίστιν, παραδώσας ἑαυτὸν καρτερικῶς καὶ ἀταράχως εἰς φρικώδη μαρτύρια, τὰ ὁποία μόνον ἐχθροὶ τῶν Χριστιανῶν δύνανται νὰ ἐπινοήσωσι, πρῶτος αὐτὸς καὶ κορυφαῖος τοῦ χοροῦ τῶν νεομαρτύρων. Δικαίως ὁθεν δέον νὰ κληθῇ πρωτόκλητος Ἀνδρέας νεομάρτυς, ἀφοῦ μάλιστα ὁμοίον ἥρωα τῆς πίστεως, πολλοὺς αἰῶνας εἶχε νὰ ἴδῃ ἡ ἐκκλησία μας καὶ ἀφοῦ ἀτυχῶς ἔμεινεν ἐπὶ μακροτάτους ἐνιαυτοὺς ἄγνωστος, ἄνευ τιμῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἐγκωμίων, δι' ὧν οἱ Ἕλληνες σεμνύουσι τοὺς μάρτυρας αὐτῶν. Τῆς μακρᾶς ταύτης καὶ σκοτεινῆς σιγῆς δὲν ἦτο ἄξιος ὁ λαμπρὸς πρόμαχος, καὶ ἀγνὸς στρατιώτης τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος ἠθλήσεν ἐν αὐτῇ τῇ ἀποφράδι ἐπετείῳ τῆς ἀλώσεως, ἐν μέσῃ Βασιλευοσῇ εἰς δόξαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τῆς γενετείρας του καὶ τοῦ ἐπιφανοῦς αὐτοῦ γένους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἀθήναιον.** Σύγγραμμα Περιδικὸν κατὰ διηγητὴν ἐκδιδόμενον συμπράξει πολλῶν λογίων. Ἀθήνησιν, 1874-1881.
- Allatius, Leone.** *Vita e morte de P. F. Alessandro Baldrati da Lago.* In Roma, 1657.
- Allatius, Leone.** *Vita della venerabile serva di Dio Maria Raggi da Scio, del terzo ordine di S. Domenico.* In Roma, M.DC.LV.
- Allatius, Leone.** *De Ecclesiæ Occidentalis atque Orientalis perpetua consensione, libri tres.* Coloniae Agrippinae, c1o.Ico.XLVIII (1848).
- Allatius, Leone.** Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου τοῦ Μεγάλου Λογοθέτου Χρονικὴ Συγγραφή. *Georgii Acropolitæ magni Logothetæ Historia, Joëlis chronographia compendiaria & Joannis Canani narratio de bello CP. Leone Allatio interprete, cum ejusdem notis & Theodori Douzæ observationibus. Accesset Diatriba de Georgiorum scriptis,* Venetiis, M.DCC.XXIX.
- Ἀμάντου, Κωνσταντίνου.** Χιακὰ Χρονικά, ἐτήσιον δημοσίευμα. Τεύχη Α'-ΙΣ'. Ἐν Ἀθήναις, 1911-1916.
- Ἀνωμόμου.** *Bibliotheca hagiographica græca seu elenchus vitarum Sanctorum græce typis impressarum ediderunt hagiographi bollandiani.* Bruxellis, 1895.
- Ἀνωμόμου.** Νέον Μαρτυρολόγιον ἥτοι Μαρτύρια τῶν νεοφανῶν μαρτύρων τῶν μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ τόπους μαρτυρησάντων. Ἐν Ἀθήναις, 1854.
- Arnaud, Louis.** *Néo-Orthodoxes. Michel d'Athènes et Angelis d'Argos (Echos d'Orient. Revue bimestrielle de Théologie, de Droit canonique, de Liturgie, d'Archéologie, d'Histoire et de Géographie orientales.* Tome XVI, Année 1913. Paris. σελ. 396-408).
- Aymon, T.** *Monumens authentiques de la Religion des Grecs, et de la fausseté des plusieurs Confessions de foi des Chrétiens Orientaux.* A la Haye, M. DCC. VIII.

- Βλαστοῦ, Ἀλεξάνδρου Μ.** Χιακὰ ἥτοι Ἱστορία τῆς Νήσου Χίου. Ἐν Ἐρμουπόλει, 1840.
- Βουλγάρεως, Εὐγενίου.** Ἐπιστολὴ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως πρὸς Πέτρον τὸν Κλαίρκιον περὶ τῶν μετὰ τὸ σχίσμα Ἀγίων τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν γενομένων αὐτῇ θανάτων. Ἐκδιδόμενη νῦν τὸ πρῶτον ὑπὸ Ἀνδρέου Κορομηλά τοῦ Ἀθηναίου. Ἀθήνησιν, 1844.
- [Giustiniani] Ivstinian, Ierosme.** *La Description et Histoire de l'Isle de Scios, ou Chios.* Paris, M. D. VI [sic].
- Giustiniani, Michele.** *La Gloriosa morte de' diciotto Fanciulli Giustiniani Patriti Genovesi, de' Signori di Scio.* In Avellino, M. DC. LVI.
- Giustiniani, Michele.** *La Scio Sacra del Rito Latino.* In Avellino, M. DC. LVIII.
- Giustiniani, Michele.** *Scielta delle Lettere Memorabili raccolte dall' Abbate Michele Giustiniani, patritio genovese de' Signori di Scio.* In Napoli, 1683.
- De La Croix, le Sieur.** *Etat present des Nations et Eglises grecque [sic] armenienne et maronite en Turquie.* A Paris, M.DCC.XLI.
- Delehaye, Hippolite, S. I. Bollandiste.** *Les Origines du Culte des Martyrs.* Bruxelles, 1912.
- Δημητρακοπούλου, Ἀνδρονίκου Κ.** Ὁρθόδοξος Ἑλλὰς ἥτοι περὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν γραψάντων κατὰ Λατίνων καὶ περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν. Ἐν Λειψία, 1872.
- Δουκάκη, Κωνστ[αντίνου] Χρ.** Ἀκολουθία Ἀσματικὴ μετὰ ἐγκωμίων πάντων τῶν νεοφανῶν Μαρτύρων τῶν μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως μαρτυρησάντων, ἐξ ὧν οἱ ὀνομαστότεροι βιογραφικῶς σημειοῦνται ἢ νέον Μαρτυρολόγιον βιβλίον ψυχοφελέστατον. Ἐν Ἀθήναις, 1897.
- Δουκάκη Κωνσταντίνου, Χρ.** Μέγας Συναξαριστὴς.... Πάντων τῶν ἁγίων. Ἐν Ἀθήναις, 1892-1896.
- Du Cange, Carolus Du Fresne.** *Constantinopolis Christiana seu Descriptio urbis sub Imperatoribus Christianis, cum figuris Templi S. Sophiæ & Aliis. Libri Quatuor. (Historia Byzantina duplici commentario illustrata.* Venetiis, M. DCC. XXIX).

Ζαβίρα, Γεωργίου Ἰωάννου. Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον, ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Π. Κρέμου. Ἀθήνησι, 1872.

Ζ[ολώτα], Α[ίμιλία] Γ[εωργίου]. Ἀκολουθία τοῦ Ὁσίου Νικηφόρου τοῦ Χίου ὑπὸ προτοσυγγέλλου Κυρίλλου Τρεχάκη καὶ Βίος αὐτοῦ. Ἐν Χίῳ, 1907.

Ζολώτα, Γεωργίου Ι. Ἱστορία τῆς Χίου. Ἐν Ἀθήναις, 1921-1928.

Κανελλάκη, Κωνσταντίνου. Χιακὰ Ἀνάλεκτα. Ἐν Ἀθήναις, 1890.

Καραμζίνου, Νικολάου. Ἱστορία τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Ῥωσσίας ἐξεληγισθεῖσα ἐκ τοῦ γαλλικοῦ παραβληθέντος πρὸς τὸ ῥωσσικὸν πρωτότυπον ὑπὸ Κωνσταντίνου Σ. Κροκιδᾶ. Ἐν Ἀθήναις, 1856-1857.

Κορεσσίου, Γεωργίου. Ἀκολουθία Ἀσματικὴ τοῦ Μάρτυρος Θεοφίλου τοῦ Ζακυνθίου μαρτυρήσαντος ἐν Χίῳ, συντεθέντα ὑπὸ τοῦ Θεολογικοτάτου Γεωργίου Κορεσσίου τοῦ Χίου. Νῦν πρῶτον ἐκδοθεῖσα τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἐγκρίσει, ἐπιστάσι καὶ διορθώσει τοῦ Κ. Ἱερομ. Στρατούλη, δαπάνη δὲ Σεργίου Χ. Ραφτιάκη. Ἐν Ζακύνθῳ, 1856.

Corner, Flaminio. *Notizie storiche delle Chiese e Monasteri di Venezia e di Torcello, tratte dalle Chiese Veneziane a Torcellane illustrata da Flaminio Corner, Senator Veneziano.* In Padova, M. DCC. LVIII.

Κούμα, Κ. Μ. Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἕως τῶν ἡμερῶν μας ἐκ παλαιῶν ἀπανθισθεῖσαι, καὶ τὰ νεώτερα ἐξ ἀρίστων Γερμανῶν ἱστοριογράφων ἐλευθέρως μεταφρασθεῖσαι. Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας, 1830.

Crusius, Martinus. *Turcogræciæ, Libri Octo.* Basileæ, [1584].

Le Quien, Michælis R. P. F. *Oriens Christianus in quatuor patriarchatus digestus; quo exhibentur Ecclesiæ, Patriarchæ cæterique præsules totius Orientis.* Parisiis, M. DCC. XL.

Migne, J.-P. L'Abbé. *Dictionnaire Hagiographique (Encyclopédie Théologique ou série de Dictionnaires sur toutes les parties de la Science Religieuse, offrant en français la plus claire, la plus facile, la plus commode, la plus variée et la plus complète des Théologies.* [Paris], s'imprime et se vend chez J. T.-P. Migne, éditeur aux Ateliers catholiques, Rue d'Amboise, au Petit-Mont-rouge, 1848-1850.

Migne, J.-P. L'Abbé. *Patrologiæ Cursus Completus sive Bibliotheca Universalis, integra, uniformis, commoda æconomica Omnium SS. Patrum, Doctorum, Scriptorumque Ecclesiasticorum, qui ab ævo apostolico ad usque Innocentii III Tempora floruerunt,* Parisiis, Excudebat Vrayet in Via dicta d'Amboise, près La Barrière d'Enfer ou Petit-Mont-rouge, 1844.

Νεκταρίου, Πατριάρχου Ἱεροσολύμων. Τοῦ Μακαριωπάτου καὶ Σοφωτάτου Πατριάρχου τῆς Μεγάλης καὶ Ἁγίας Πόλεως Ἱερουσαλὴμ κυρίου Νεκταρίου πρὸς τὰς προσκομισθείσας θέσεις παρὰ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Φρατόρων διὰ Πέτρον τοῦ αὐτῶν Μαΐστορος περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα ἀντιδόσεις. Τυπωθεῖσα νῦν πρῶτον ἐν τῇ σεβασμίᾳ Πατριαρχικῇ καὶ αὐθεντικῇ μονῇ τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ πρωτοκορυφαίων Ἀποστόλων τῇ καλουμένῃ Τζετατζουῖα κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔτος τὸ σωτήριον, ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ. Ἐν Γιασίῳ τῆς Μολδαβίας, [1682].

Νικοδήμου, Ἀγιορείτου. Συναξαριστὴς τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ πάλαι μὲν Ἑλληνιστὶ συγγραφεὶς ὑπὸ Μανρικίου διακόνου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας . . . αὐθ'. Ἐν Βενετίᾳ, 1819.

Νοταρά, Μακαρίου. Νέον Λειμωνάριον περιέχον Μαρτύρια παλαιὰ καὶ νέα καὶ βίους Ὁσίων ἅπαντα ἐσυνάχθησαν παρὰ τοῦ ἀοιδίμου Μητροπολίτου Ἁγίου Κορίνθου κυρίου Μακαρίου Νοταρά. Ἐν Βενετίᾳ, 1819.

Pagano, Carlo. *Delle Imprese e del Dominio dei Genovesi nella Grecia.* Genova, 1846.

Papadopoli, Nicolai Comneni. *Historia Gymnasii Patavini postea, quæ hactenus de illo scripta sunt, ad hæc nostra tempora plenius, & emendatiùs deducta.* Venetiis, M. DCC. XXVI.

Παπαδοπούλου, Χρυσοστόμου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν. Οἱ Νεομάρτυρες. Ἐκδοσις δευτέρα. Ἐν Ἀθήναις, 1934.

Παπαδοπούλου, Χρυσοστόμου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν. Περὶ τῆς Ἀνακηρύξεως Ἁγίων ἐν τῇ Ὁρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ, μετ' ἐπιμέτρων περὶ τοῦ πολέμου τῶν Λατίνων κατὰ τῆς μηνῆς τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ. Ἐν Ἀθήναις, 1934.

Petit, Louis S. G. Mgr. Archevêque Latin d'Athènes. *Bibliographie des Acoluthies Grecques.* Bruxelles, 1926.

Pitra, T. P. *Analecta Novissima Spicilegii Solesmensis altera continuatio. Tom. I. De Epistolis et Registris Romanorum Pontificum disseruit Johannes Baptista Cardinalis Pitra, episcopus portuensis et S. Rufinae S. R. E. bibliothecarius.* Parisiis, M. DCCC. LXXXV.

Ricaud, M. le Chevalier. *Histoire de l'Estat present de l'Eglise grecque et de l'Eglise armenienne, Traduit de l'Anglois, par M. de Rosemond.* A. Middelbourg, M. DC. XCII.

Σάθα, Κ[ωνσταντίνου] Ν. *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη ἢ Συλλογὴ Ἀνεκδότων Μνημείων τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας.* Ἐν Βενετίᾳ 1872-1894.

Σάθα, Κωνσταντίνου Ν. *Νεοελληνική Φιλολογία.* Ἐν Ἀθήναις, 1868.

Σάρου, Αἰμ[ιλίας] Κ. *Τὰ Βυζαντινὰ καὶ Γεγονοτικά Μνημεῖα τῆς Νήσου Χίου (Ἐλεύθερον Βῆμα, Μεγάλῃ Καθημερινῇ Πολιτικῇ καὶ Οἰκονομικῇ Ἐφημερίς. Ἀθῆναι Ἔτος Ι'. Ἀριθ. 3373. Πέμπτη, 3 Σεπτεμβρίου 1931).*

Σάρου, Αἰμιλίας Κ. *Χιακά (Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν Ἔτος Η'. Ἀθῆναι, 1931).*

Υψηλάντου, Ἀθανασίου Κομνηνοῦ. *Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Πολιτικῶν τῶν εἰς δώδεκα Βιβλίον Η' Θ' καὶ Ι' ἦτοι Τὰ Μετὰ τὴν Ἀλώσιν (1453-1789).* Ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1870.

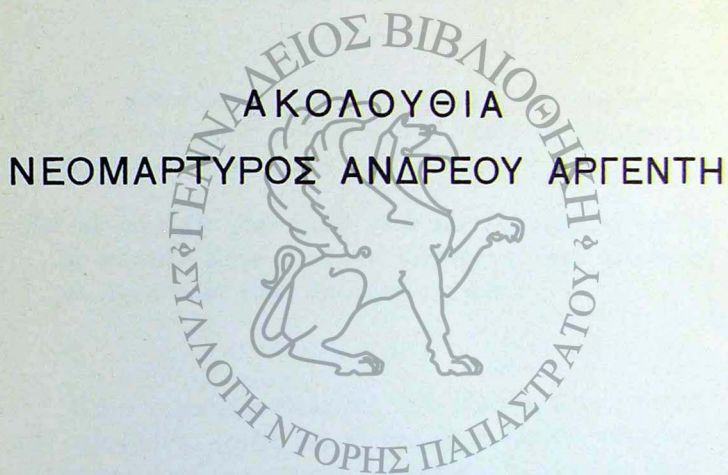
Φωτεινοῦ, Διονυσίου. *Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας, τὰ νῦν Τρανσυλβανίας, Βλαχίας καὶ Μολδαβίας.* Ἐν Βιέννῃ, 1819.

Φωτεινοῦ, Γρηγορίου. *Τὰ Νεαμονήσια,* Ἐν Χίῳ, 1865.

Henschenius, Godefridus et Papebrochius Danielis. *Acta Sanctorum quotquot toto orbe coluntur, vel a catholicis scriptoribus celebrantur ex Latinis et Graecis, aliarumque gentium antiquis monumentis collecta, digesta, illustrata a Godefrido Henschenio et Daniele Papebrochio, e Societate Jesu editio novissima, curante Joanne Carnandet. Maii Tomus Septimus, continens tres ultimos dies operam et studium Conferentibus Francisco Bærtio et Conrado Ianningo ejusden Societatis.* Parisiis et Romæ apud Victorem Palmé, Bibliopolam, 1866.

Hopf, Charles. *Croniques Gréco-Romanes, inédites ou peu connues.* Berlin, 1873.

Hofmann, Giorgio. *Vescovadi Cattolici della Grecia. I. Chios (Orientalia Christiana, Vol. XXXIV.I.) Pont. Institutum Orientalium Studiorum.* Roma 128, 1934.

ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΝΔΟΞΟΥ ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΟΣ
ΑΝΔΡΕΟΥ ΑΡΓΕΝΤΗ ΤΟΥ ΧΙΟΥ

ΠΟΝΗΘΕΙΣΑ ΥΠΟ

ΤΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΑΓ. ΒΑΣΙΛΑΚΗ

ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΚΑΙ ΙΕΡΑΤΙΚΟΥ ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΟΥ

ΤΗΣ ΕΝ ΒΡΟΝΤΑΔΩΙ ΧΙΟΥ ΙΕΡΑΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΑΡΚΟΥ

*Τῇ κθ'. Μαῖου ἐορτάζομεν τὴν μνήμην τοῦ Ἀγίου νεομάρ-
τυρος Ἀνδρέου τοῦ Χίου τοῦ Ἀργέντη, ἀθλήσαντος
ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν ἔτει 1465.*

*Ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἑσπερινῷ μετὰ τὸν Προοιμιακὸν καὶ τὸ
Μακάριος Ἀνὴρ ἱστώμεν στίχους ἡ' καὶ ψάλλομεν
τὰ προσόμοια τάδε δευτεροῦντες αὐτά.*

Ἦχος πλ. δ'.

ὦ τοῦ παραδόξου θαύματος, φίλε Χριστοῦ ἀκραιφνέστατε,
τὴν τοῦ Βελιάρ ὀργήν, καὶ τὸ θρόσος κατέβαλες, τοῦ κοινοῦ
ἀλάστορος, ἀνεन्दότῳ φρονήματι, καθυπομείνας τῷ θείῳ ἔρωτι,
πολλὰς βασάνους καὶ τέλος θάνατον, διὸ καὶ ἔλαβες δόξαν τὴν
αἰδιον παρὰ Χριστοῦ, τοῦ πᾶσι παρέχοντος τὸ μέγα ἔλεος.

Χαίροις Ἀνδρέα πανένδοξε, ὡς ἀθλητὴς τοῦ Χριστοῦ, τῶν
τυράννων κατέβαλες τὴν ὀφρὺν πανθαύμαστε, θαρσαλέῳ φρο-
νήματι καὶ εὐτολμίᾳ τῶν θείων λόγων σου, διὸ σοῦ ξίφει κάραν
τὴν πάντιμον, μάκαρ πολύαθλε, ἀπηνῶς ἀπέτεμον οἱ δυσσεβεῖς,
οὐθεν τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀπέληφας.

Χαίροις Ἀνδρέα ἀήττητε, τῶν Ἀργεντῶν ὁ βλαστός, Βυζαν-
τίου τὸ καύχημα, καὶ τῆς Χίου στήριγμα ἀνεδείχθης πανθαύ-

μαστε, εὐπατριδῶν κῆπος κατάκαρπος, λυχνία πίστεως ἀπαστρέπτουσα. Ὅθεν σὲ ἄνθεσιν ἐγκωμίων στέφομεν ὡς νικητὴν τοῦ ἐχθροῦ, στερεώψυχε, καὶ ἀριστεία Χριστοῦ.

Χαίροις, Ἀνδρέα πανθαύμαστε, διὰ τὴν ὄντως ζωὴν τοὺς τυράννους κατέβαλες καὶ Αἰγυπτίους ἡσυχνας ἐν γενναίῳ φρονήματι διὸ σὲ πάντες ἡμεῖς γεραίρομεν, ὡς μαργαρίτην λίθον πολύτιμον, πάντας ἐπηύφρανας καὶ στεφάνων ἐτυχες μαρτυρικῶν, χάριν ἐξαιτούμενος τοῖς σὲ γεραίρουσιν.

Δόξα Πατρὶ. Ἦχος πλ. β'.

Ἐξέλαμψε σήμερον ὡς ἀειφανὴς ἀστήρ, ἐν τῷ τῆς Ἐκκλησίας στερεώματι, τοῦ Χίου μάρτυρος Ἀνδρέου ἡ σεβασμία πανήγυρις, τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν λαμπρύνουσα· δεῦτε οὖν φιλέοργοι πάντες εὐφροσύνως ἐορτάσωμεν καὶ τούτῳ εὐλαβῶς προσεπίωμεν λέγοντες· Χαίροις μαργαρίτα πολύτιμε, ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρήσας στερεώτατα. Χαίροις τῆς ἀληθοῦς πίστεως ὑπερασπιστά, καὶ τῆς πλάνης τῶν Ἀγαρηνῶν ἡ κατὰπτωσις· Χαίροις τῶν Ὁρθοδόξων ἀπάντων τὸ ἐγκαλῶπισμα καὶ λαμπρὸν ὠράϊσμα καὶ σέμνωμα. Καὶ νῦν, ἐν οὐρανοῖς τῷ θρόνῳ τοῦ Δεσπότης παριστάμενος πρέσβευε, ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καὶ νῦν. Τῆς ἐορτῆς.

Εἵσοδος, τὸ Φῶς ἱλαρόν. τὸ προκείμενον τῆς ἡμέρας καὶ τὰ Ἀναγνώσματα.

ΠΡΟΦΗΤΕΙΑΣ ΗΣΑΪΟΥ ΤΟ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑ

Τάδε λέγει Κύριος· πάντα τὰ ἔθνη συνήχθησαν ἅμα καὶ συναχθήσονται ἄρχοντες ἐξ αὐτῶν· τίς ἀναγγελεῖ ταῦτα ἐν αὐτοῖς; ἢ τὰ ἐξ ἀρχῆς, τίς ἀκουστὰ ποιήσει ὑμῖν; ἀγαγέτωσαν τοὺς μάρτυρας αὐτῶν, καὶ δικαιωθήτωσαν, καὶ εἰπάτωσαν ἀληθῆ· γίνεσθέ μοι μάρτυρες, καὶ ἐγὼ μάρτυς Κύριος ὁ Θεός, καὶ ὁ παῖς ὃν ἐξελεξάμην· ἵνα γνῶτε, καὶ πιστεύσητε καὶ συνῆτε ὅτι ἐγὼ εἰμὶ, ἔμπροσθέν μου οὐκ ἐγένετο ἄλλος Θεός, καὶ μετ' ἐμὲ

οὐκ ἔσται· ἐγὼ εἰμὶ ὁ Θεός καὶ οὐκ ἔστι πάρεξ ἐμοῦ ὁ σῶζων. ἐγὼ ἀνήγγειλα καὶ ἔσωσα· ὠνείδισα, καὶ οὐκ ἦν ἐν ὑμῖν Θεός· ἀλλότριος· Ὑμεῖς ἐμοὶ μάρτυρες, καὶ ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ἐγὼ εἰμὶ, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐκ τῶν χειρῶν μου ἐξαιρούμενος· ποιήσω, καὶ τίς ἀποτρέψει αὐτό; οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ λυτρούμενος ὑμᾶς, ὁ Ἅγιος Ἰσραήλ.

ΣΟΦΙΑΣ ΣΟΛΟΜΩΝΤΟΣ ΤΟ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑ Α'.

Δικαίων ψυχαὶ ἐν χειρὶ Θεοῦ, καὶ οὐ μὴ ἄψηται αὐτῶν βάσανος. Ἔδοξαν ἐν ὀφθαλμοῖς ἀφρόνων τεθνάναι, καὶ ἐλογίσθη κάκωσις ἡ ἐξοδος αὐτῶν, καὶ ἡ ἀφ' ἡμῶν πορεία σύντριμμα· οἱ δὲ εἰσιν ἐν εἰρήνῃ· καὶ γὰρ ἐν ὄψει ἀνθρώπων ἐὰν κολασθῶσιν, ἡ ἐλπίς αὐτῶν ἀθανασίας πλήρης· καὶ ὀλίγα παιδευθέντες, μεγάλα εὐεργετηθήσονται· ὅτι ὁ Θεός ἐπείρασεν αὐτούς, καὶ εὗρεν αὐτοὺς ἀξίους ἑαυτοῦ, ὡς χρυσίον ἐν χωνευτηρίῳ ἐδοκίμασεν αὐτούς καὶ ὡς ὀλοκάρπωμα θυσίαις προσεδέξατο αὐτούς· καὶ ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς αὐτῶν ἀναλάμψουσι, καὶ ὡς σπινθῆρες ἐν καλάμῃ διαδραμοῦνται· κρινούσιν ἔθνη, κρατήσουσι λαῶν, καὶ βασιλεύσει αὐτῶν Κύριος εἰς αἰῶνας· οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτὸν σπνήσουσιν ἀλήθειαν, καὶ οἱ πιστοὶ ἐν ἀγάπῃ προσμενοῦσιν αὐτῷ ὅτι χάρις καὶ ἔλεος ἐν τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ, καὶ ἐπισκοπὴ ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ.

ΣΟΦΙΑΣ ΣΟΛΟΜΩΝΤΟΣ ΤΟ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑ Β'.

Δίκαιοι εἰς τὸν αἰῶνα ζῶσι, καὶ ἐν Κυρίῳ ὁ μισθὸς αὐτῶν, καὶ ἡ φροντίς αὐτῶν παρὰ Ὑψίστου· διὰ τοῦτο λήψονται τὸ βασίλειον τῆς εὐπρεπείας, καὶ τὸ διάδημα τοῦ κάλλους ἐκ χειρὸς Κυρίου· ὅτι τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ σκεπάσει αὐτούς, καὶ τῷ βραχίονι ὑπερασπιεῖ αὐτῶν, λήψεται πανοπλίαν τὸν ζῆλον αὐτοῦ, καὶ ὀπλοποιήσει τὴν κτίσιν εἰς ἄμυναν ἐχθρῶν. Ἐνδύσεται θώρακα δικαιοσύνης, καὶ περιθήσεται κόρυθα, κρίσιν ἀνυπόκριτον· λύεται ἀσπίδα ἀκαταμάχητον ὁσιότητα, ὅξυνεῖ δὲ ἀπότομον ὄργην εἰς ρομφαίαν· συνεκπολεμήσει αὐτῷ ὁ κόσμος ἐπὶ τοὺς παράφρο-

νας, πορεύονται εὔστοχοι βολίδες ἀστραπῶν, καὶ ὡς ἀπὸ εὐκύκλου τόξου τῶν νεφῶν ἐπὶ σκοπὸν ἀλοῦνται· καὶ ἐκ πετροβόλου θυμοῦ, πλήρεις ριψήσονται χάλαζαν. Ἀγανακτήσει κατ' αὐτῶν ὕδωρ θαλάσσης, ποταμοὶ δὲ συγκλείσουσιν ἀποτόμως ἀντιστήσεται αὐτοῖς πνεῦμα δυνάμεως, ἐκλικμήσει αὐτούς· καὶ ἐρημώσει πᾶσαν τὴν γῆν ἀνομία, καὶ ἡ κακοπραγία περιτρέψει θρόνους δυναστῶν. Ἀκούσατε οὖν βασιλεῖς καὶ σύνετε, μάθετε δικασταὶ περάτων γῆς· ἐνωτίσασθε οἱ κρατοῦντες πλήθους, καὶ γεγυρμένοι ἐπὶ ὄχλοις ἐθνῶν· ὅτι ἐδόθη παρὰ Κυρίου ἡ κράτης ὑμῖν, καὶ ἡ δυναστεία παρὰ Ὑψίστου.

Εἰς τὴν λιτὴν. Ὑψιστος α'.

Σήμερον ἀνέτειλεν ὡς κομήτης πολύφωτος, καὶ τὸν κόσμον ἐφώτισε θείαις λάμπουσιν ὁ Θαυματουργὸς Ἀνδρέας ὁ Ἀργέντης· τοῦτου τοῖς ἄθλοις πρὸς τὴν πίστιν μιμούμενοι, οἱ τοῦτου ἀπόγονοι, Εὐστράτιος ὁ ἱατροφιλόσοφος καὶ Εὐστράτιος ὁ ἐθνομάρτυς. Ὁ μὲν τοὺς παπιστὰς κατεφίμωσε διὰ τῆς εὐρυμαθείας καὶ εὐγλωττίας του, ὁ δὲ μετὰ τοῦ ἐθνομάρτυρος τῆς Ἑλληνικῆς παλιγενεσίας Ρήγα τοῦ Φεραίου, ὡς ἐθνομάρτυς πρὸ τῶν ἀνόμων δικαστῶν παρέστη. Διὸ μετ' αὐτῶν καὶ ἡμεῖς μιμηθῶμεν τὴν πίστιν ἐκείνου καὶ οὕτως εἴπωμεν. Κύριε ταῖς πρεσβείαις τοῦ καλλινίκου μάρτυρος Ἀνδρέου, ρῦσαι ἡμᾶς τῆς τυραννίδος τῶν ἀλλοτρίων καὶ σῶσαι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Ὑψιστος β'.

Τοῦ Κωνσταντίνου ἡ πόλις σήμερον ἐδέξατο τοὺς σοὺς ἀγῶνας, παναιοῖδμε μάρτυς Ἀνδρέα. Ἐν ταύτῃ γὰρ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἐσκοφαντήθης, ὅτι ἐν Αἰγύπτῳ ἡρνήθης τὸν Χριστόν. Ὅθεν καὶ συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν ἀνόμων ὑπέστης μώλωπας φρικτοὺς, ραβδισμοὺς καὶ παντοίας κακώσεις καὶ τέλος τὸν θάνατον· ὃν καρτερικῶς ὑπέμεινας ὑπὲρ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν τοῦ παρέχοντος τῷ κόσμῳ τῷ μέγα ἔλεος.

Δόξα Πατρὶ. Ὑψιστος πλ. α'.

Τὸν πολιοῦχον τῆς Χίου καὶ καύχημα τοῦ Βυζαντίου Ἀνδρέαν τὸν μέγαν ἀθλητὴν, δεῦτε φιλομάρτυρες ἐγκωμίοις εὐφημήσωμεν καὶ ἄνθεσιν ἑαρινοῖς καταστέψωμεν. Χαῖρε ὁ ὀλετήρ, κάρφοι, τῶν ξεόντων τὸ σῶμα τὸ σόν, θεσπέσιε, μάχαιρα ἀμφίστομος, ἱαμὸν δρέπανον· Θυρεὸς ἀκατάβλητος ὑπὲρ ἡμῶν, θεόφρον, καὶ πύργος ἀπόρρητος τῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ. Ὅν οὖν παρηρσία δυσώπει, ἴασιν νοσοῦσι διδόναι καὶ ἐξαμαρτάνουσι συγχώρησιν.

Καὶ νῦν. Τῆς Ἑορτῆς. Εἰς τὸν στίχον σιχηρὰ προσόμοια.

Ὑψιστος β'. Οἶκος τοῦ Εὐφραθᾶ.

Χῖοι οἱ εὐσεβεῖς, ἀθροίζονται τιμῆσαι, Ἀνδρέαν τὸν Ἀργέντην ἐν τοῖς ναοῖς τῆς δόξης, Κυρίου Παντοκράτορος.

Στίχος. Θαυμαστὸς ὁ Θεός.

Δεῦτε οἱ γηγενεῖς, τῆς Χίου εὐπατριδαί, ἐν μεγαλοπρεπείᾳ τιμήσωμεν καὶ ὕμνοις τὸν μάρτυρα τῆς πίστεως.

Στίχος. Τοῖς ἁγίοις τοῖς ἐν τῇ γῇ.

Ὁ μάρτυς τοῦ Χριστοῦ, ἰκέτευε ἀπαύστως ὑπὲρ πατρίδος Χίου, ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος καὶ βασιλίδος πόλεων.

Δόξα Πατρὶ. Ὑψιστος β'.

Δεῦτε φιλομάρτυρες Χῖοι, πνευματικῶς πανηγυρίσωμεν καὶ ἄνθεσιν ἑαρινοῖς καταστέψωμεν τὴν πανίερρον αὐτοῦ κεφαλὴν. Οὗτος γὰρ ἐν τῇ Βασιλίδι τῶν πόλεων ἀθλήσας ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ πίστεως ἡξιώθη τοῦ στεφάνου τοῦ μαρτυρίου· διὸ καὶ ἡμεῖς μιμηθῶμεν τοὺς ἄθλους ἐκείνου καὶ οὕτως εἴπωμεν. Φιλάνθρωπε Κύριε, πρεσβείαις τοῦ ἀθλοφόρου σου Ἀνδρέου λύτρωσαι τὴν Πόλιν τοῦ Βύζαντος καὶ σῶζε τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ.

Καὶ νῦν. Τῆς Ἑορτῆς.

Ἀπολυτίκιον. Ἦχος γ'. Θείας πίστεως.

Χαῖρε βλάστημα τερπνὸν τῆς Χίου καὶ ἀγλάϊσμα τοῦ Βυζαντίου, μεγαλομάρτυς Ἀνδρέα, πολυάθλη· τῶν Αἰγυπτίων τοὺς λόγους ἐφαύλισας, Ἀγαρηνῶν δὲ τὸ θράσος κατέβαλες· οὕτως ἅγιε Χριστὸν τὸν Θεὸν ἐκέλευε δωρῆσασθαι ἡμῶν τὸ μέγα ἔλεος
Δόξα Πατρὶ. Τῆς Ἀγίας Θεοδοσίας. Καὶ νῦν. Τῆς Ἑορτῆς καὶ Ἀπόλυσις.

Εἰς τὸν Ὁρθρον

*Μετὰ τὸ Θεὸς Κύριος καὶ τὴν α'. στιχολογίαν.
Κάθισμα.*

Ἦχος α'. Τὸν τάφον σου Σωτήρ.

Ἡ Χίος ἡ κλεινὴ, τοῦ Αἰγαίου ἡ νύμφη, ἀπέδειξεν ὑμῖν ἤδη μάρτυρα θεῖον, σαφῶς ἐκδιδάξασα εὐσεβείας τὰ νάματα, τὸν Ἀργέντειον, ὃς πᾶσι τύπος ἐδείχθη θνήσκειν, εἴποτε ὑπὲρ Χριστοῦ γε δεήσει, προθύμως καὶ χαίρουσα.

Δόξα καὶ νῦν. Τῆς ἑορτῆς.

Μετὰ τὴν β'. στιχολογίαν ἕτερον κάθισμα ὁμοιον.

Τὸν φίλον τοῦ Χριστοῦ, τὸν λαμπρὸν ἀριστέα, τὸν μάρτυρα, πιστοί, τὸν Ἀνδρέαν τὸν Χῖον, γεραίρομεν ἐν ἔσμασιν ἱεροῖς ἐν τῇ μνήμῃ του, ἵνα λάβωμεν ἀμαρτημάτων τὴν λύσιν ταῖς πρεσβεύαις του, ταῖς πρὸς Θεὸν εὐπροσδέκτοις καὶ βίου διόρθωσιν.

Δόξα καὶ νῦν τῆς Ἑορτῆς.

Μετὰ τὸν Πολυελαῖον

Ἐπεφάνη σήμερον τῇ οἰκουμένῃ.

Ἐν τῇ πόλει σήμερον τοῦ Βυζαντίου, ὁ κλεινὸς Ἀνδρέας ὁ Χῖος, ξίφει τὴν κάραν τμηθεὶς, διὸ καὶ στέφανον εἴληφε· καὶ τῶν ἀθέων τὸ θράσος κατήσχυεν.

Δόξα καὶ νῦν. Τῆς ἑορτῆς.

Οἱ ἀναβαθμοὶ καὶ τὸ α' Ἀντίφωνον τοῦ δ' ἤχου.

Προκείμενον.

Θαυμαστὸς ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ.

Στίχοι.

Τοῖς ἁγίοις τοῖς ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ ἐθαυμάστωσεν ὁ Κύριος.

Πᾶσα πνοή.

Εὐαγγέλιον Μαρτυρικόν.

Ὁ Ν' Ψαλμός.

Δόξα πατρὶ. Ταῖς τοῦ ἀθλοφόρου.

Καὶ νῦν. Ταῖς τῆς Θεοτόκου.

Ἰδιόμελον Ἦχος β'.

Ἀθλοφόρε Κυρίου Ἀνδρέα, τῆς Χίου τὸ καύχημα, καὶ τοῦ Βυζαντίου ἀγλάϊσμα, μὴ ἐλλείπης πρεσβεύων ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Οἱ Κανόνες τῆς Ἑορτῆς καὶ τοῦ ἁγίου

Ἦχος δ'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου. Ὡδὴ α'.

Τὸν μάρτυρα στέψωμεν, καὶ ἐγκωμίοις ὑμνήσωμεν, Ἀνδρέαν τὸν πάντιμον, τῶν Ἀργεντῶν τὸν βλαστὸν, καὶ βοήσωμεν αὐτῷ τῇ πανηγύρει, καὶ ἄσωμεν ἔσμασι τούτου τοῖς θαύμασι.

Θεῶ παριστάμενος, Ἀνδρέα μάρτυς αἰοῖδιμε, μὴ παύσης δεόμενος, τῇ Βασιλίδι μητρὶ καὶ ἀξιώσον, ἡμᾶς πανηγυρῖζειν, καὶ ἄσωμεν ἔσμασιν ἐπὶ τῇ μνήμῃ σου.

Γηθόμενοι ἄδομεν, μάρτυς Ἀνδρέα αἰοῖδιμε, ὧδὴν ὑμνητήριον, ταύτην σύ πρόσδεξαι, καὶ μεσίτευε, ὑπὲρ ἡμῶν ἀπάντων, τῶν ἐκ τοῦ γένους σου, μάρτυς πανένδοξε.

Θεοτόκιον.

Γενοῦ μοι πανάμωμε, ζωῆς ὁδὸς ὁδηγοῦσά με, πρὸς θεῖα

σκηνώματα, ἀπεπληρήθην γάρ, καὶ πρὸς βάραθρα κακίας ὀλισθαίνων, ἐξ ὧν μὲ ἀνάγαγε τῇ μεσιτείᾳ σου.

Ὡδὴ β'. Τοὺς σοὺς ὑμολόγους.

Τοὺς σοὺς εὐπατρίδας μυροβόλε, ᾧ Χίος, Ἀργέντας τοὺς πιστούς, Ἀνδρέαν καὶ Εὐστράτιον, πνευματικῶς στεφάνωσον, καθότι ἠξιώθησαν στεφάνων δόξης μαρτυρικῶν.

Χίος ἡ βλαστήσασα τὸν θεῖον, Ἀνδρέαν τὸν μάρτυρα Χριστοῦ, τῆς Βασιλίδος Πόλεων, χαῖρε διὰ τὰ τέκνα σου, καὶ ψάλλε ὕμνους ἅπασι, τοῖς εἰς Θεὸν διαλάμπασι.

Μακάριος σὺ τῆς ἐμπορίας, ἥς μάρτυς ἐμπόρευσαι σοφέ, πνευματικὰ καὶ ἄφθαρτα, ἀντὶ φθαρτῶν κτησάμενος καὶ οὐρανοῦ πολίτης δέ, εὐσεβοφρόνως γενόμενος.

Κροτοῦμεν ἐν ὕμνοις καὶ τυμπάνοις, κροτοῦμεν ἐν ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς, ἐν τῇ σῇ μνήμῃ ἔνδοξε, Ἀνδρέα ἀξιόγαστε, τοῖς γὰρ βασάνοις ἄγιε, δυνάμει θεῆς ρωννύμενος.

Θεοτόκιον.

Ίάσεις παρέχουσα παντοίας, τοῖς πόθῳ τιμῶσί σε, ἀγνή, τὸν τόκον τὸν ἐκ πνεύματος Ἀγίου συλληφθέντα σοι, παράσχου καὶ τοῖς δούλοις σου ἡμῖν πταισμάτων τὴν ἄφεσιν.

Ἦχος δ'. Ἐπεφάνης σήμερον.

Τὸν Ἀνδρέαν ἅπαντες, τὸν Χίον, Χίοι, δεῦτε ὕμνοις ψάλλωμεν ὡς ἀθλητὴν καρτερικόν, ἐν ἐκκλησίαις κραυγάζοντες, Χαῖρε Ἀνδρέα τῆς Χίου ἀγλάισμα.

Δόξα Πατρὶ καὶ νῦν.

Προστασία ἄμαχε τῶν θλιβομένων, καὶ θερμὴ ἀντίληψις τῶν πεποιντότων ἐπὶ σέ, ἐκ τῶν κινδύνων ἡμᾶς λύτρωσαι, ταῖς ἱκεσίαις Ἀνδρέου τοῦ δούλου σου.

Ὡδὴ γ'. Ὁ καθήμενος ἐν δόξῃ.

Καὶ τὸν μάρτυρα Ἀνδρέαν, φιλοφρόνως τιμήσωμεν, ἐν ᾠδαῖς ᾠσμάτων, Χίοι εὐσεβῶς μακαρίζοντες· οὗτος γὰρ ὥφθη δοχεῖον θεοῦ πνεύματος, καὶ πεφώτισται, τῇ Βασιλίδι τῶν πόλεων.

Καὶ καθήμενος ἐν θρόνῳ, θείας δόξης, πανένδοξε, τὴν τοῦ Κωνσταντίνου, πόλιν εὐσεβῶς διαφύλαττε, ταῖς σαῖς πρεσβείαις, ὃ μάρτυς, ταῖς πρὸς Κύριον, ᾧ βοᾷς ἀεὶ· Δόξα Χριστὲ τῇ δυνάμει σου.

Ρωμαλέα διανοίκα καὶ γενναίῳ φρονήματι, τὰς Κυρίου μάρτυς, πᾶσας ἐντολὰς ἐκτετέλεκας, ὡς κτησάμενος ἀγάπην τὴν πρὸς Κύριον, καὶ τοὺς πέλας τελείαν, Ἀνδρέα ἀείμνηστε.

Θεοτόκιον.

Παναγία Θεοτόκε, τοὺς εἰς σὲ καταφεύγοντας, ἐκ κινδύνων Χίους, ρῦσαι τῶν σκανδάλων τοῦ ὄφεως, ταῖς τοῦ Ἀνδρέου πρεσβείαις, ὃν δοξάζομεν, μετὰ σέ, καὶ γὰρ ὥφθη Κυρίῳ δουλεύων ἀεὶ.

Ὡδὴ δ'. Ἐξέστη τὰ σύμπαντα.

Ἐξέστη ὁ τύραννος, τῆς Ἀγαρ ὁ ἀπόγονος, τοῖς σοῖς θαύμασι, μάρτυς Ἀνδρέα, τῶν σῶν ἀγώνων, μάκαρ, διήγειρας, ἅπαντας ἡμᾶς τοὺς γηγενεῖς, ὅθεν σὲ γεραίρομεν καὶ ἡμεῖς θείοις ᾠσμασι.

Τῶν ἄθλων τὰ ἔπαθλα, παρὰ Χριστοῦ δεχόμενος. καὶ γέρα τῶν πόνων σου, τρισμάκαρ, καὶ θείας δόξης ἀεὶ πληρούμενος, γέγηθας ἀφράστως, ἀθλητά, ὅθεν σὲ γεραίρομεν καὶ ἡμεῖς θείοις ᾠσμασιν.

Γενναῖοι οἱ ἄθλοί σου, αἱ ἀρεταὶ θαυμάσαι, ὁ βίος σου ἔνθεος, Ἀνδρέα, ὅθεν καὶ δόξης πλείστης ἠξιώσαι, τῆς ἁνθωθεν, μάρτυς ἐκ Θεοῦ, ὃν περ καθικέτευε, ὑπὲρ τῶν ἐκ τοῦ γένους σου.

Θεοτόκιον.

Νοός μου θεράπευσον τὰς ἐκτροπὰς, πανάμωμε, ἴασαι τὰ πάθη τῆς ψυχῆς μου, τῆς ραθυμίας σκότος ἀπέλασον, ὅπως εὐχαρίστως ἀνυμνῶ πόθῳ καὶ γεραίρω σου, τὴν θερμὴν σου ἀντίληψιν.

Ὡδὴ ε'. Τὴν θεῖαν ταύτην.

Ὡς ἔχων μάρτυς πανθαύμαστε, μεγίστην παρηγοσίαν πρὸς Κύριον, Αὐτὸν ἰκέτευε, τοῦ λυτρωθῆναι κολάσεως, τοὺς τὴν πάντιμον μνήμην ἀνευφημοῦντας ἀεὶ.

Πιστοὺς εἰς πίστιν ἐστήριξας, ἐλέγξας παρηγοσίᾳ τοὺς λόγους σου, τὴν ἀθεότητα τὴν τῶν τυράννων, πανθαύμαστε, ἦν δὴ καὶ καταπτύσας στεργῶς ἐνήθλησας.

Ἰδοὺ σοι χαῖρε κραυγάζομεν, Ἀνδρέα ἀθλητὰ γενναιοῦτα, ἐπὶ τῇ μνήμῃ σου, ἐκ τοῦ πελάγους τῶν θλίψεων καὶ τῶν σκανδάλων πάντων ἡμᾶς διάσωσον.

Θεοτόκιον.

Γενοῦ μοι Πάναγνε Δέσποινα, γαλήνη καὶ λιμὴν παρακλήσεως, διαβιβάζουσα, πρὸς θεῖον ὄρμον ἀκύμαντον, τὴν ζάλην τῶν παθῶν μου καταπραΰνουσα.

Κοντάκιον. Ἦχος δ'. Ἐπεφάνης σήμερον.

Ἐν τῇ πόλει σήμερον τοῦ Βυζαντίου, ὁ κλεινὸς Ἀνδρέας ὁ Χίος, ξίφει τὴν κάραν του τμηθεῖς, διὸ καὶ στέφανον εἵληφε καὶ τῶν ἀθέων τὸ θράσος κατήσχυνε.

Ὁ Οἶκος.

Δεῦτε Χῖοι φιλομάρτυρες, ἀκούσατε ἄθλους καὶ ἀγῶνας ἀγνώστους ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίᾳ, οὗς περ ὁ τοῦ Χριστοῦ καλλίνικος μάρτυς Ἀνδρέας ὁ Χίος ἐν τῇ Βασιλίδι τῶν πόλεων παρὰ τῶν ἀπίστων Ἀγαρηνῶν ὑπέστη. Διὸ καὶ ἀγαλλομένη, εὐφη-

μεῖ τὴν μνήμην αὐτοῦ, καὶ τοὺς θαυμαστούς αὐτοὺς ἀγῶνας γεραίρει, σὺν τῇ μυροβόλῳ Χίῳ τῇ πατρίδι αὐτοῦ, ὅτι τῶν ἀθέων τὸ θράσος κατήσχυνε.

Τῷ αὐτῷ μηνὶ καθ' ἄθλησις τοῦ ἁγίου ἐνδόξου νεομάρτυρος Ἀνδρέου τοῦ Χίου τοῦ Ἀργέντου ἀθλήσαντος ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 1465.

Στίχοι.

Οὐ μόνον πρωτόκλητος Ἀνδρέας ἔσται. Καὶ γὰρ Χίος, Ἀνδρέαν τὸν Ἀργέντη ἔχει, ὅς ὄλβιον πότιμον ἐδέξατο εἰκάδι ἐνάτῃ Μαΐου.

Ὡδὴ ζ'. Οὐκ ἐλάτρευσαν.

Οὐκ ἐκλόνησαν, Ἀνδρέα, τὴν ἀνδρείαν σου, μάρτυς στεργόψυχε, τυράννων αἱ ἀπειλαί, ἀνδρείως ἐβάδισας, πρὸς τὸ μαρτύριον, καὶ κατήσχυνας, τοὺς Αἰγυπτίους, ἅγιε, τῇ ἀγίᾳ ἡμῶν πίστει. Ἀνυμνοῦμεν σε βοῶντες, χαῖρε ἅγιε, Ἀνδρέα ἐνδοξε, γέννημα εὐπατριδῶν, εὐγλώττως κατήσχυνας, καὶ κατετρόπως τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν, τοὺς τυραννοῦντας, ἐνδοξε, μετὰ πάσης παρηγοσίας. Εὐφημοῦντα μακαρίζουσι τὰ πέρατα καὶ ἀνακραζοῦσι, χαῖρε ὦ μάρτυς Χριστοῦ, σοὶ πλέκουσι στέφανον ἐπὶ τῇ μνήμῃ σου, καὶ σοὶ ψάλλουσι, ὦ τῶν μαρτύρων καύχημα καὶ τῆς Χίου παραστάτα.

Θεοτόκιον.

Ὡ βασιλίσσα Παρθένε, ἡ κυήσασα τὸν βασιλέα Χριστόν, οἰκτεῖρησον, σῶσόν με, κλονούμενον πάθεσι, πίστει στερέωσον, καὶ ὁδήγησον πρὸς σωτηρίας τρίβον με, ταῖς πρεσβείαις τοῦ Ἀνδρέου.

Ὡδὴ ζ'. Παῖδας εὐαγεῖς.

Ὡς περ ἐωσφόρος ἡ σὴ μνήμη, λαμπρὰ καὶ ἐπίφωτος, μάρτυς, ἀνέτειλεν ἐν τῇ Πόλει σήμερον, πᾶσι τοῖς τιμῶσί σε, πατρίς δὲ Χίος ἅπασι συμψάλλει ἄθλοις σου, πάντα τὰ ἔργα ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Μεταξὺ μαρτύρων συναγάλλου, ὃ μάρτυς Ἀνδρέα, γενναϊότητα, στεργέ· ἔχων οὖν πρὸς Κύριον, παρησίαν ἅγιε, ὑπὲρ τῶν Χίων πρέσβευε, τῶν ἐκζητούντων τὴν σὴν ἀντίληψιν καὶ θείαν πρεσβείαν, ἵνα σὲ ὑμῶσιν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Χίων καὶ Ἑλλήνων τὰς χορείας, εἰς μίαν συνήγαγες πανήγυριν, μάρτυς ἀξιόγαστε, μέλψαι σου τὴν ἄθλησιν· καὶ ἄγγελοι γὰρ σήμερον πανηγυρίζουσι, σὺν μάρτυσι καὶ πᾶσιν ἁγίοις, Χριστὸν εὐφημοῦντες εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Τελεία ἀγάπη τετρωμένος, μάρτυς, πρόγονε τῶν Εὐστρατιῶν Ἀργεντῶν, ἱατροφιλοσόφου τε, καὶ τοῦ ἐθνομάρτυρος, τοῦ Βυζαντίου καύχημα, Χίων ἀγλαῖσμα, παρέστης δικασταῖς παρνόμοις· ὅθεν καὶ ἐτιμήθης τὴν κάραν ἐκουσίας.

Θεοτόκιον.

Ἡ κόσμῳ τεκοῦσα σωτηρίαν, δι' ἧς ἀπὸ γῆς εἰς ὕψος ἤρθημεν, χαίροις πανευλόγητε, σκέπη καὶ κραταίωμα, τείχος καὶ ὀχύρωμα, τῶν μελωδούντων, ἀγνή· πρεσβείαις τοῦ Ἀνδρέου, Παρθένε, ἰκέτευε τὸν Κτίστην εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ὡδὴ ἡ. Ἀπας γηγενής.

Χίος ἅπασα, σκιρτάτω τῷ πνεύματι ἐπὶ τῇ μνήμῃ σου, ἀθλοφόρε ἅγιε, ἀύλων νόων φύσις γεραίρουσα, τὴν ἱερὰν τὴν ἄθλησιν, σοῦ τοῦ παμμάκαρος, καὶ βοάτω· Χαίροις ἀεισέβαστε, ἀθλοφόρε Ἀνδρέα, καλλίνικε.

Χίε ἀθλητά, τὴν μνήμην τελοῦντές σου, τὴν παναοῖδιμον, καὶ τοὺς θείους ἄθλους σου ἀνευφημοῦντες, τὴν σὴν αἰτούμεθα, ἔξ οὐρανοῦ βοήθειαν καὶ τὴν ἀντίληψιν, οἱ σοὶ δοῦλοι, ἐν ταῖς περιστάσεσι ταῖς ἡμῖν συμβαινούσαις καὶ θλίψεσι.

Σὲ τὸν παμφαῖ, σὲ τὸν ἡλιόμορφον, σὲ τὸν ὑπέρλαμπρον, μάρτυρα πανθαύμαστον, Ἀργεντῶν οἱ γόνιοι, καὶ Χῖοι ἅπαντες, εἰς ἱερὰν πανήγυριν, σήμερον στέφουσι, καὶ βοῶσι· χαίροις ἀξιόγαστε, ἀθλοφόρε, Ἀνδρέα καλλίνικε.

Εἰς τοὺς Οὐρανοὺς, χαρὰ σοι ἐγένετο, ἡ ἀνεκλάλητος, καὶ ἡ ἀτελεύτητος, τῆς βασιλείας τρυφή σοι δέδοται· ἐντρυφα τοίνυν, ἅγιε, σκίρτα καὶ χόρευε, μακαρίας ἀπολαύων λήξεως καὶ τῆς Βύζαντος Πόλεως μέμνησο.

Θεοτόκιον.

Στῶμεν εὐλαβῶς, ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ ἐκβοήσωμεν· Χαῖρε κόσμου Δέσποινα· Χαῖρε Μαρία Κυρία πάντων ἡμῶν· Χαῖρε ἡ μόνη ἄμωμος ἐν γυναιξὶ καὶ καλή· Χαῖρε σκῆνος, μύρον τὸ ἀκένωτον, ἐπὶ σὲ κενωθὲν εἰσδεξάμενον.

Ἐξαποσιεῖλάρια.

Γυναῖκες ἀκουτίσθητε.

Τὸν εὐπατριδὴν ἅγιον, τιμήσωμεν ἐν ᾗσμασι, νεομαρτύρων τὸ κλέος, καὶ τῆς ἀνδρείας τὴν στήλην, χρυσοπλοκάωτον πύργον τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, καὶ καθαίρετὴν κράτιστον, Ἀγαρηνῶν ἀσεβείας, καὶ ἐκκλησίας τὴν βάσιν.

Τῆς Ἑορτῆς.

Εἰς τοὺς Αἰῶνας σιχηρὰ προσόμοια δευτεροῦντες τὸ πρῶτον.

Ἦχος δ'. Ὡς γενναῖον ἐν Μάρτυσι.

Τὸν ἐν πόνοις στερεώτατον, καὶ ἀήτητον μάρτυρα, ἐν ᾧδαῖς, φιλέορτοι, εὐφημήσωμεν. Ἀγαρ μισῶν γὰρ ἐνήθλησεν, Ἀνδρέας δὲ πάνσεμνος, ὁ τῆς Χίου φωστήρ, Ἀργεντῶν τὸ ἀγλαῖσμα καὶ τὸ σέμνωμα, διὸ δεῦτε προσκυνήσωμεν προθύμως, τῆς μορφῆς αὐτοῦ τὸν τύπον καὶ τὰ πανίερα λείψανα.

Τὸν καλλίνικον μάρτυρα, καὶ τῆς Χίου τὸ καύχημα, Ἀργεντῶν τὸ βλάστημα εὐφημήσωμεν, τῶν εὐσεβούντων τὸ στήριγμα, Ἀνδρέαν τὸν πάντιμον, δεῦτε πάντες οἱ πιστοί, ἀριστέα καὶ πρόμαχον θεῖον μάρτυρα, ἐν ᾧδαῖς τε καὶ ὕμνοις προσκυνοῦντες τῆς μορφῆς αὐτοῦ τὸν τύπον καὶ τὰ πανίερα λείψανα.

Τῶν ἀγγέλων συνόμιλον, τῶν ἁγίων ὁμόσκηνον, τῶν μαρτύρων σύναθλον, σὲ γεραίρομεν, ὡς μαργαρίτην πολύτιμον, ὡς

λίθον ἀστράπτοντα, ὡς καλλίκομον φυτόν, εὐανθοῦν, καὶ βοῶ-
 μέν σοι Χαῖρε ἅγιε, τὴν τοῦ Βύζαντος πόλιν μὴ ἐλλείπης, δια-
 σῶζων ἐκ κινδύνων τοῦ παλιμβούλου ἀλάστορος.

Δόξα Πατρὶ. Ἦχος α'.

Μετὰ παρηγορίας παρέστης, ἐνώπιον τῶν παρανόμων δικα-
 στῶν, μάρτυς Ἀνδρέα, τῆς ἀνδρείας ἐπώνυμε.

Οὐκ ἴσχυσαν πανθαύμαστε τούτων αἱ ἀπειλαί, καταβαλεῖν
 σου τὸ γενναῖον φρόνημα, ὑπὲρ τῆς πίστεως Χριστοῦ. Ὅθεν
 καὶ ἡμεῖς οἱ Χῖοι μετὰ τῶν εὐπατόρων Ἀργεντῶν τὴν μνήμην
 σου τελοῦντες ἐτησίως, ἐπινίκιον ὕμνον ᾄδομεν τῷ Θεῷ, ᾧ πρε-
 σβεύων μὴ διαλείπης ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἐκ πόθου τιμῶντων σε.

Καὶ νῦν. Τῆς ἐορτῆς. Δοξολογία Μεγάλη καὶ Ἀπόλυσις.

*Εἰς τὴν Λειτουργίαν τὰ Τυπικά καὶ ἐκ τοῦ Κανόνος τοῦ ἁγίου
 ἡ γ'. καὶ ε'. φδὴ.*

Ἀπόστολος καὶ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἀγίου Δημητρίου.

Κοινωνικόν.

«Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος».

Μεγαλινάριον.

Χῖοι φιλομάρτυρες ἀδελφοί, τῶν νεομαρτύρων τὸ ἀγλάϊσμα
 τὸ τερπνόν, Ἀργεντῶν τὸ κλέος, καὶ καύχημα τῆς Χίου, τὸν
 ἔνδοξον Ἀνδρέαν ὕμνοις τιμήσωμεν.

Ἔτερον.

Χαίροις μάρτυς ἔνδοξε τοῦ Χριστοῦ, Ἀνδρέα τρισμάκαρ,
 Βυζαντίου ἀγλάϊσμα, τῆς Χίου προστάτα καὶ καύχημα καὶ κλέος,
 ὑπὲρ ἡμῶν τῶν Χίων αἰεὶ ἰκέτευε.

Σημείωσις συνθέτου βιογραφίας:

Εἰς τὰ ἐπάρχοντα διὰ τὴν μνήμην τοῦ νεομάρτυρος Ἀνδρέου στοιχεῖα
 ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ οἴκου τῶν Ἀργεντῶν εἶνε καὶ ἡ ἐν τῷ οἰκοσῆματι τοῦ
 γένους παρὰστάσις τοῦ σταυροῦ τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου.

A. Σ.